

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE' DE GÖNÜLLÜ VERGİ UYUMU

Elif BİBEROĞLU

DANIŞMAN

Doç. Dr. Zeynep ARIKAN

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’ de Gönüllü Vergi Uyumu” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Elif BİBEROĞLU
Anabilim Dalı : Maliye
Programı : Mali Hukuk
Tez Konusu : Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyumu
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI O OY BİRLİĞİ ile O
DÜZELTME O* OY ÇOKLUĞU O
RED edilmesine O** ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.)

Evet aday olabilir. O

Tez mevcut hali ile basılabilir. O

Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O

Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

**Tezli Yüksek Lisans Projesi
Türkiye’ de Gönüllü Vergi Uyumu**

**Elif BIBEROĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Ana Bilim Dalı
Mali Hukuk Programı**

Vergi sosyal bir olgu olmakla birlikte, verginin yüklenicisi olan mükellef için psikolojik bir olgudur. Kişilerin vergiler karşısındaki psikolojik tutumları çeşitli sonuçlar doğurarak sosyal bir olay olan vergilendirme işleminin seyrini etkiler. Bu noktada mükellef psikolojisinin olumlu ya da olumsuz etkilenmesi, bu etkileşime neden olan faktörler önem kazanmaktadır.

Vergiye gönüllü uyum, verginin mükelleflerince tepki göstermeksizin kabullenilip ödenmesidir. Vergiye uyumsuzluk ise çeşitli şekillerde görülebilir. Bu uyumsuzluk vergi ödemeyi geciktirme, ödeyememe ya da ödememe gibi hallerde ortaya çıkabilir. Vergi oranlarının yüksekliği, piyasa faiz oranlarının vergi gecikme faizinden yüksek olması, vergi tabanının darlığı, serbest piyasa ekonomisindeki rekabet şartlarının ağırlığı iyi niyetli mükellefleri bile vergi uyumsuzluğuna itebilmektedir.

Vergi uyumsuzluğunun legal sınırlar içinde kalması durumunda ortaya çıkan vergiden kaçınma ve yasadışı bir faaliyet olup, cezai yaptırımları olan vergi kaçakçılığının sosyal ve psikolojik açıdan incelenmesi önem arz etmektedir.

Vergi uyumu açıklanması çok güç olan bir olgudur. Vergi uyumu hakkındaki sorunlar verginin kendisi kadar eskidir ve verginin varoluşundan bu yana keşfedilmeye çalışılan geniş bir alandır. Vergi sisteminin etkilerini anlamak, uyum göstermeyenler kadar kimlerin vergi yasalarına uyum gösterdiğini anlamak açısından önemlidir. Hemen hemen tüm ülkeler için vergi kaçakçılığı büyük ve sürekli gelişen bir sorundur. Ne yazık ki, vergi uyum

davranışı hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle, kayıtdışı ve yer altı ekonomisine neden olan vergi uyumsuzluğunun nedenleri araştırılmalıdır. Çünkü bu durum ülkelerin sağlıklı bir gelişme göstermelerine neden olmaktadır.

Anahtar sözcükler: 1)Gönüllü Vergi Uyumu, 2)Vergi Uyumsuzluğu, 3)Vergi Afları, 4)Vergiden Kaçınma, 5)Kayıt Dışı Ekonomi.

ABSTRACT

Thesis of High License Project

Tax Compliance in Turkey

Elif Biberoglu

**Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Finance**

Tax is a social fact, also it is a psychological fact for it's owner for the taxpayer. The results of psychologic attitude of the people can effect the process of the tax system. At this point the effected taxpayer psychology (negative or positive) and the factors that results this effectiveness becomes important.

The tax compliance is the payment of tax by taxpayers without reaction. The tax non-compliance can see in many types. This types can appear that; delaying tax payment, can't paying taxes or not paying the taxes on time. The high rates of taxes, higher market interest rates than the tax delaying interest rates, limited tax bases and the hardness free market competition conditions can push the responsible and kind taxpayers to tax non-compliance.

Tax evasion is an illegal activity according to the situation of legal limits of tax non-compliance that has a punishments and it is important to study socially and psychologically on it.

Tax morale is a societal phenomenon that was difficult to explain. Questions about tax compliance are as old as taxes themselves and will remain an area of discovery as long as taxes exist. To understand the impact of a tax system, it is important to know who complies with the tax law as well as who does not. Tax evasion is a large and growing problem in almost all countries. Unfortunately, we know very little about tax morale behaviour. So that, we

must to detect about factor of tax non compliance that causes underground or shadow economy. Because this situation is an unhealthy progress for companies.

**Keywords: 1) Tax Compliance, 2)Tax Non-Compliance, 3)Tax Amnesties
4) Tax Evasion, 5) Underground Economy**

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ	xiii
GRAFİK LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VERGİLENDİRME VE VERGİ PSİKOLOJİSİ

1.1. Verginin Tanımı ve Unsurları	4
1.2. Verginin Konusu ve Özellikleri	4
1.3. Vergilemenin Sınırı	7
1.3.1. Vergilemenin Hukuki Sınırı	7
1.3.2. Vergilemenin Mali Sınırı	9
1.3.2.1. Vergi Yüğü	11
1.3.2.1.1. Subjektif Vergi Yüğü	12
1.3.2.1.2. Objektif Vergi Yüğü	12
1.3.2.1.2.1. Toplam Vergi Yüğü	13
1.3.2.1.2.2. Kişisel Vergi Yüğü	13
1.3.2.1.2.3. Net Vergi Yüğü	14
1.3.2.1.2.4. Gerçek Vergi Yüğü	14
1.3.2.1.2.5. Sektörel Vergi Yüğü	15
1.3.2.1.3. Vergi Yüğü Üzerine Değerlendirme	15
1.3.3. Vergilemenin İktisadi Sınırı	18
1.3.4. Vergilemenin Siyasi Sınırı	20

1.3.5. Vergilemenin Sosyo-Kültürel Sınırı.....	20
1.3.6. Vergilemenin Psikolojik Sınırı.....	24
1.4. Vergi Psikolojisi ve Sosyal Psikoloji.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

2. GÖNÜLLÜ VERGİ UYUMU

2.1. (Gönüllü)Vergi Uyumu.....	28
2.2. Vergi Uyumsuzluğu.....	29
2.3. Vergi Uyumsuzluğunun Türleri.....	29
2.3.1. İradi Uyumsuzluk.....	29
2.3.2. Gayri-iradi Uyumsuzluk.....	30
2.4. Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörler.....	30
2.4.1. Ekonomik Faktörler.....	30
2.4.1.1. Serbest Piyasa Koşulları ve Rekabet Ortamı.....	31
2.4.1.2. Mükellefin Ödeme Gücü.....	32
2.4.1.3. Enflasyonist Ortam.....	34
2.4.1.4. GSMH ve Reel Gelir.....	35
2.4.1.5. Kayıtdışı Ekonominin Varlığı.....	36
2.4.1.5.1. Beyan Dışı Ekonomi.....	39
2.4.1.5.2. Hiç Kayda Alınmayan Ekonomi.....	39
2.4.1.5.3. Gayri-Resmi Ekonomi.....	39
2.4.1.5.4. Suç Ekonomisi.....	40
2.4.1.6. İstikrarsız Ekonomik Yapı.....	45
2.4.2. Sosyal ve Demografik Faktörler.....	46
2.4.2.1. Aile Ölçeği.....	46
2.4.2.2. Eğitim Düzeyi.....	46
2.4.2.3. Yükümlünün Mesleği.....	47
2.4.2.4. Irksal Özellikler.....	48

2.4.2.5. Yükümlünün Yaşı	48
2.4.2.6. Yükümlünün Cinsiyeti ve Medeni Hali	52
2.4.2.7. Yaşanılan sosyal çevre.....	52
2.4.2.8. Kültürel Faktörler	52
2.4.3. Ahlaki Faktörler.....	53
2.4.3.1. Dini İnanç	54
2.4.3.2. Gelenek ve Görenekler	55
2.4.4. Psikolojik Faktörler	56
2.4.4.1. Vergi Bilinci	57
2.4.4.2. Diğer Mükelleflerin Davranış Şekli.....	59
2.4.4.3. Vergi Gelirlerinin Yerinde Kullanılıp-Kullanılmadığı Durumu.....	59
2.4.4.4. Verginin Bir Vatandaşlık Görevi Olduğu Yaklaşımı	60
2.4.5. Siyasi Faktörler.....	65
2.4.5.1. Devlet Yönetimine Olan Güven	65
2.4.5.2. İktidar ile Mükellefin Siyasi Düşüncelerinin Uyum Durumu	66
2.4.6. Vergi Yönetimi İle İlgili Faktörler	67
2.4.6.1. Vergi Oranları	67
2.4.6.2. Vergi Denetimi Olasılığı Faktörü	70
2.4.6.3. Vergi İdaresi Mükellef İlişkisi	72
2.4.6.4. Vergi Tekniği ve Vergi Sisteminin Karmaşık Yapısı.....	75
2.4.6.5. Vergi Cezalarının Caydırıcılığı.....	77
2.4.6.6. Mali Aflar	78
2.4.6.7. İstisna ve Muafiyetlerin Fazlalığı	82
2.4.7. Mali Müşavirlik Müessesesi.....	83
2.5. Vergi Uyumunu Ölçmek İçin Kullanılan Yöntemler.....	84
2.5.1. Vergi Denetimleri	85
2.5.2. Anket Sonuçları	85
2.5.3. Mali Aflar Sonucu Elde Edilen Veriler	86
2.5.4. GAP Yaklaşımı.....	88
2.5.5. Parasalcı Yaklaşım	89
2.5.5.1. Sabit Oran Yaklaşım.....	89
2.5.5.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı	89

2.5.5.3. Ekonometrik Yaklaşım	90
2.6. Vergiye (Gönüllü) Uyum Sağlanmasının Faydaları.....	91
2.7. Vergiye Uyum Sorununun Sonuçları	92
2.7.1. Vergiye Karşı Pasif Tepki	93
2.7.1.1. Aylaklığı Tercih Etme(ikame etkisi)	94
2.7.1.2. Tüketimi Kısma	94
2.7.1.3. Yatırımdan Vazgeçme	95
2.7.1.4. Verginin Yansıtılması	95
2.7.1.5. Vergiden Kaçınma	96
2.7.1.6. Oy Kayması	97
2.7.1.7. Baskı Gruplarının Yardımını isteme ve beraber hareket etme	97
2.7.1.8. Geç Ödeme	97
2.7.1.9. Vergi Grevi	99
2.7.1.10. Göç.....	99
2.7.1.11. Güç.....	100
2.7.2. Vergiye Karşı Aktif Tepki.....	100
2.7.2.1. Vergi Kaçakçılığı.....	100
2.7.2.1.1. Vergi Kaçakçılığı Şekilleri.....	102
2.7.2.1.1.1. Yükümlülük Kurulmasında.....	102
2.7.2.1.1.2. Belgeler Üzerinde	102
2.7.2.1.1.3. Defter Kayıtları Üzerinde.....	103
2.7.2.1.2. Vergi Kaçakçılığının Sonuçları.....	103
2.7.2.1.2.1. Mali Sonuçlar	103
2.7.2.1.2.2. İktisadi Sonuçlar	104
2.7.2.1.2.3. Sosyal ve Politik Sonuçlar	105
2.7.3. Türkiye’de Vergi Kayıp Kaçaklarını Etkileyen Faktörler	105
2.7.3.1. Türkiye’de Vergi Kayıp Kaçaklarının Hukuki Nedenleri	105
2.7.3.2. Sistem Tercihinin Hiç ya da Doğru Yapılmamış Olması	105
2.7.3.3. Yapılan Kanunların Kapsayıcı Olamaması (Kanun Boşlukları İstisna ve Muafiyetler)	107
2.7.3.4. Kanunların Sistematikten Yoksun Olması	108
2.7.3.5. Vergi Kanunlarının Hazırlanması ve Değiştirilmesi Süreci	108

2.7.3.6. Türk Vergi Sistemine “Vergilerin Kararlılığı İlkesinin” Egemen Olması	109
2.8. Gönüllü Uyumun Artırılmasına Yönelik Yapılması Muhtemel Çalışmalar ..	110
2.8.1. Vergi Oranlarının Düşürülmesi	112
2.8.2. İstisnalar ve Muafiyetlerin Azaltılması	119
2.8.3. Türk Vergi Sisteminin Sadeleştirilmesi.....	120
2.8.4. Vergi Denetimi ve Vergi Cezalarının Caydırıcılığı Artırılması	122
2.8.5. Vergi Afları Sık Aralıklarla Çıkarılmaması	122
2.8.6. İlköğretim ve Liselerde Vergi Bilincinin Oluşturulması	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÖNÜLLÜ VERGİ UYUMU; TÜRKİYE ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

3.1. Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyumunun, Verginin Mali ve Mali Olmayan Fonksiyonları Üzerine Değerlendirilmesi	126
3.1.1. Vergi Uyumunun Verginin Mali(fiskal) Amaçlarına Etkisi.....	129
3.1.1.1. Gelir Vergisi Üzerine	131
3.1.1.2. Kurumlar Vergisi Üzerine	133
3.1.1.3. Katma Değer Vergisi Üzerine.....	135
3.1.2. Vergi Uyumunun Verginin Ekonomik Amaçları Üzerine Etkisi	137
3.1.2.1. Yatırımlar	138
3.1.2.2. Üretim ve Tüketim.....	140
3.1.2.3. Tasarruf.....	140
3.1.2.4. Ekonomik İstikrar	141
3.1.2.5. Boş Kapasite	142
3.1.2.6. Spekülasyon	144
3.1.3. Vergi Uyumunun Verginin Sosyal Amaçları Üzerine Etkisi	147
3.1.3.1. Gelir ve Servet Dağılımı	148
3.1.3.2. Sosyal Güvenlik.....	149
3.1.3.3. Nüfus Politikası.....	152
SONUÇ	155
KAYNAKÇA.....	159

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Vergiye Bakış Açısının Yaşlar Arasında Dağılımı.....	49
Tablo 2: Vergi Yükü ve Mükellefleri62n Buna Bağlı Olarak Oluşturdukları Yaklaşımlar.....	62
Tablo 3: Finansmanın Kaynağı ile Vergi Yükü Karşılaştırması.....	64
Tablo 4: Vergi Türleri İtibariyle 2005 Yılı İnceleme Sonuçları.....	85
Tablo 5: 4811 Sayılı "Vergi Barışı" Kanunu Uyarınca 31.12.2003 ve 30.09.2004 Tarihleri İtibariyle Yapılan Tahsilat Tutarları.....	87
Tablo 6: Türkiyede Konsolide Bütçe Gelirlerinin GSMH'ya Oranı (yüzde).....	112
Tablo 7: Seçilmiş Ülkelerde Türkiye'ye Göre Vergi Oranları ve Kişi Başına GSYİH 2003 (TÜRKİYE=100).....	113
Tablo 8: Vergi Oranları Toplamı 2000-2004 Döneminde Kaç Puan Azaltıldı.....	115
Tablo 9: Vergi Yasalarının Sıklıkla Değişmesi ve İş Yükü Karşılaştırması.....	120
Tablo 10: Mevzuat Değişiklerinin İş Yüküne Olan Etkisi.....	121
Tablo 11: Mevzuat Değişiklerinin Mükellefe Ulaşması.....	121
Tablo 12: 2004-2008 Yılları (2005 Bütçe, Revize ve Yılsonu) Konsolide Bütçe Gelirleri, Artış Oranları ile GSMH İçindeki Payı.....	159
Tablo 13: 2005-2008 Yılları (2005 Bütçe, Revize ve Yılsonu) Konsolide Bütçe Gelirleri, Artış Oranları ile GSMH İçindeki Payı.....	162

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: AB Toplam Vergi Gelirleri Dolaylı – Dolaysız Vergilerin Payı	16
Grafik 2: Türkiye Toplam Vergi Gelirleri Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Payı.....	17
Grafik 3: Laffer Eğrisi	17
Grafik 4: Türkiye'de Vergilerin Payı (2005)	33
Grafik 5: OECD Ülkelerinde Vergi Yükündeki Değişim 1985-2002 (YÜZDE116 PUAN)	116
Grafik 6: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Gelir ve Kurumlar Vergilerinin GSMH Oranı, 2001(%).....	117
Grafik 7: Vergi Oranları Endeksi	118
Grafik 8: Gelir Döngüsü	140
Grafik 9: Toplam Harcamalar Milli Gelir Karşılaştırması	143

GİRİŞ

Müdahaleci devlet anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte, devletin yüklenmiş olduğu görevlerin boyut ve niteliklerinde ortaya çıkan değişim devletin gelir ihtiyacının da hızla artmasına neden olmuştur. Bu ihtiyaca ek olarak, vergi gelirlerinin devletin normal gelir kaynaklarının içindeki büyüklüğü de göz önüne alındığında vergi ile ilgili konuların önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bütün devletler, devletin gelirinin azalmasından, bireyin adalet duygusunun zedelenmesine kadar pek çok olumsuz etkisi olan vergi uyumsuzluğu (tax non compliance) ile mücadele edebilmek ve vergi uyumunu (tax compliance) artırabilmek için çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu anlamda vergi uyumu sorunun vergiler kadar eski bir konu olduğu söylenebilir.

Vergi uyumu, vergi yükümlüğünün mükellefler tarafından zamanında, tam ve eksiksiz olarak yerine getirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Vergi uyumsuzluğu ise, vergi yükümlülüğünün mükelleflerce, bilerek ya da bilmeyerek, olması gerekenden düşük ya da yüksek gösterilmesi anlamına gelmektedir.

Vergi uyumu yada uyumsuzluğu; vergi oranları, denetim olasılığı, para ve hapis cezaları, vergi ahlakı ve vergi yönetiminin etkinliği gibi bir dizi faktör tarafından belirlenmektedir. Bu faktörler üzerinde yapılacak değişiklikler ile vergi uyumsuzluğu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan etkinlik kaybı azaltılabilir.

Türkiye’de, bir bölümü devletin bizzat uygulamalarından (istisna, muafiyet, vergi teşvikleri gibi) kaynaklanan, vergi gelirleri toplamına yakın bir büyüklükte vergi kaybının olduğu düşünülürse vergi uyumunu artırmaya yönelik çalışmalara olan gereksinim kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Çalışmanın amacı; vergi uyumunu belirleyen faktörleri ve bunlar üzerinde iyileştirici yönde yapılabilecek değişiklikleri kapsamlı bir şekilde incelemek, bu amaca uygun olarak hem devlet hem de birey ölçeğinde yapılabilecek değişiklikler

için somut öneriler getirmek, yapılan teorik çalışmanın uygulaması niteliğinde Türkiye örneğini incelemektir.

Çalışma konuyla ilgili olarak daha önce yapılmış bilimsel literatürün araştırılmasına dayanmaktadır. Bu sırada konuya ilişkin önceki tez ve görüşler konunun bütün yönleri ile ortaya konulmasına yardımcı olacak şekilde incelenecek ve teorik olarak gelinen birikime katkıda bulunulmaya çalışılacaktır. Ayrıca, Türkiye'deki vergi uyumuna etki eden faktörler incelenecek ve somut öneriler getirilecektir.

Yapılan çalışma boyunca vergi uyumu üzerinde etkisi olduğu düşünülen faktörler teker, teker ve birbirleriyle olan etkileşimleri açısından, hem teorik hem de uygulamadan elde edilen sonuçları da kapsayacak şekilde ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

Bu süreç içinde, sürekli olarak faktörlerin vergi uyumu sorununu açıklamadaki rolleri incelenerek, bunların birer birer veya guruplar halinde vergi uyumu sorununun çözümü için yeterli olup-olmadığı veya sorunun çözümünde incelen faktörlerin hepsine aynı düzeyde veya bir bütün olarak önem verilmesinin gerekip gerekmediğinin sorularına yanıtlar aranacaktır.

Vergi sosyal bir olgu olmakla birlikte, verginin yüklenicisi olan mükellef için psikolojik bir olgudur. Kişilerin vergi karşısındaki psikolojik tutumları sosyal bir olay olan vergilendirme işleminin seyrini etkileyebilir. Bu noktada mükellef psikolojisinin olumlu ya da olumsuz etkilenmesi, bu etkileşime neden olan faktörler önem kazanmaktadır.

Vergiye gönüllü uyum, verginin mükelleflerince tepki göstermeksizin kabullenilip ödenmesidir. Vergiye uyumsuzluk ise çeşitli şekillerde kendini görülebilir. Bu uyumsuzluk vergi ödemeyi geciktirme, ödeyememe ya da ödememe gibi hallerde ortaya çıkabilir. Vergi oranlarının yüksekliği, piyasa faiz oranlarının vergi gecikme faizinden yüksek olması, vergi tabanının darlığı, serbest piyasa

ekonomisindeki rekabet şartlarının ağırlığı iyi niyetli mükellefleri bile vergi uyumsuzluğuna itebilmektedir.

Vergi uyumsuzluğunun legal sınırlar içinde kalması durumunda ortaya çıkan vergiden kaçınma ve yasadışı bir faaliyet olup, cezai yaptırımları olan vergi kaçakçılığının sosyal ve psikolojik açıdan incelenmesi önem arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

2. VERGİLENDİRME VE VERGİ PSİKOLOJİSİ

1.1. Verginin Tanımı

Vergi, devlet ve diğer kamu tüzel kişilikleri tarafından kamusal hizmetlerin gerektirdiği giderler ve kamu borçları dolayısıyla ortaya çıkan yükleri karşılamak amacıyla, egemenlik gücüne dayanarak, karşılıksız olarak, gerçek ve tüzel kişilerden cebir unsuruna dayalı alınan, kanuni ve ekonomik değerlerdir. Vergi, anarşi ortamına karşı tercih edilen siyasi bir örgütlenme şekli olan devlet organizasyonunun bir üyesi olmanın gerekliliğidir¹.

Devlet için vergilendirme işlemi kendisine tanınmış yasal bir yetkidir. Vergileme yetkisinin kullanılmasında ekonomik, mali, siyasi ve sosyal nedenler rol oynamaktadır. Uygulama şekli, yönetimi ve yasal olarak yapılmış olan düzenlemeler, toplumun vergi karşısındaki ilgi ve tepkisini belirleyen en önemli faktörlerdir².

1.2. Verginin Konusu ve Özellikleri

Üzerine vergi konulan ve bu nedenle doğrudan ya da dolaylı olarak verginin kaynağını oluşturan ekonomik değer verginin konusudur.

Montesquieu'nun "Vergi herkesin malının tamamının korunması için verdiği bir hissedir." görüşü vergiyi sigorta primi olarak kabul eden görüştür.

Vergi kavramını oluşturan unsurlar ayrı ayrı ele alınacak olursa, bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

¹ Kemal ÇELEBİ, **Kamu Ekonomisi Analizi**, Emek Matbaası, Manisa, 2000, s. 3.

² Hakan YILMAZ, "Türkiye'de Vergi Yapısı ve 1980'den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi", Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Proje Yatırımları Değerlendirme ve Analiz Dairesi, Ankara, Aralık, 1996, www.ekutup.dpt.gov.tr/vergi/yilmazh/vergi.html, Erişim: 15.10.2004.

- Vergi karşılıksızdır. Verginin karşılıksız olması mükelleflerin ödedikleri vergi karşılığında özel olarak hak talep edemeyeceklerini ifade eder. Kamu hizmetleri vergilerin bir karşılığı değildir. Eğer kamu hizmetleri verginin karşılığı olsaydı böyle bir durumda çok vergi ödeyen mükellef kamu hizmetlerinden daha fazla faydalanabilecek, az vergi ödeyen ise yüksek vergi ödeyene göre kamu hizmetlerinden daha az faydalanma hakkına sahip olacaktır. Oysa kamusal mal ve hizmetlerden faydalanmak tüm bireylerin hakkıdır. Bunun yanında (devletin asli görevleri arasında olan) savunma, zorunlu eğitim, diploması, adalet gibi tam kamusal malların faydası da bölünemez. Verginin karşılığı devletin egemenlik gücü ile açıklanabilir³.
- Egemenlik gücüne dayanır. Egemenlik, devleti toplumda diğer güçlerden farklı kılan üstün emretme ve zorlama gücüdür. Devlet bu güç ile coğrafi egemenlik sınırları içinde yaşayan gerçek ve tüzel kişiler adına, tek taraflı olarak yerine getirilmesi zorunlu kararlar alabilir. Mali egemenlik, devletin egemenlik gücünün mali alandaki yansımasıdır⁴.
- Gerçek ve tüzel kişilerden alınır.
- Kanunidir. Kanuni olması vergilerin kanuna dayalı olarak, kanunlarda gösterilen kaidelere uygun olarak alınmasıdır. Günümüzde vergilerin en önemli niteliklerinden biri yasal(kanuni) olmasıdır. Yasasız vergi olmaz kavramının kökeni temsilsiz yani rızasız vergi olmaz kavramlarının 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkışına dayanır⁵. Kanunilik ilkesi dar anlamda; vergilere ilişkin şekli ve maddi düzenlenmelerin kanunla konulması, uygulanması, değiştirilmesi ve kaldırılmasıdır. Daha geniş bir ifade ile sadece vergi değil vergi dahil diğer mali mükellefiyet getiren tüm kamusal yüklerin kanunla konulması, uygulanması, değiştirilmesi ve kaldırılmasıdır⁶. Vergilendirmede kanunilik kelime anlamı bakımından vergilendirmede hukukilik kavramı ile eş değer gibi görünse de

³ Abdurrahman AKDOĞAN, **Kamu Maliyesi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, Kasım-1999, s. 131,132.

⁴ Nami ÇAĞAN, **Vergilendirme Yetkisi**, İstanbul, 1982, s. 2,3.

⁵ Mehmet TOSUNER; Zeynep ARIKAN, **Vergi Usul Hukuku**, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş Bası, İzmir, 2003, s. 30.

⁶ Mehmet TOSUNER; Ersan ÖZ, “Vergilendirmede Kanunilik İlkesinin Uluslararası Konumu”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 272, Nisan, 2004, s. 23.

muhteviyatı açısından birbirinden farklılıklar arzeder. Vergilendirmede kanunilik ilkesi olanı, hukukilik ilkesi ise olması gerekeni kapsamına alır. Hukukilik ilkesi kanunilik ilkesine göre daha geniş kapsamlıdır. İçine adalet ve eşitlik ilkelerini de alan onlardan daha geniş bir ilkedir⁷.

- Cebridir. Yönetim, yasayla verilen yetkiler kapsamında güçlü olacağından, devlet vergiyi zorla yürütüm(cebren) ile tahsil edebilecektir. Verginin cebren tahsili, verginin yasallığı ilkesinin varolması boyutunda geçerlidir. Verginin zorla yürütümü vergiye rıza gösterilmesine bağlıdır. Rızasız(temsilsiz) vergi olmaz ilkesi gereği millet temsilcileri bir verginin salınımına onay vermiyorlarsa, o vergi mali yüküm olarak mükellefden zor unsuru kullanılarak tahsil edilemeyecektir. Tahsil edilmesi durumunda ise, bu vergi değil haraç olacaktır⁸.
- Ödenmesi zorunludur.
- Mali güç esası geçerlidir. Mali güç esasının uygulanması gereği 1982 Anayasası'nın "Vergi Ödevi" başlığını taşıyan 73. maddesi açık bir şekilde belirtilmiştir. Anayasası'nın ilgili maddesine göre herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür.
- Verginin alınabilmesi, kişilerin teşkilatlanmış bir siyasi topluluk olan devletin üyesi olup olmamasına bağlıdır⁹.
- Para ile ödenir. Mali anlamda vergi, para ve mal ile ödenen maddi değerlerdir. Ancak aynı vergiler uygulanmamaktadır¹⁰.

⁷ Ersan ÖZ, **Vergilemede Kanunilik İlkesi ve Türk Vergi Sistemi**, Gazi Kitabevi, Ankara, Aralık-2004, ss. 62,63.

⁸ Gülsen GÜNEŞ, **Verginin Yasallığı İlkesi**, Alfa Basım, İstanbul, 1998, s. 21.

⁹ Fevzi DEVRİM, **Kamu Maliyesine Giriş**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, İzmir, 1998, s. 98.

¹⁰ Nihat EDİZDOĞAN, **Kamu Maliyesi 2(Kamu Gelirleri ve Vergi Teorisi)**, 5. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s. 57.

1.3. Vergilemenin Sınırları

1.3.1. Vergilemenin Hukuki Sınırı

Hukuk devleti, devletin tüm organlarının eylem ve işlemlerinin hukuka uygun olarak gerçekleştiği, yönetilenlere geniş ve kapsamlı hukuksal güvencenin sağlandığı, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı, evrensel hukuk kurallarına saygı gösterildiği ve hukuk düzeninin adaletli bir şekilde uygulandığı devlettir. Hukuk devletinin öğeleri arasında eşitlik ve adalet ilkesi de vardır.

1982 Anayasası'nın 2. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

Demokratik sosyal hukuk devleti; insan hak ve hürriyetine saygılı, bireyin huzur ve refahını sağlayan, ve güvence altına alan, kişi ve toplum arasındaki dengeyi sağlayan, özel teşebbüse çalışmalarında güvenli bir ortam oluşturan, çalışanlarına insani ölçüler içinde yaşamlarını idame ettirmeleri için gerekli sosyal, iktisadi ve mali tedbirleri alan, işsizlik karşıtı ve milli gelirin adil bir biçimde dağıtılmasına yönelik hukuk düzeni kuran ve bunun devamlılığı için kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlı ve gerçekçi bir özgürlük rejimi uygulayan devlettir¹¹. Hukuk devletinin temel özelliği, ülkesindeki tüm insanlara hukukî güvenlik sağlamasıdır. Hukukî güvenlik, vergi hukukunda da vergilendirmenin belirliliğini, kıyas yasağını ve vergi yasalarının geriye yürümezliğini gerektirir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73. maddesinde yer alan hükme göre, "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür." Bu ifadeyle Anayasa koşullu olarak herkesin ödeyeceği verginin boyutlarını mali güç ile sınırlamıştır. Herkesin mali gücü oranında vergi ödemesinde, temel amaç, kamu harcamalarını karşılamaktır.

¹¹ Anayasa Mahkemesi, 26-27.9.1967 tarihli, 336/29 sayılı karar, www.resulkurt.com, Erişim:20.05.2005.

Ancak vergi sadece gelir sağlamaya yönelik olamaz. Sosyal ve ekonomik düzenin sağlanmasında, milli gelir paylaşımının adil ve dengeli dağıtılmasına yönelik düzenlemeleri içermelidir.

Vergilendirmenin genel ilkelerini;

- Optimal vergi hasılatını sağlamak,
- Vergi yükünü gelir grupları arasında adil olarak dağıtmak,
- Vergi politikası ile ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak,
- Vergi politikası aracılığı ile sosyal adalet ilkelerine uygun gelir bölüşümünü oluşturmak olarak sıralayabiliriz¹².

Vergi gelirleri kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalıyorsa en kolay yöntem borçlanmadır. Ancak bu borçların nasıl ve kimler tarafından ödeneceği önemli bir sorundur. Eğer yapılan borçlanma gelecek kuşaklara yansıtılıyorsa, bu borçlanma gelecek kuşakların daha fazla vergi ödemesine neden olacağından mevcut Anayasal düzen ile de örtüşmeyecektir.

Kamu harcamaları, vergi gelirleri ile karşılanacak ve bu bedeli de o ülkede yaşayanlar mali güçlerine göre yükleneceklerdir. Dolayısıyla kamu gereksinimi ile kamu gideri arasında bir illiyet bağı vardır¹³. Verginin Anayasal tanımlamasında yer alan özellikler de bu ilişkiyi açık bir biçimde göstermektedir. Şöyle ki;

- Verginin Anayasal dayanağı kamu giderlerini karşılamaktır.
- Verginin miktarı ödeyenin mali gücü ile orantılı olmalıdır.
- Vergi yasa ile alınır.

Demokratik yönetimlerde gerek kamu harcamaları ve gerekse bu harcamaları karşılamak amacıyla konulan vergilerin parlamento denetimine tabi tutulması Anayasal bir zorunluluktur. Ancak, çeşitli nedenlerle zaman içerisinde kamu kesimi harcamalarının bütçe yasaları ile belirlenmesinden sonra artması veya beklenen vergi

¹² Kemal KILIÇDAROĞLU, “Vergide Reform Yapıldı mı?”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı:73, s. 10.

¹³ Halil NADAROĞLU, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 11. Baskı Beta, İstanbul, 2000, s. 127.

gelirlerinin öngörülen miktarlarda oluşmaması nedeniyle "borçlanma" olgusunun gündeme geldiği gözlenmektedir. Hatta uygulamada borçlanma olgusunun vergilendirmeye tercih edildiği anlaşılmaktadır. Anayasal sınırlamalar getirilmesine rağmen ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile siyasal yapıları çoğu kez borçlanmayı zorunlu kılmakta ve bunun sonucu olarak da söz konusu ülkelerde hukuki, mali, ekonomik ve siyasal sorunlar ve krizler yaşanabilmektedir. Bu da döngüsel olarak tekrardan vergi olarak ülke vatandaşlarına yansımaktadır.

1.3.2. Vergilemenin Mali Sınırı

Anayasa'nın 73. maddesinin birinci ve ikinci fıkralarında, "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır." denilmektedir. Burada verginin malî güce göre alınması ve genelliği ilkeleriyle vergilendirmede eşitlik ve adaletin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Malî güç, ödeme gücünün kaynağı, dayanağı, nedeni ve varlık koşuludur. Yasa koyucunun vergilendirmede, kişilerin sahip olduğu ekonomik değer ile malî güçlerini göz önünde bulundurması gerekir.

Vergi hukukunda, malî güce ilişkin göstergelerin gelir, sermaye ve harcamalar olduğu kabul edilmektedir. Vergide genellik ilkesi, hiçbir bir ayırım yapılmaksızın malî gücü olan herkesin genel vergi yüküne malî gücü nispetinde katılmasını ve vergi ödemesini ifade eder. Malî güce göre vergilendirme, verginin, yükümlülerin ekonomik ve kişisel durumlarına göre alınmasıdır. Bu ilke aynı zamanda vergide eşitlik ilkesine de hizmet ederek malî gücü fazla olanın malî gücü az olana göre daha fazla vergi ödemesini gerektirir. Vergide eşitlik ilkesi ise malî gücü aynı olanlardan aynı "*yatay eşitlik*", farklı olanlardan ise farklı "*dikey eşitlik*" oranda vergi alınması esasına dayanır.

Vergi oranlarındaki her artış, artırılan oranda ilave gelir sağlamayacağı gibi bir noktadan sonra azalmaya neden olmaktadır. David Hume 18.yy.da "Vergilemede

çoğu zaman iki kere iki dört değildir, bir eder” ifadesiyle vergi gelirlerini artırmak için ya mevcut vergilere ek olarak yeni vergilerin ihdas edilmesi ya da vergi oranlarının yükseltilmesi uygulamalarına eleştiride bulunmaktadır. Vergilemenin mali sınırının elastikiyeti vergi oranlarının artışıyla düz orantılı değildir. Üzerinden vergi alınan mal ve hizmetin talep elastikiyeti, ikame imkanı, arttırılan vergilerle büyüyen yükümlülerin psikolojik tepkisi, vergi oranlarının yükseltilmesi ve kayıtlı vergi tabanına göre yapılan hesaplamalar doğrultusunda vergi geliri elde edilmesine engel teşkil eder. Çünkü, özellikle alt gelir düzeyindeki yükümlüler vergiden kaçınmak için vergi oranları daha düşük ikame mallara yönelecek veya tüketiminden vazgeçecektir. Amaç sadece vergi gelirini artırmak olmamalıdır. Vergi gelirlerini arttırmak amacıyla vergi oranlarındaki artışın temel tüketim maddeleri üzerine uygulanması vergi gelirlerini artırmanın en kolay ancak en sağlıksız yoludur. Vergilemenin adalet ve eşitlik ilkeleri zarar görecektir. Fransız İhtilali’ni başlattığı rivayet edilen Marie Antoinette’in “ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler” ifadesi üst gelir grupları için geçerlidir.

Vergi oranlarının yükselmesi ile başlangıçta artan vergi gelirlerinin belirli bir sınırdan sonra azalacağını, 1970’li yılların sonlarına doğru talep yönlü iktisat’ın (demand side economics) karşılaştığı sorunlara çözüm olarak, vergi indirimleri politikasını öneren, vergi indirimleri sonucunda toplam piyasa üretiminin ve toplam vergi gelirlerinin artacağını savunan Amerikalı iktisatçı Profesör Arthur Laffer önermiştir. Laffer’in vergi indirimleri ile toplam piyasa üretimi ve vergi gelirleri arasında kurmuş olduğu üçlü ilişki Laffer Eğrisi ile şekillenmiştir. Laffer, “her arz kendi talebini yaratır” şeklinde ifade edilen Say Kanunu’nu tekrar gündeme getirmeye çalışmıştır. Laffer’e göre çağdaş iktisadi sorunların temelinde, üretimin talebe cevap verememesi yatmaktadır. Laffer, üretimi teşvik edecek en önemli iktisat politikasının ise "vergi indirimleri politikası" olduğunu savunmuştur. Laffer’in bu görüşleri, daha sonraları iktisat literatüründe "Arz Yönlü İktisat" (Supply Side Economics) ya da "Arz Yönlü Vergi Politikası" (Supply Side Tax Policy) olarak yerleşmiştir.

Bugüne kadar, Almanya'dan Hollanda'ya, Polonya'dan Rusya'ya kadar pek çok ülke vergi indirimine gitmiştir¹⁴.

Vergi sınırlarının aşılması halinde mükellef üzerindeki vergi yükü artacağından vergi hasılatı düşmektedir. Bu durumu vergi hasılatı yasasına dayandırarak açıklayabiliriz. Vergi oranları, optimal sınırın üzerine çıktığında vergi hasılatı optimum vergi oranının üzerine çıkıldığı düzeyde artmayacak ivme kaybedecektir. Bunun en önemli nedeni ise vergi yükü artan mükellef vergiden kaçınma yollarına başvuracaktır.

1.3.2.1. Vergi Yükü

Temel kamusal finansman aracı niteliğindeki vergi, kamusal özelliklerine bağlı olarak ekonomik ve sosyal hayat üzerinde kendiliğinden ve iradi olmak üzere iki yönlü ve çok önemli bir yeniden dağıtım etkisi göstermektedir. İhtiyari ve iradi bu yeniden dağıtıcı etkileri sebebiyle vergiler, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde pek çok ekonomik ve sosyal amaç için ciddi şekilde kullanılan araçlar olmuştur. Vergilerden, bazı vergileme prensipleri ve müesseseleri göz önüne alınarak çeşitli ekonomik ve sosyal amaçlar doğrultusunda yeterli seviyede ve etkili bir biçimde yararlanabilmek için, çeşitli vergilerin değişik yer ve zamanlarda ekonomik ve sosyal olaylar veya değişkenler üzerindeki etkilerinin çok iyi bir şekilde bilinmesi ve değerlendirilmesi gerekir¹⁵.

Vergi yükü kavramı, subjektif vergi yükü ve objektif vergi yükü olarak sınıflandırılmaktadır.

¹⁴ <http://www.izto.org.tr/IZTO/TC/Kurumsal/BaskanMesaj/MeclisKonusma/haz.htm>, Erişim:01.09.2005.

¹⁵ DEVRİM, a.g.e, s. 226.

1.3.2.1.1. *Subjektif Vergi Yüğü*

Kişinin iktisadi gücünde azalmaya neden olan vergi, şüphesiz bir yükür. Yüğümlü bu eksilmeden dolayı, verginin ağırlığını hissetmekte ve bu durum mükelleften mükellefe değişmektedir. Bu durum vergi tazyiki olarak da adlandırılan subjektif vergi yüğüdür¹⁶.

1.3.2.1.2. *Objektif Vergi Yüğü*

Ölçülebilir vergi yüğü ise objektif vergi yüğü olarak tanımlanır.

Vergi yüğü, mükelleflerin belirli bir dönemde devlete ve diğer kamu tüzel kişilerine yaptıkları ödemeler ile aynı dönemde elde ettikleri gelirler arasındaki ölçülebilir orandır. Vergi yüğü, belirli bir dönemde ödenen vergiler ile aynı dönemde elde edilen gelir arasındaki oransal ilişkidir.

Vergi yüğü, ödenen vergi ile doğru, ödeme gücü ile ise ters orantılıdır. Diğer bir ifade ile vergi yüğü ödenen vergi miktarı arttıkça artmakta buna karşılık bireylerin gelir ve servetleri arttıkça azalmaktadır¹⁷.

Vergi yüğü hesaplamalarında genellikle; toplam, kişisel, net, gerçek, bölgesel ve sektörel vergi yüğü gibi tanımlamalar yapılmaktadır.

¹⁶ NADAROĞLU, a.g.e., s. 262.

¹⁷ Şerafettin AKSOY, **Kamu Maliyesi**, İstanbul, 1998, s. 182.

1.3.2.1.2.1. Toplam Vergi Yüğü

Bir ÷lkede belirli bir dönemde ödenen vergilerin, ÷lkenin o dönemdeki gayri safi milli hasılasına oranıdır. Toplam vergi yüğü, bir ekonomide toplanan vergi ve benzeri kamu gelirlerinin o ekonomi üzerinde yarattığı yük olarak da tanımlanabilir.

Buna göre toplam vergi yüğü şöyle hesaplanabilir.

$$\text{Toplam Vergi Yüğü} = \frac{\text{Toplam Ödenen Vergiler}}{\text{Gayri Safi Milli Hasıla}}$$

Vergi ödeyenlerin toplam refah kaybı, devlet harcamalarından yararlanan kişilerin toplam refah artışının gerisinde kalıyorsa vergi yükünün yararlı olduğu söylenebilir.

1.3.2.1.2.2. Kişisel Vergi Yüğü

Bireysel planda vergi yüğü, vergi yükümlülerinin ödedikleri vergilerin gelirlerine olan oranını ifade eder. Milli ekonomi açısından vergi yüğü , vergi ve vergiye benzer kamu gelirlerinin, gayrisafi milli hasılaya olan oranıdır¹⁸.

Kişiler psikolojik yapılarına bağılı olarak ödedikleri vergi nedeniyle, değışen ağırlıklarda vergi tazyikini hissederler. İçerisinde mükellef psikolojisini barındırması nedeniyle ölçülen değerler kesin hüküm bildirmemektedir. Kişisel vergi yüğü, kişilerin belirli bir dönemde ödedikleri vergilerin aynı dönemde elde ettikleri gelire oranıdır¹⁹. Buna göre kişisel vergi yüğü şöyle hesaplanabilir.

$$\text{Kişisel Vergi Yüğü} = \frac{\text{Kişinin Ödediğı Tüm Vergiler}}{\text{Kişinin Geliri}}$$

¹⁸ İsmail TÜRK, **Kamu Maliyesine Giriş**, Ankara, 1998, s. 189.

¹⁹ Musa Kazım ÜNVER, “Vergi Yüğü Kavramı Ve Ülkemizdeki Durumu”, **Yaklaşım Dergisi**, Kasım, 2004, Sayı: 16.

Diğer taraftan kişisel vergi yükü, kişi başına düşen vergi ve vergi benzeri ödemelerin tutarının, kişi başına düşen gayri safi milli hasılaya oranı şeklinde de tanımlanabilir.

1.3.2.1.2.3. Net Vergi Yükü

Net vergi yükü, belirli bir dönemde ödenen vergilerden, o dönemde kamu hizmetlerinden sağlanan faydanın düşülmesi sonucu elde edilen değer gelire oranıdır. Buna göre net vergi yükü şöyle hesaplanabilir.

Net Vergi Yükü=

$$\frac{(\text{Ödenen Vergiler-Kamu Hizmetlerinden Sağ. Fayda})}{\text{Gelir}}$$

Diğer taraftan net vergi yükü, toplanan vergilerin bütününden vergi ile finanse edilen transfer, yardım ve buna benzer ödemelerin çıkarılması sonucu kalan kısmın milli gelire oranı şeklinde de tanımlanabilir.

1.3.2.1.2.4. Gerçek Vergi Yükü

Gerçek vergi yükü, belirli bir dönemde ödenen vergiler ile yansıyan vergilerden, o dönemde yapılan kamu hizmetlerinden sağlanan faydaların ve yansıtılan vergilerin düşülmesi sonucu elde edilen değer gelire oranıdır. Yani, net vergi yükü kavramını biraz daha genişletmek suretiyle, gerçek vergi yükü kavramına ulaşabiliriz. Ancak gerçek vergi yükünün hesaplanmasında vergilerle sağlanan fayda ve zararları saptamak kolay olmadığından güçlükler vardır²⁰.

²⁰ Emine ORHANER, **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2000, s. 165.

Gerçek Vergi Yüğü = GV_y

Ödenen Vergiler = $V_{\ddot{o}}$

Yansıyan Vergiler = V_{yn}

Kamu Hizmetlerinden Sağ. Fayda = F_{kh}

Yansıtılan Vergiler = V_{ynt}

Gelir = G

$$GV_y = \frac{[(V_{\ddot{o}} + V_{yn}) - (F_{kh} + V_{ynt})]}{G}$$

1.3.2.1.2.5. Sektörel Vergi Yüğü

Sektörel ve bölgesel vergi yüğü; sektörel veya bölgesel bazda ödenen vergilerin sektörel veya bölgesel bazda elde edilen gelire oranıdır.

Sektörel veya bölgesel bazda vergi yükünü ortaya koymaktan maksat, vergi yükünün sadece toplam olarak bilinmesinin sektörel veya bölgesel politikaların tespitinde yeterli olmamasıdır. Sektörler veya bölgeler arası vergi yüğü karşılaştırılmalarının yapılabilmesi için sektörel veya bölgesel bazda vergi yükünün hesaplanması gerekir. Çünkü sektörel veya bölgesel bazda yapılacak vergi yüğü hesaplamaları, bir sektörün veya bölgenin ne ölçüde vergi yüğü altında kaldığını ortaya koyacaktır.

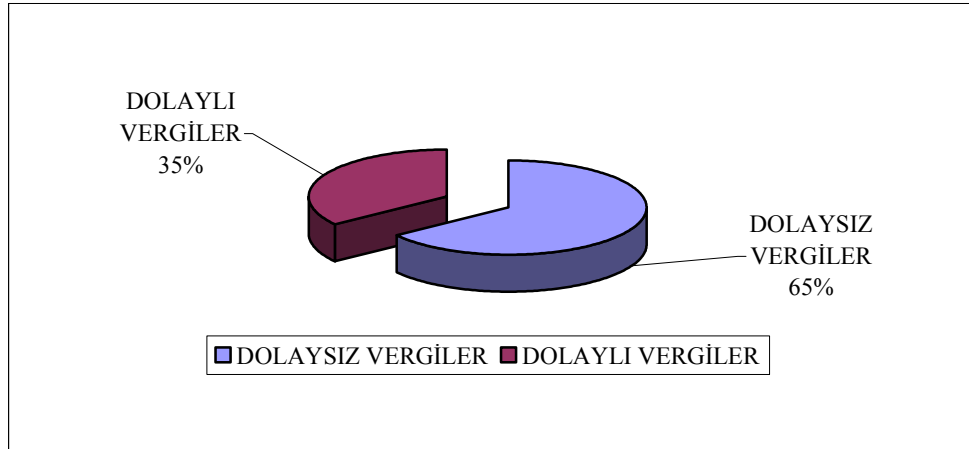
1.3.2.1.3. Vergi Yüğü Üzerine Değerlendirme

Vergi tazyiki verginin, gelirin elde edilmesinden sonra ödenmesiyle mükellef tarafından çok daha fazla hissedilmektedir. Dolaylı vergiler, KDV gibi faydalanılan mal ve hizmetin fiyatları içinde gizli olduğundan ya da bordro mahkumu olarak da adlandırılan ücretlilerin maaşlarından işveren tarafından kaynakta kesinti suretiyle kesildiğinden mükellefin vergiye karşı tepkisi pasif kalmaktadır. Bu nedenle

ülkemizde vergi yükünün hızla artışı sağlanırken, vergilendirmede stopaj, kaynaktan kesiti (tevkifat) müessesesine önem verilmeye ve bu sistemden azami ölçüde yararlanılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Bu durum dolaysız vergilerin payının ekonomideki azalışına paralel kamu açıklarının telafisi için dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının giderek artırılmasından ileri gelmektedir.

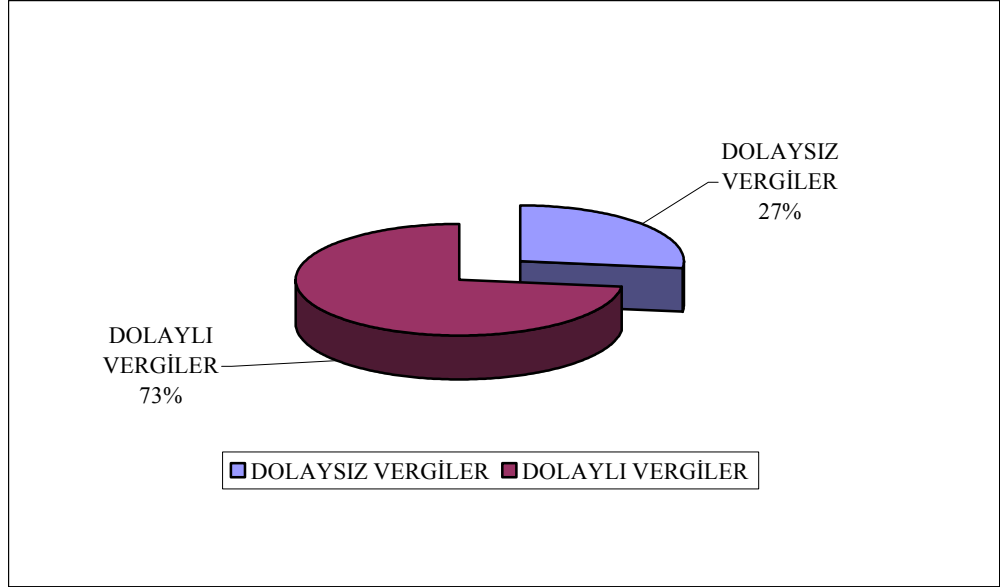
Bütçe Yasası'na göre, 2005 yılında 118 katrilyon 950 trilyon lira vergi geliri elde edilmesi öngörülmüştür. Bunun 32 katrilyon 310 trilyon liralık bölümü dolaysız vergiler, 86 katrilyon 640 trilyon lirası ise dolaylı vergilerden elde edilmesi beklenmektedir. Bu durumda ise geçen yıllara oranla dolaylı vergiler ile dolaysız vergiler arasındaki fark daha da açılacak, 2005 yılında dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payı yüzde 27,2, dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı ise yüzde 72,8 olarak gerçekleşecektir²¹.

Grafik 1: AB Toplam Vergi Gelirleri Dolaylı – Dolaysız Vergilerin Payı

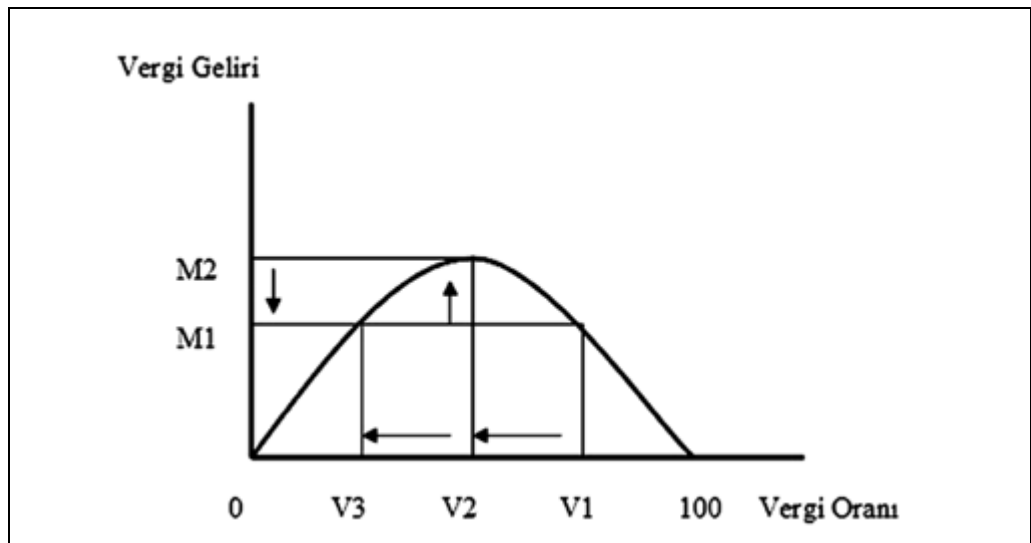
²¹ Kemal UNAKITAN, "Dolaylı Vergiler Artıyor", <http://www.sabah.com.tr/2005/03/26/eko100.html> Erişim:09.06.2005.

Grafik 2: Türkiye Toplam Vergi Gelirleri Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Payı

Vergi indirimlerinin vergi gelirlerini artıracığı görüşü 1980'li yıllarda piyasa ekonomisinde Reagan ve Thatcher'in önderliğinde yeni uygulamalara yol açan arz yönlü iktisat yaklaşımının temel hipotezlerinden biridir. Hipotezin sahiplerinden biri olan ABD'li iktisatçı Arthur Laffer'in ünlü Laffer Eğrisi ile gelir vergisi indirimlerinin süreçlerini alttaki grafik ile ifade edebiliriz.

Grafik 3: Laffer Eğrisi

Kaynak: Mağfi EĞİLMEZ, "Vergi İndirimlerinin Ekonomik Analizi", www.radikal.com.tr.

Vergi oranı sıfır iken hiç vergi geliri elde edilmez, vergi oranı yüzde100 olduğunda ise çalışma karşılığı elde edilen gelirin tamamı vergi olarak devlete ödeneceğinden ikame etkisi sonucu yine hiç kimse çalışmayacağı için vergi geliri elde edilmez. Bu nedenle “vergi oranı / vergi geliri” eğrisi bir çan eğrisi biçimindedir. Laffer'e göre vergi oranının V1'den V2'ye düşürülmesi sonucunda vergi gelirleri M1'den M2'ye artar. Bu, ilk bakışta çok muhteşem görünen düşüncenin aslında öyle olmadığı Batı ekonomilerinde yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Bu grafikten yola çıkar ve vergi oranının aslında V1'de değil de V2'de olduğunu düşünürsek ve vergi oranları V3'e indirildiğinde vergi gelirin M2'den M1'e gerilediğini görürüz²².

Bu nedenle vergi oranlarının seviyesinin belirlenmesi ve vergi optimumuna ulaşıldığı kesin verilerle tespit edilmeden vergi indirimine gidilmemelidir. Böyle hatalı uygulamalar vergi gelirlerini artırmanın aksine maksimum vergi kapasitesini altında vergi geliri elde etmeye neden olacaktır.

1.3.3. Vergilemenin İktisadi Sınırı

Vergilemenin iktisadi bakımdan maksimum sınırı milli gelir seviyesidir. Ancak mutlak sınır teorik açıdan geçerlidir. Çünkü uzun vadede tüm vergi sisteminin verimliliğini azaltmaksızın vergilemede uygulanabilecek ekonomik sınır, özellikle piyasa ekonomisi için bu seviyeden çok daha aşağıdadır²³.

Vergilemenin Anayasa ile getirilen hukuki bir sınırı olmasa bile vergileme yetkisinin yine de bir sınırı olacaktır. Bu sınır iktisadi sınırdır. Çünkü, devlet vergileme yetkisini hiçbir sınırlamanın bulunmadığı bir ekonomik ortamda bile teorik olarak milli gelirin tamamının alındığı noktaya kadar sürdürebilir. Ancak böyle bir durumun uygulama da yeri yoktur. Çünkü, böyle bir vergileme düzeninde toplumun tüm kamusal ihtiyaçları yanında özel ihtiyaçlarının da yine devlet

²² Mahfi EĞİLMEZ, “Vergi İndirimlerinin Ekonomik Analizi”, <http://www.radikal.com.tr>, Erişim: 30.08.2005.

²³ Günther SCHMÖLDERS, **Genel Vergi Teorisi**, Çev. Salih Turhan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 101-102.

tarafından karşılanması gerekmektedir. Kapitalist rejimler bir tarafa en muhafazakar sosyalist rejimler de bile böyle bir duruma rastlanmamıştır²⁴.

Vergilemenin iktisadi sınırı hakkındaki ilk görüşler fizyokratlar tarafından ortaya atılmış ve azami oranı mükellefin şahsi geliri üzerinden yüzde 20 olarak belirlemişlerdir. Koyu liberal Fransız iktisatçı Paul-Leroy Beaulieu aynı konudaki görüşü ise bu oranın yüzde 15'i aşmaması gerektiği şeklindedir.

Çağdaş iktisatçılar, vergilemenin sınırını mükellefin şahsi geliri yerine milli gelir ile olan oranıyla ifade etmişlerdir. Amerikalı iktisatçı Colin Clark'ın görüşü ise, bu sınırın milli gelire olan oranının yüzde 25'i aşmaması gerektiği yönündedir. Aksi halde, girişimcinin gücü zayıflayacak ve ekonomide enflasyonist bir konjoktüre girecektir. Ekonomideki bu enflasyonist ortam, borçlu durumundaki kişilerin lehine gelişecek, ücretli kesim ise ücret artışı için baskı oluşturmaya başlayacaktır. Ancak tüm bu açıklamalara rağmen teorinin kanıtları ortaya konulamamıştır. Fransa'da yapılan ampirik çalışmalar sonucu, vergi gelirlerinin parafiskal yükümlülüklerde dahil olmak üzere GSMH'nin yüzde 40'ını geçmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Vergilemede iktisadi sınır üzerine yapılan değerlendirmeler vergilendirmenin iktisadi sınırının bulunduğu şüphesiz kılmakla beraber standart bir oran olarak belirlemenin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Bu sınır, ülkenin içinde bulunduğu iktisadi konjoktür, ekonomik yapı ve siyasi rejimine, iktidar siyasi parti programına ve toplumun ortaya koyduğu vergi direncine göre yetkili otoriteler tarafından tespit edilir. Ancak belirlenen söz konusu sınırın isabetli olup olmadığı ancak vergi hasılatındaki gelişme, toplumsal tepki ve siyasi seçim sonuçları gözlenerek değerlendirilebilir.

²⁴ NADAROĞLU, a.g.e., s. 287.

1.3.4. Vergilemenin Siyasi Sınırı

İktisat bilimi, üretici kesimin davranışını kar maksimizasyonu, tüketici kesimin davranışlarını ise fayda maksimizasyonunun belirlediğini kabul eder. Bunun yanı sıra siyaset bilimine göre demokratik rejimlerde siyasal partilerin karar ve davranışlarına oy potansiyelini artırma amacının yön verdiği kabul edilmektedir. Cebren alınan, mükellefin iktisadi gücünde azalmaya yol açan vergilerin ve vergilemeye ilişkin her türlü kararın seçmenin tercihini etkileyeceği şüphesizdir. Siyasi partiler seçim öncesi dönemde program belirlemede ve seçim sonrası dönemlerde alacağı kararlarda ve uygulamalarda oy potansiyelini koruma kaygısı önemli bir rol oynamaktadır. Siyasi parti oylarının eriştiği azami nokta, düşüşe geçmeden önceki son durum vergilemede siyasi sınırdır. Çünkü bir sonraki adımda vergilemeye ilişkin nedenlerle oy potansiyelinde azalış olacaktır. Bu sınırın saptanmasında kesin sonuç verebilecek bir yöntem mevcut değildir. “Vergiler ayakkabılar gibidir; yenisi ayağı sıkar, eskisi rahatsızlık vermez” ifadesi seçmen davranışlarının gözlenmesi sonucu siyasi iktidarların vergi politikası halini almıştır. Siyasi partilerin bu tutumu seçim sonrası ilk yıllarda yeni vergiler ihdas etmesi ve mevcut oranları artırması sonraki yıllarda ise seçime yaklaşıldıkça vergi oranlarında herhangi bir artışa gidilmemesi ya da yeni vergiler getirilmemesi ile hala geçerliliğini korumaktadır²⁵.

1.3.5. Vergilemenin Sosyo-Kültürel Sınırı

Toplumların vergi yapıları gelişmişlik düzeyleri ve yapısal özelliklerine bağlı olarak şekillenir. Gelişmişlik düzeylerine göre toplumları tanımlarken “geleneksel”, “geçiş” ve “modern” toplum ifadeleri kullanılır.

Modernleşme kuramı çerçevesinde toplumlar, geleneksel toplum, geçiş toplumu ve modern toplum; gelişme iktisadi çerçevesinde toplumlar, azgelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş toplum olarak sınıflandırılmaktadır. Her iki kuramın da

²⁵ NADAROĞLU, a.g.e., s.288, 289.

ortak noktası gelenekselden moderne veya geri kalmışlıktan gelişmişliğe doğru bir hareket sürecine işaret etmeleridir²⁶.

Modernleşme kuramı, kapitalizme kendi başına geçemeyen batı dışı toplumların değişme süreçlerini açıklayan, II. Dünya savaşı sonrasında geliştirilmiş bir toplumsal değişme kuramıdır. Bu kurama göre batılı olmayan toplumların, batılı toplumlara geçişi üç aşamada olur: Geleneksel toplum, geçiş toplumu, modern toplum²⁷. İlerleme sadece ekonomik temelde ele alınarak bir toplumun ilerledikçe modern toplum halini alacağı öngörülür. Modern toplumun tanımlaması ise şöyle yapılır. Endüstrileşmiş, adil gelir dağılımı olan, düşünce ifade ve örgütlenme özgürlüğü olan toplumlar modern toplumlardır. Bu toplum tiplerinin temel yapısal özellikleri şunlardır.

Nüfusun çoğunluğunun tarımla, geri kalan küçük bir kısmın ise zanaat, küçük çaplı ticaret, el sanatları gibi işlerle uğraştığı geleneksel toplumda nüfus coğrafi açıdan hareketsiz, doğum ve ölüm oranları yüksektir. Kültürel olarak içe dönük geleneksel toplumun dış ekonomik ilişkileri hammadde alımı, bunun işlenerek satımı ile sınırlıdır. Cemaat düzeyindeki sosyal ilişkileri, geleneklerin egemenliğinde şekillenmiş siyasal ve kültürel yapılanmaları vardır. Geleneksel toplum tarım toplumu olarak da adlandırılır.

Geçiş toplumlarında tikel bir sanayileşme vardır. Ülke ekonomisinin büyük bir çoğunluğu tarıma dayalı olmasına rağmen, tarım teknolojisindeki gelişmeler topraktan geçimini sağlayan nüfusu işsizlikle karşı karşıya getirir ve sanayileşmenin yoğunlaştığı şehirlere göçe neden olur. Demografik olarak incelendiğinde, doğum oranlarının geleneksel toplum kadar yüksek olduğu ancak değişen hayat şartları ve dış tıbbi teknoloji nedeniyle ömrün uzamasına paralel ölüm oranının düşmesiyle nüfus artışı önemli bir boyuta ulaşır. Nüfus artış hızının yüksek olması sağlıksız bir kentleşmenin de temel nedenidir. Kentlerdeki çarpık yapılaşma da bu sağlıksız

²⁶ Cengiz YAVİLIOĞLU, "Kalkınmanın Anlam, Bilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı: 1, 2002.

²⁷ Dube S.C., **Modernization and Development**, London, Zed Books Ltd., 1988.

kentleşmenin sonucudur²⁸. Tikel sanayileşmeyle gerçekleşen iktisadi büyüme, bu nüfus artışı karşısında yetersiz kalır. Sanayileşmenin kentleşmenin ivmesini yakalayamamasından dolayı kent nüfusunun önemli bir kısmı kent ekonomisinin esas iş alanlarında değil, sosyal bir güvencesi olmadan gayri resmi günlük işlerde çalışmaktadır. Kültürel açıdan geleneksel ve modern yaşam iç içe olmakla beraber kimi zaman karşı karşıya kalmaktadır. Tüm bu istikrarsız yapı siyasal yaşamı da aynı doğrultuda etkiler.

Modern toplum, kentleşmiş ve sanayisi kentleşme ivmesini yakalamış, tarımsal faaliyetlerini teknoloji yoğun olarak sürdüren, köylü kesimin hızla azalarak yerini kentli yaşama bıraktığı toplumdur. Kentsel nüfus kamu ve özel sektörde teknik ya da bürokratik işler yapan uzmanlaşmış ücretlilerden oluşur. İktisadi ve siyasi yaşam istikrarlıdır.

Vergi yapıları incelendiğinde vergi gelirlerinin, toplum yapısının gelişmişliği ile doğru orantılı olarak arttığı görülür. Bunun başlıca nedenleri;

- Geleneksel toplumda vergi gelirlerinin büyük çoğunluğunun tarım gelirleri üzerinden alınması ve karine usulüne göre toplanması vergi gelirlerinin düşük olmasının temel nedenleridir
- Gelişmekte olan toplumlarda, devletten yeni hizmetler beklenmesi, vergi gelirlerinin artırılmasını gerektirir. Ancak gayri resmi ekonominin varlığı nüfusun çoğunluğunun çalışma yaşının altında olması ve devlet vergi idarelerinin örgütlenmesinin optimum kalite standartlarında olmaması nedenleri ile vergi gelirleri vergi kapasitesinin altında seyreder. Beklenen hasılat sağlanamaz. Tarihi bir yöntem olarak artık giderek terk edilen karine usulü vergilendirme yerine gerçek gelir ve kazançların saptanması ve kişilerin mali gücüne göre vergilendirilmesi gelişmiş ülkelerin tercihi haline gelmiştir²⁹.

²⁸ www.cankaya.gov.tr/tr_html/KONUSMALAR/01.10.2000 , Erişim: 11.11.2005.

²⁹ Veysi SEVİÇ, <http://www.malihaber.com.tr> , Erişim: 11.10.2005.

- Modern toplumlarda vergilerin devlet gelirleri içindeki payı oldukça yüksektir. Bunun başlıca sebepleri işveren toplumu³⁰ özelliği taşıması ve vergi denetimi ve toplanması aşamalarında etkin olunmasıdır. Ayrıca modern toplumlarda gelir dağılımının diğer toplum türlerine oranla daha adil oluşu ve etkin vergi idareleri, vergi gelirlerinin reel kapasiteyi yansıtacak, beklenen seviyelerde olmasını sağlar.

Vergilemenin sınırının belirlenmesinde toplumsal yapının yanında farklı ırkların, kalıtımsal olarak farklı fiziksel ve fizyolojik özelliklere sahip insanların oluşturdukları toplulukların ve kültürel bazı özelliklerin de etkili olduğudur. Bu konuda en yaygın kanı, Latin ırkının vergiye karşı büyük tepki göstermesi yanında Anglo-Sakson ve Nordik (İskandinav) halklarının ise vergiyi daha anlayışla karşıladığı yönündedir³¹.

Çeşitli ülkelerdeki vergiye bakış açısı, bu ülkelerdeki vergi terminolojisindeki adlandırmalarda da kendini göstermektedir. Fransızlar, İsveçliler ve Belçikalılara kadar tüm Latin ulusları resmi makamlara, özellikle de vergi daireleri ve memurlarına şüphe ile yaklaşırlar. Vergiye verdikleri adlar bu doğrultuda “rahatsız edici, yük” anlamına gelen Fransızca: impot; İtalyanca: imposto; İspanyolca da ise impuesto kelimeleridir. Anglo-Sakson ve İskandinav kökenli uluslar ise, sağlam bir devlet bilinci ve buna bağlı vergi disiplinine sahiptirler. Vergiyi ödev, aidat ve yardım olarak algıladıklarını İngilizce: tax, duty; Almanca: abgabe, steuer; İsveççe: skat kelimelerinin anlamları ile gösterirler³².

Günter Schmolders, “vergi” kelimesinin kendiliğinden bağışlanan, “salma” sözcüğünün ise zorlama yoluyla hazineye teslim edilen tutarlar anlamına geldiğini ve

³⁰ Toplumun çalışan kesiminin büyük çoğunluğunun ücretlilerden oluştuğu toplum biçimi. Ayrıntılı inceleme için bkz. Dr. Hikmet KIVILCIMLI, “Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu”, www.comlink.de/demir/kivilcim/eserler/bilimsel.htm, Erişim: 07.09.2005.

³¹ NADAROĞLU, a.g.e., s. 290.

³² SCHMÖLDERS, s. 112,113.

bu nedenle Türk kültürünün genelde vergiye sadık ve uygar olduğunu, vergiye olan bu yaklaşımında İslami zekat yükümlülüğünün de etkisi olduğunu ifade etmiştir³³.

1.3.6. Vergilemenin Psikolojik Sınırı

Vergiler, özel kesimden kamu kesimine geçen zorunlu ve karşılıksız iktisadi değerlerdir. Kapitalist ve karma ekonomilerde devlet gelirleri içindeki payı yüzde 70- yüzde 90'a varan bu değerler, genellikle kişilerin gelir ,servet veya tüketimleri nedeniyle alındığına göre, bu kaynakların her biri, alınan vergi tutarı oranında azalmaktadır. Bu nedenle, vergi yükümlülükleri kendileri için bir yük oluşturan bu zorunlu ödemelerden mümkün olduğunca kurtulmak ve böylece reel gelirini daha da yükseltmek için çaba göstereceklerdir. Vergilerin oluşturduğu bu tür davranış şekillerinin yönü ve yön değiştirdiği optimum seviye hakkında bilgi edinilmesi, adil bir vergi sistemi kurmayı amaçlayan vergi politikası bakımından son derece önemlidir. Bu optimum nokta verginin psikolojik sınırıdır. Bunun nedeni ise özellikle tasarlanan vergi reformları bakımından yükümlülerin ne şekilde tepki göstereceklerinin bilinmesi zorunludur. Rectenwald'a göre ,vergilemede yapılacak değişiklikler üç şekilde olabilir; yeni bir verginin konması – eski bir verginin yerine hasılatı eşit ya da farklı olan bir başka verginin konması – bir vergi artışı ya da indirimi. Vergi yükümlülerinin bu değişiklikler karşısındaki tutumları vergi kapasitesinin etkin kullanımı, vergi kayıp ve kaçığının, kayıtdışı ekonominin önlenmesi için temel unsurdur³⁴.

Vergi psikolojisi; vergi tekniği, vergi adaleti, vergi ahlakı ve vergi bilinci, vergi oranları, denetim olasılığı, para ve hapis cezaları, vergi idaresinin etkinliği, yasaların çok sık değiştirilmesi gibi pek çok unsur tarafından belirlenmektedir. Yükümlü psikolojisini etkileyen unsurlar olarak;

³³ Günther SCHMÖLDERS, “Vergi Yönetiminin Vergilemenin Etkinliği Üzerine Etkisi”, Çev. Ömer Faruk Batırel, **Yeni Vergiler Yasa Tasarısı ve Vergi Güvenlik Semineri Tebliğler Kitabı**, İİTİA Ekonomi Fakültesi, Kamu Maliyesi Enstitüsü Yayınları, No:1, İstanbul, 1980, ss. 161-170.

³⁴Salih TURHAN, **Vergi Teorisi ve Politikası**, İstanbul, 1998 ,s. 233,234.

- Vergi sistemi ve tekniği,
- Vergi adaleti,
- Kamu harcamalarındaki savurganlık,
- Vergi yasalarının çok sık değiştirilmesi,
- Mali aflar,
- Vergi idaresi ve denetim,
- Vergi bilinci ve vergi ahlakı sayılabilir³⁵.

Vergilendirme, kişileri bir bütün olarak etkileyen ekonomik nitelikli araçlardan birisidir. Bununla birlikte, ilk olarak; vergilendirmenin kişisel davranış üzerindeki etkileri ilk bakışta görüldüğünden çok daha çeşitli ve geniş olması ve ikinci olarak ise; vergi koymanın kendi getirisini büyük ölçüde düşürecek kadar mükellef davranışını değiştirebilmesi ve vergi politikalarını değiştirtecek kadar insanların vergiden kaçınmak için yollar araması nedeniyle, kişisel davranış da vergi düzenini etkiler.

Önce kişisel ekonomik denge bakımından mükellef ,vergilendirme ile azalan ödeme gücünü kısmen olsun telafi etmek ve gelirini artırmak amacıyla, verimli faaliyetlerini geliştirmeye çaba gösterecektir. Kısmi de olsa bu telafi olanağı, işbölümü ve kişiler arası değişim esasına dayanan bir ekonomide genellikle gerçekleşmemektedir. Böylece bir üretim-tüketim dengesi kuramayan mükellef, zorunlu olarak tüketim programında bir değişiklik yapacak ve geliri artık eski seviyesinde kalmadığı için tüketimini azaltacaktır. Marjinal Fayda eşitliği teoremi ve Wieser Kanunu³⁶na göre önce lüks maddelerin tüketiminde bir azalma görülecektir³⁷.

³⁵Harun YENİÇERİ, “Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, E-yaklaşım, Haziran, 2004, Sayı:11, www.yaklasim.com.tr, Erişim: 04.06.2004.

³⁶ Mal ve hizmetlerin fayda şeklindeki subjektif değerlemesi bunların talebini belirlemektedir; bu suretle piyasa fiyatları fiili ve potansiyel tüketicilerden etkilenmektedir. Tüketilen her mal ve hizmetin azalan marjinal faydası, tüketicilerin gelirlerinin çeşitli kullanımlar arasındaki dağılımını etkilemektedir.

³⁷ Nezihe SÖNMEZ, **Vergileme Olayında Kişisel Ekonomik Denge Yönünden Mükelleflerin Davranışları** , Ticaret Matbaacılık T.A.Ş., İzmir, 1971, s. 14 .

Vergi psikolojisi, bir bilim dalı değil toplumdan topluma ve aynı toplumda bireyden bireye sosyal, ekonomik, kültürel, ahlaki ve siyasi yapı ve zihniyete göre farklılık gösteren bir inceleme konusudur. Vergi psikolojisi, vergilemenin sınırlarının belirlenmesinde en önemli etkidir³⁸.

Vergi karşısında yükümlünün davranış biçiminin iki şekilde gerçekleştiği kabul edilir. Birincisi, insanın dikkatli, rasyonel, ekonomik koşulları dikkate alabilecek bilgiye sahip ve başlıca amacının kendi gelirini maksimize etmek olduğu şeklindedir. Bu görüş yükümlüyü homo economicus³⁹ olarak ele alır. İkincisi ise, mükellef davranışları hakkında sabit varsayımlarda bulunmayıp bu davranışlar altında yatan psikolojik etmenleri incelemektedir. İkinci yöntem dikkate alınırca yükümlü psikolojisini ölçmek için çeşitli yöntemlerin kullanılması bir zorunluluktur. Amaç verginin ne şekilde algılandığı ve bu algı düzeyinin belirlenmesinde hangi etmenlerin rol oynadığının tespit edilmesidir. Bireylerin olaylar karşısındaki tutumu her zaman aynı değildir. Tutum değişikliği, belli bir konuda varolan görüşün yerine yeni bir görüşün benimsenmesi olarak ifade edilebilir. Tutum değişikliği, kendi kendine gerçekleşen bir süreç değildir. Bireyin nötr kalamadığı konularla ilgili olarak oluşan tutumlar, belli bir gerekçe olmaksızın değişim göstermemektedir. Tutumların değişmesinde iç faktör olarak değerlendirilen güdülerle, dış faktör niteliğindeki çevresel temaslar etkili olmaktadır⁴⁰. Psikoloji, insanı öncelikle ihtiyaçlarını dürtü, duygu ve hareket olarak dışa vuran biyolojik bir varlık olarak tanımlar. İnsan, *rasyonel davranışı* gelişme süreci içinde dış gerçeklere uyum sağlamak ve onlarla başa çıkmak için öğrenir. Rasyonalite, amaca en etkin biçimde ulaştıracak araçları kullanmayı gerektiren tutum, bilgi ve davranıştır. Ancak bireyin tümüyle rasyonel olabilmesi için o durumu yaratan koşullar ve durumun gerekleri hakkında kusursuz bilgiye sahip olması yeterli değildir. Bununla birlikte iç güdü ve karşıt yöndeki isteklerin bastırılması gerekmektedir.

³⁸ SCHMÖLDERS, s. 114.

³⁹ Homo economicus; ekonomik insan, insanların en az çaba ile en yüksek faydayı hedeflemeleri. Terim, klasik ekonomistler tarafından kullanılır.

⁴⁰ Muzaffer-Carolyn W. ŞERİF, **Sosyal Psikolojiye Giriş II**, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996, s. 539,540.

Vergilemeyi sınırlandıran psikolojik sınırı, mükelleflerin vergi ahlakı ve vergi bilinci belirler.

1.4. Vergi Psikolojisi ve Sosyal Psikoloji

Vergileme sosyolojisi ve psikolojisi, vergileme teorisinde ciddiyle araştırılması ve incelenmesi gereken bir disiplindir. Vergilerin sınırlandırılmasının mahiyetini anlayabilmek için vergilerin sosyo-psikolojik etkilerini analiz etmek büyük önem taşımaktadır⁴¹.

Sosyal psikoloji, insanların başkalarının inançları ya da düşünceleri üzerinde yarattığı etkilerdir. Sosyal psikoloji bireyin davranışını temel alarak, ekonomi, siyaset bilimi, sosyoloji gibi konularda genellemelere ulaşmaya çalışır. İktisatta *homo economicus*, siyaset biliminde *seçmen davranışı* bireyin sadece ilgili araştırma konusuna yönelik tutumlarıdır. Vergilemede *mükellef davranışının* temel alınarak incelenmesi, mükellef davranışı ile toplumsal davranış arasında genellikle örnekleme *survey* yöntemi kullanılarak bağıntı kurulması açısından sosyal psikoloji vergileme hususunda önemli bir bilim dalıdır⁴². Vergilemede mükellef psikolojisinin vergilemede sosyal davranışların genel yapısından etkilenmesi ve diğer mükellefleri etkilemesi vergiye uyum açısından önem arz etmektedir.

Sosyal bir varlık olan insan toplum yaşamından diğer bireylerin çeşitli olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarından etkilenir. Ancak burada çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. Birey toplumdan etkilenirken toplumda bireyden etkilenmekte, bazı bireysel tutum ve davranışlar toplumsal sonuçlar doğurabilmektedir. Vergi zemininde sosyal psikolojiye bakarsak, bireyin kazancını, refah düzeyini azaltan vergilere karşı takındığı olumsuz tutum, bu konu ile ilgili pasif ve aktif tepkileri diğer bireyleri de etkileyecek ve sosyal bir sonuç doğuracaktır.

⁴¹ Can AKTAN, "Vergi Psikolojisinin Önemi", www.canaktan.org.tr, Erişim: 03.04.2004.

⁴² İnci USER, **Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992, ss. 31-33.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GÖNÜLLÜ VERGİ UYUMU

2.1. Gönüllü Vergi Uyumu

Gönüllü vergi uyumu, vergi mükelleflerinin kendi rızaları ile vergi yükümlülüklerini tam ve eksiksiz olarak yerine getirmeleridir. Yabancı literatürde *tax compliance* veya *taxpayer compliance* terimleri “vergi ödeme istekliliği” anlamında kullanılmakta, tam Türkçe bir karşılığı olmamakla beraber gönüllü vergi uyumu, vergi uyumu olarak türk vergi terminolojisine geçmiştir. Gönüllü vergi uyumu ile ilgili daha kapsamlı bir tanımlama ise, vergileme sürecinin bir bütün olarak tüm safhalarında, mükellefin kendi hür iradesi ile vergi mevzuatındaki bildirimlerden başlayarak tahakkuk eden verginin ödenmesi dahil tüm ödevlerini eksiksiz ve zamanında yerine getirmesi olarak yapılabilir⁴³. Vergi uyumunun unsurları;

- Vergiye tabi gelirin doğru beyanı,
 - Gelirden düşülmesine izin verilen gelir düzeltmeleri, yapılan harcamalar, vergi muafiyet ve istisnalarının gerçek değerler ile aynı olması,
 - Vergi beyannamesinin zamanında doldurulması,
 - Vergi mükellefiyetinin doğru olarak hesaplanması
- olarak sıralanabilir.

Vergi uyumu, teknik ve idari uyum olarak sınıflandırılabilir.

- İdari uyum; ödeme ve ödeme süreleri ile ilgili idari kurallara uyumdur. İdari uyum kapsamına; raporlama yükümlülükleri, usule uyum ve düzenleyici uyumun da alındığı görülmektedir.
- Teknik uyum, vergi kanunlarında yer alan teknik şartlara uygun olarak hesaplanan vergiler ya da vergi kanunlarında yer alan hükümler doğrultusunda mükelleflerin üzerlerine düşen görevleri yerine

⁴³ Mehmet TUNÇER, “Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi”, Cumhuriyet Üniversitesi, I.I.B.F., İktisat Bölümü, Araştırma Görevlisi, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/makale/vergiaffi.doc>, Erişim: 22.11.2005.

getirmeleridir. Teknik uyumun tam olarak sağlanması beklenemez. Çünkü mükellefin iyi niyetli olduğu kabul edilse bile, vergi kanunlarının yorumlanması, uygulanmasındaki belirsizlik ve özellikle hesaplama yapan kişinin alt yapısı, bilgi ve yetenek düzeyi dikkate alındığında vergi tutarına ilişkin farklı sonuçlar çıkması olağandır⁴⁴.

2.2. Vergi Uyumsuzluğu

Vergi uyumsuzluğu, vergi mükelleflerinin uygulamada olan vergi mevzuatına göre yükümlülüklerini tam ve eksiksiz veya zamanında yerine getirmemeleridir. Vergi uyumsuzluğu, yalnızca vergi yükümlülüğünün düşük (underreporting) gösterilmesini değil yüksek (overreporting) gösterilmesini de içerir. Vergi yükümlülüğünün bilerek düşük gösterilmesini Vergi Ceza Hukuku'nda cezai müeyyidelerle engellenmeye çalışılmıştır. Ancak vergi uyumsuzluğu kastın yanında bilgi eksikliği, yanlış anlama, dalgınlık ve benzeri kasıt unsuru içermeyen nedenlerle de ortaya çıkabilir⁴⁵.

2.3. Vergi Uyumsuzluğu Türleri

Vergi uyumsuzluğu bilerek isteyerek kasti olarak gerçekleşebileceği gibi, hata, yanlış anlaşılma, anlamama veya eksik bilgi gibi kötü niyet barındırmayacak durumlarda da gerçekleşebilir.

2.3.1.1. İradi Uyumsuzluk

Vergi mükelleflerinin, kendilerini mevcut vergi düzenine göre gerçekleştiren vergi yükünden kurtulmak için kasıtlı olarak vergisel sorumluluklarını eksik ya da hiç yerine getirmemeleri veya geç yerine getirmeleridir. Mükellefiyetin hiç tesis edilmemesi, eksik tesis edilmesi, vergiye tabi gelirin eksik ya da hiç beyan edilmemesi şeklinde olabilir.

⁴⁴ OECD, "Genel İdari İlkeler-GAP004 Uyum Ölçümü", Vergi Politikası ve İdaresi Merkezi, <http://www.maliye.gov.tr/ab/turkce/tax/5.pdf>, Erişim: 07.11.2005.

⁴⁵TUNÇER, "Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi".

2.3.2.1. Gayri İradi Uyumsuzluk

Gayri iradi vergi uyumsuzluğu, vergi mükelleflerinin, yanlış anlama, dalgınlık ve bilgi eksikliği gibi istem dışı yaptıkları hatalar sonucu ortaya çıkan uyumsuzluktur. Verginin yanlış hesaplanması, vergi kanunları hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması ya da çok sık değişen vergi kanunlarını takip edilememesi veya vergi kanunlarının karmaşıklığı dolayısıyla yanlış anlaşılması sonucu ortaya çıkan bu uyumsuzluk nedeniyle dürüst vergi mükellefleri de vergiye uyumsuz gibi görünebilir. Bu vergi bilinci ve ahlakına sahip mükellef için onur kırıcı, şahsi ve ticari itibarını zedeleyici bir unsurdur.

2.4. Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörler

Vergi uyumu ekonomik, sosyal ve psikolojik yönleri olan karmaşık yapıları bir olgudur. Vergiye gönüllü uyumu etkileyen faktörler çok çeşitlidir ve ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir. Ancak bununla beraber mükellefin gelir düzeyi, yürürlükteki vergi oranları, uyumsuzluk halinde uygulanacak olan yaptırımlar, denetim olasılığı, vergi sisteminin karmaşıklığı (tax complexity), vergi yasalarındaki boşluklar (tax loophole) toplumdaki vergi bilinci ve mali aflar (tax amnesties) vergiye gönüllü uyumu etkileyen önemli etmenlerdir⁴⁶.

2.4.1.1. Ekonomik Faktörler

Gönüllü vergi uyumunu ekonomik faktörlerin etkileme şiddeti, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile ters orantılıdır. Gelişmiş ekonomilerde kişi başına düşen gelirin, satınalma gücü ve refah seviyesinin yüksek, vergi nispetlerinin gelire oranının düşük olması nedenleriyle vergiye uyum oranı yüksektir. Vergi uyumunu etkileyen ekonomik faktörler; GSMH, kişi başına düşen gelir, satınalma gücü olarak incelenebilir.

⁴⁶ Frederico J. HERSCHEL, "Tax Evasion and Measurement in Developing Countries", **Public Finance**, Volume: 33, 1978, s. 232.

2.4.1.1. Serbest Piyasa Koşulları

Serbest ticaret ve serbest rekabet koşulları içerisinde, mükelleflerin ekonomik varlıklarını sürdürme savaşı önemli bir mücadeledir. Tüketici tercihleri doğrultusunda kaliteli ve düşük fiyatlı üretim, maliyetlerin düşük tutulmasını zorunlu kılar. Maliyetlerini ölçөгüne bağılı düşürenlere karşı küçük üreticiler ve ticaretle uğraşanların böyle bir şansı yoktur. Serbest piyasa koşullarının sert mücadelesinde maliyetlerini düşürmenin yollarını arayan mükellef, rekabet gücünü daha da azaltacağından kaliteyi düşüremeyecek, mamul girdi fiyatlarını kısamayacak ve satış fiyatlarını yükseltmeyecektir. Bunların sonucunda, devletin kendisine yüklediğı verginin tazyiki daha da artacak ve gerçek tutarından az ödeme ya da hiç ödememe arayışına girecektir.

Dünya dinamiklerinin büyük bir hızla değışmesi, bu hızlı değışime adaptasyon sağlayamayan ülke ekonomilerini büyük bunalımlara itmektedir. Türkiye'nin, yatırım yapılabilir, risk alınabilir bir ülke olabilmesi için iç ve dış yatırımcılar ekonomide vergisiz alan değıl, önlerini görebilmeyi talep etmektedirler. Yatırımcının beklentisi sadece önlerini görmek ve diğer ülkelerle rekabet edebilir düzeyde makul bir mevzuattır. Bu sebeple Türk, yabancı fark etmez; bütün işletmelerin oyunun kurallarıyla çalışmaları gerekiyor. Dünyadaki düzen çok daha kaotik bir hale gelmiş durumda. Bu nedenle, Türkiye'nin, içsel dayanıklılığı artırılmış bir siyasal ve ekonomik yapı inşa etmesi şarttır⁴⁷.

Rekabetçi anlayış, tüccar gibi davranmak dediğimiz zaman, küreselleşme ile beraber artık ülkelerin kendi içlerinde vergiyi istediğı alma imkanı kalmıyor. Kapalı ekonomi rejiminde bunu yapabilirsiniz. Küreselleşme ile birlikte üretim faktörleri likit olduğı için sermaye daha uygun koşullara doğru gidiyor. İç ve dış girişimcinin yatırımlarını ancak uygun şartlar sağlanırsa iç piyasaya çekilebiliriz. Böylelikle yatırımın artması tabanı genişletecek, buna bağılı vergi gelirleri artacaktır. Bütün bunları yapabilmenin yolu ise, vergi oranların daha düşük tutulmasına bağılıdır.

⁴⁷ Mustafa UYSAL, "Vergi Mevzuatında Uluslararası Yatırımlar Açısından Sağlanan ve Yatırım Ortamını İyileştiren Avantajlar" Semineri, İstanbul, 2004, www.amcham.org.tr/html/Etkinlikler_detay/041203_vergi.htm, Erişim: 30.11.2005.

Mükellefin vergiye uyumu dediğimiz zaman, sadece Türk mükellefinin vergiye uyumu diye düşünmemek gerekir. Yabancı bir ülkenin mükellefini de, yabancı bir ülkenin şahsını da kendi mükellefimiz veya kendi pazarımızın bir müşterisiymiş görülmelidir. Yabancı yatırımcıyı Türkiye'ye çekmek için, az vergi alınması yoluna gidilirse, ekonomi ile uyumlu bir vergi sistemi getirilmesiyle Türkiye'de vergi tabanının gelişmesine paralel vergi gelirleri artacaktır. Aksi takdirde, yüksek vergi oranlarıyla bir yere gitmek mümkün değildir. Tabanı genişleterek düşük oranda fakat daha çok işlemde daha çok vergi alınması gerekir.

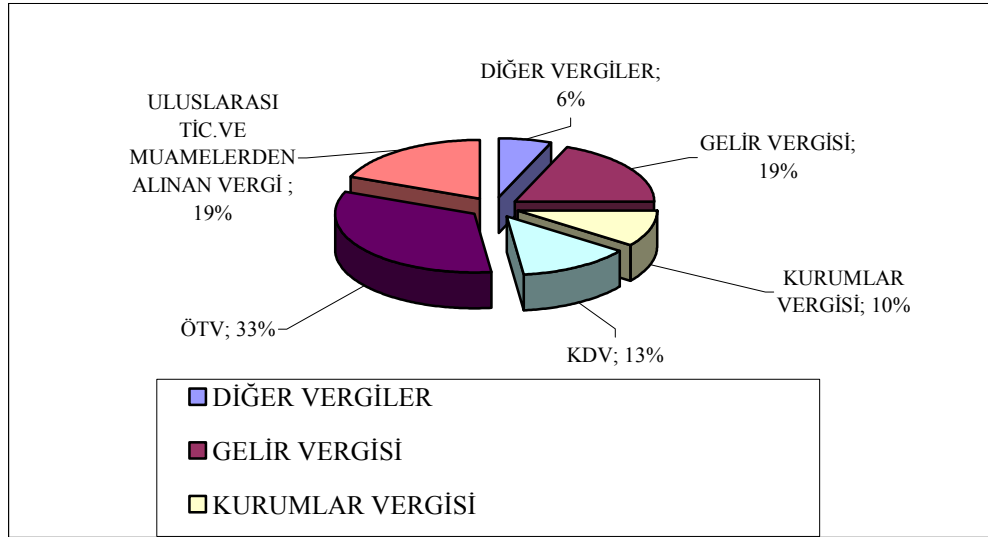
2.4.1.2. Mükellefin Ödeme Gücü

Devlet, kamu faaliyetlerini yerine getirirken finansman ihtiyacını karşılamanın yollarını arar. Kamu giderlerini karşılamak amacıyla borçlanma, emisyon, vergilendirme yöntemlerine başvurulur. Borçlanma yeterince vergi geliri olmayan ülkelerin faiz karşılığı iç ve dış ekonomilerden belirli bir vade ile aldığı toplu paradır. Vade bitiminde devlet yaptığı kamusal yatırım ve özel sektör teşvikleri ile borç ve faizini geriye ödeyemezse ekonomik konjonktürde tehlikeli dalgalanmalar yaşanır. Borçların kapatılması için bir de faiz olduğundan normal şartlarda ihdas edilmesi gereken vergiden daha yüksek oranlarda vergiler konularak finansman yoluna gidilir. Emisyon ise para piyasasına direk müdahale olacağından enflasyonist ortamı beraberinde getirir. Bu nedenle sağlıklı bir ekonomi de en önemli ve değerli kamu finansman aracı vergilerdir. Vergiler, tabana yayıldığı ve etkin bir şekilde tahsil edildiği sürece devlet finansman sorunu çekmeyecektir Kamusal faaliyetlerin temel girdisi vergiler, temel çıktısı ise kamu harcamalarıdır. Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Türkiye'de; kamu harcamalarını kısıcı, kamu gelirlerini artırıcı maliye politikası araçları içinde en önemlisi vergi politikasıdır.

Türkiye'nin 2005 sonu itibariyle vergi gelirlerinin genel durumuna baktığımızda, toplam vergi gelirlerinin yaklaşık yüzde 70'inin dolaylı, yüzde 30'unun ise dolaysız vergilerden oluştuğu görülmektedir. 2005 yılı sonu itibariyle dolaylı vergilerde KDV yüzde 13, ÖTV yüzde 32,4 ve Uluslararası ticaret ve

muamelelerden alınan vergiler yüzde 19,0; dolaysız vergiler de ise Gelir yüzde 19 ve Kurumlar Vergisi yüzde 10,3 tahsilat yükünü taşımaktadırlar. Bu istatistiksel durum eleştiri almakta ve anayasal suç işlendiği yorumları yapılmaktadır⁴⁸.

Grafik 4: Türkiye'de Vergilerin Payı (2005)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, Kamu Hesapları Bülteni.

Anayasa'nın 73. maddesinde, "Herkes ödeme gücüne göre vergi öder" denilmektedir. Dolaylı vergiler özelliği itibariyle bireylerin ödeme gücünü dikkate almayan vergilerdir. Dolayısıyla Türkiye'de bireyler ödeme güçleri dikkate alınmaksızın vergilendirilmektedir. Bu durum sosyal bir krizin habercisidir. Çünkü vergiler, sadece mali amaçlarla değil ekonomiye yön vermek, gelirin adil ve eşit dağılımı ile sosyal düzeni sağlamak gibi mali olmayan amaçlara da hizmet etmelidir. Türk Vergi Sistemi'nde sorun, herkes ödeme gücüne göre vergi ödemesi gerekirken, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ortadan kaldırılamaması nedeniyle ödeme gücü olanların vergi ödememesidir. Yani vergi tabanındaki darlıktır. Mükellef sayısı seçmen sayısı ile orantılı olmalıdır. İngiltere'de ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerde seçmen sayısının yarısı, Japonya'da ise üçte biri vergi mükellefidir. Türkiye'de ise

⁴⁸ Ersan ÖZ, "Türkiye'de Vergileme ve Ekonomik Kriz Beklentisi", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 215.

bu oran çok düşük seviyededir. Vergi tabanındaki darlık, dolaysız vergilerden elde edilemeyen gelirin dolaylı vergiler üzerinden alınmasına, dolaylı vergilerin sürekli artışına, vergi sisteminin adalet ve eşitlikten uzaklaşmasına neden olmaktadır.

2.4.1.3. Enflasyonist Ortam

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki devamlı ve hızlı artışlardır. Bir başka ifade ile enflasyon, parasal gelirdeki fiili büyümenin, üretimdeki fiili büyümeden daha yüksek olmasıdır. Fiyatların bir defalık yükselmesine enflasyon değil fiyat artışı denir. Ekonomik yapının esnek olmaması, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun önemli bir nedeni olarak gösterilir. Ekonomik yapının esnek olmamasından dolayı belli sektörlerde üretim, bu sektörlerde ortaya çıkan talep değişmelerine kaynak hareketliliğinin düşük olması, sermaye, döviz, nitelikli iş gücü yetersizliği gibi nedenlerle kısa sürede cevap verememektedir.

Enflasyonun sonucu vergi gelirlerinin arttığı gözlenmektedir. Enflasyon dönemlerinde nominal gelirlerde artış olduğundan vergi gelirlerinde reel bir artış olup olmadığı enflasyondan doğan gelir artışlarının ne kadarını karşıladığına bağlıdır. Ülkemizde son yıllarda vergi gelirlerinde reel bir artış söz konusu değildir. Özellikle sabit oran ve matrahlı vergiler enflasyonun etkisiyle aşınmakta ve önemli vergi kaybına neden olmaktadır.

Gerçek işletme sermayelerini aşındırıcı bir özelliğe sahip olması nedeniyle işletmeler reel işletme sermayelerini koruyabilmek için vergi kaçırma yoluna gitmektedirler. Bu durum vergi kaçırma hakkı kılınmamakla beraber, ne yazık ki aksi halde bir gün gerçek işletme sermayeleri tükenecektir. Bu nedenle enflasyon, vergi kaçırma teşvik edici ve gizlenmesine yardımcı olan bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Enflasyonun ülke ekonomimiz üzerindeki etkilerine bakılacak olursa,

- Ülkemizin sahip olduğu potansiyel oranında büyümesine engel olması en önemli sonucudur. Yarattığı belirsizlik dolayısıyla yatırımları daraltarak, gelecekteki potansiyel üretimi de etkilemektedir. Ayrıca, Merkez Bankası

Araştırma Genel Müdürlüğü'nün yaptığı bir çalışma da, yüksek enflasyonun Türkiye'nin büyüme potansiyelini büyük ölçüde kısıtladığını göstermektedir.

- Enflasyonun diğer bir olumsuz etkisi bütçe üzerindedir. Kamu gelirlerinin çok büyük bir bölümü enflasyona endekslenmeyip, ücretler ve faiz ödemeleri gibi transfer harcamalarının çoğu enflasyona endekslendiği için bütçe dengesi bozulmaktadır.
- Yüksek enflasyon verginin geç ödenmesini ve vergi kaçakçılığını özendirir ve buna bağlı olarak da kamu maliyesi yönetimi bu durumdan önemli ölçüde olumsuz olarak etkilenmektedir⁴⁹.

Enflasyon gerçeği ile sürekli yüzyüze olan ülke ekonomimizde bu durumu önlemek ve zararlarını en aza indirmek için gerekli önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Ancak bu çalışmalar, ülkemiz gibi geçiş ekonomilerinde dış dinamikler karşısında yeterli boyutlara ulaşmamıştır.

2.4.1.4. GSMH ve Reel Gelir

Gelir düzeyi ve vergi oranlarının mükelleflerin gönüllü uyumuna etkisi üzere birçok ampirik araştırma yapılmıştır. Araştırmaların çoğu, gelir arttıkça vergi kaçakçılığının da arttığını ortaya koymaktadır⁵⁰.

Tablo 12 ve 13 incelendiğinde, 2004 yılı GSMH 429 milyar YTL. olarak gerçekleşmiş, beyana dayanan gelir vergisinin GSMH'ya oranı yüzde 0,27, beyana dayanan kurumlar vergisinin GSMH'ya oranı yüzde 0,21 olarak belirlenmiştir. 2005 yılına bakıldığında GSMH 485 milyar YTL. olarak gerçekleşmiş beyana dayanan gelir vergisinin GSMH'ya oranının yüzde 0,26'ya, beyana dayanan kurumlar vergisinin GSMH'ya oranı yüzde 13'e gerilediği görülür. Vergi gelirlerinin kümülatif olarak 2004 yılından 2005 yılına yüzde 18 oranında artışta bulunması,

⁴⁹ Gazi ERÇEL, "Geleceğin Türkiye'si", TCMB, Türk-Amerikan İş Konseyi Toplantısı, Londra, 1997, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1997/FUTURETU.html>, Erişim: 07.11.2005.

⁵⁰ Andreoni JAMES, Brian ERARD, Jonathan FEINSTEIN, "Tax Compliance", **Journal of Economic Literature**, Volume: 36, 1998.

dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payının artışıyla ilişkilidir. Ancak modern vergileme anlayışında asıl olan beyana dayalı vergilerdir.

2.4.1.5. Kayıtdışı Ekonomi

Literatürde kayıtdışı ekonomi için, gizli ekonomi(hidden economy), yeraltı ekonomisi (underground economy), gölge ekonomi(shadow economy) ya da görünmez ekonomi(invisible economy) gibi çok çeşitli kavramlar kullanılmaktadır.

Kayıtdışı ekonomi, ilgili vergi dairelerine kayıtlı olmayan (vergi mükellefi olmayan) kişi veya kuruluşların tüm ticari işlemleri ve kayıtlı mükelleflerin vergi idaresinin bilgisi dışında kalan tüm vergiye tabi faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır. Kayıtdışı kesim aynı zamanda vergisel alan dışında kalmaktadır. Devletin vergi kaybı ülkedeki kayıtdışı ekonomi ile aynı doğrultuda fakat büyüklük olarak daha azdır. Bunun nedeni, tamamen vergisiz kalan kayıtdışılığın, daralttığı vergi tabanındaki potansiyel vergi mükellefi üzerindeki vergi yükü artırılarak kayıtdışılığın yarattığı kamu geliri eksiği tamamlanmaya çalışılır. Böylece vergilemede adalet ve ödeme gücü ilkesi daha da zedelenmiş olur.

Kayıtdışı ekonomiyi optimist bir bakış açısıyla incelediğimizde öncelikle ülkemizin en önemli sorunlarından biri olan tasarruf yetersizliğine bir alternatiftir. Öte yandan kayıtdışı ekonomiden elde edilen kazançlar kayıtlı ekonomiye gittiği oranda kayıtlı ekonomiye de büyümekte, geçimlik gelir elde etmek isteyenlere bu olanağı sağladığı için sosyal patlamaları engellemektedir.

Kayıtdışı ekonominin zararları sadece rakamsal boyutundan ibaret değildir. Diğer ifade ile parasal boyutlarla ölçülmeyecek zararlarının varlığıdır. Buna göre kayıtdışı ekonomi genelde demokrasi ve hukuk anlayışına zarar vermektedir. Bu durum ise, devleti sağlam finansman kaynaklarından yoksun bırakmakta, artan kamu açıkları borçlanma ile karşılanmaktadır. Bu durumda girişimci elindeki fonları devlete “*vergi*” olarak karşılıksız veya zorla vermek yerine, faiz karşılığında ve rızaen “*borç*” vermektedir.

Kayıtdışı ekonominin engellenebilmesi için öncelikle vergi matrahının hesaplanmasında enflasyondan arındırmaya yönelik olarak mevcut uygulamalara ilaveten bazı zorunlu önlemlerin alınması gereklidir.

Başta KDV olmak üzere her kesimden şikayet alan yüksek vergi oranlarının, devletin kısa vadeli nakit ihtiyacı da gözetilecek biçimde düşürülmesidir. Kaçakçılık fiillerine verilen hapis cezalarının paraya çevrilemez ve ertelenemez olmasıdır. Vergi kaçırmanın, yalnızca mali bir suç değil, topluma karşı işlenmiş bir suç olmasıdır. Öte yandan vergi aflarına da toplumda vergi bilincinin yerleşmesi açısından son vermek gerekmektedir. Tek Vergi Numarası uygulamasının sosyal güvenlik numarasına dönüştürülmesi, tarhiyat öncesi uzlaşma müessesinin gözden geçirilmesi ve ücretler üzerindeki vergi ve benzeri yüklerin azaltılması da öneriler arasında yer almaktadır. Bunlardan vergi denetimine etkinlik kazandırılması, hususu özellikle önem arz etmektedir.

Kayıtdışı ekonominin bu boyutlarda sürmesi devleti zorunlu olarak vergi yerine borç kullanır hale getirmektedir. Verginin devlete maliyeti toplam vergi gelirlerinin yüzde 1-2'si civarındadır. Ancak borcun maliyeti ise konjoktüre göre yüzde 100'lere yada yüzde 300'ler civarında olabilmektedir⁵¹.

Kayıtdışı istihdam gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sosyal ve ekonomik sorun olarak önümüze çıkmaktadır. Kayıtdışı istihdam ile mücadele için AB Ülkeleri gibi karma politikalar izlenmesi yerinde olacaktır.

AB uygulamaları, kayıtdışı çalışma ile mücadelenin sadece kanuni ve polisiye tedbirlerle mümkün olmadığını, hem bu çalışmanın önlenmesine, hem de kayıtlı ekonomiye geçişin özendirilmesine yönelik tedbirlerin bir arada uygulanmasının önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu amaçla izlenen karma politikayı şekillendiren esaslar:

⁵¹Fazlı BULUT, "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi(Vergisel Ağırlıklı Uzlaşma Önerisi)", **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 174, Şubat, 1996.

- Vergi indirimleri,
- Sosyal güvenlik katkı paylarının azaltılması,
- Çalışma mevzuatının esnekleştirilmesi ve esnek istihdam (kısmi çalışma, belirli süreli çalışma, geçici çalışma vb.) uygulamaya konması,
- Devlet tarafından sübvansiyon edilen istihdam uygulamaları,
- Kayıtlı işgücü piyasasına girişte bürokratik engelleri azaltmak üzere, gerekli başvuruların tek bir mercie yapılması,
- Kamu otoriteleri arasında bilgi alış-verişi ve işbirliğinin geliştirilmesi,
- Kamu otoriteleri ile sosyal taraflar arasında işbirliğinin artırılması,
- İşverenlere ve çalışanlara formalitelerin eyrine getirilmesinde danışmanlık hizmeti sunulması ve bilgilendirilmeleri,
- İş kurmak isteyenlere işletme başlangıç sermayesi verilmesi,
- Çalışanlar için vergi indirimi sağlanması olarak sıralanabilir⁵².

İstanbul Sanayi Odası tarafından yapılan 1999 yılında “ Kayıtdışı Ekonomik Faaliyetlerin Boyutu , Vergi Potansiyeli ve Potansiyel Vergi Kaybı” adlı çalışmada, kayıtlı mükelleflerin faaliyetleri değerlendirilerek , mevcut vergi hasılatının yüzde 86’sı oranında vergi kaybı bulunduğu sonucuna varıldığı, Türk Sanayici ve İşadamları Derneğince yaptırılan “Kayıtdışı Ekonominin Vergili Alan İçine Alınması” isimli çalışmada ise, kayıtdışı ekonominin kaynağının bir kısım sanayici tüccar ve geniş esnaf kesimi olduğu tespit edilmiş bulunmaktadır⁵³.

Kayıtdışı ekonomi, sağlıklı ekonomik ve mali politikaların saptanması ve kararların alınmasını engellemekte, firmalar arasında haksız rekabete neden olmakta, doğrudan yatırımlara yönelecek yabancı sermayenin ülkemize gelmesini önlemekte, yolsuzluklarla etkin mücadeleyi güçleştirmekte ve bu nedenle, kamunun ihtiyacı olduğu vergiler de alınamamaktadır.

⁵² TİSK, “Kayıtdışı İstihdamla Mücadele İçin AB Ülkeleri Gibi Karma Politikalar İzlenmeli”, **İşveren**, Cilt:41, Sayı:10, Temmuz, 2003.

⁵³ Abdullah ASLAN, “Kayıtdışı Ekonomi Üzerine”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 241, Eylül, 2001.

Kayıtdışı alan, tanımlanması oldukça karışık içiçe geçmiş çeşitli faaliyetlerden oluşmaktadır. Vergi dışında kalan faaliyetler yasal olan ve yasal olmayan faaliyetlerden oluşmaktadır.

2.4.1.5.1. Beyan Dışı Ekonomi

Beyan dışı ekonomi, vergi idaresine bildirilmesi gereken toplam gelir miktarının beyan edilmeyen kısmından meydana gelmektedir. Vergi boşluğu “*tax gap*” kavramı, vergi idaresi tarafından toplanması gereken vergi gelirleri ile toplanmış olan vergi gelirleri arasındaki farktır. Buna göre vergi düzenlemelerinin dışında tutulan vergi konularının ve kişilerinin elde ettikleri gelirler hiçbir şekilde vergilenmemektedir. Bu sektöre belge ve kayıt düzenine uymayan ekonomi de denir.

2.4.1.5.2. Hiç Kayda Alınmayan Ekonomi

Vergiye tabi ekonomik faaliyetlerde bulunmalarına rağmen mükellef olarak vergi idaresinde kayıtlı bulunmayan ve dolayısıyla herhangi bir vergi ödemeyen ekonomidir. İnşaat ve tarım sektöründe çalışan işçilerin vergi idaresinin bilgisi dışında kalması dolaylı olarak da belge düzenini bozulmasına neden olmakta ve kayıtdışılığı genişletmektedir. Her çalışanın eline üretim miktarından daha az oranda para geçecektir ancak üreticinin toplam üretimden aldığı miktara orantılı olarak artık daha fazla işçi istihdam edileceği için, toplam üretimin daha büyük bir oranı ücretlere gidecek ancak maliyetlerin azalması dolayısı ile kayıtdışı kalacaktır⁵⁴.

2.4.1.5.3. Gayriresmi Ekonomi

Gayri resmi ekonomi mali, ticari, mülki ve sosyal güvenlik yasalarına aykırı olarak bu idarelerin bilgisi dışında gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerdir. Ağırlıklı olarak vergi ödememek ve yasalarda öngörülen mali sorumluluktan kaçmak amacıyla gelir getiren işlem ve faaliyetler resmi makamlardan gizlenmektedir. bu gibi

⁵⁴ Şükrü KIZILOL-Şafak Ertan ÇOMAKLI, “Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”, *Yaklaşım Dergisi*, Haziran, 2004, Sayı:11.

faaliyetler ya tamamen beyan dışı bırakılarak ya da kısmen ekonomik faaliyetin resmi makamlardan saklanması durumuyla oluşmaktadır. Bunların dışında yasadışı olmamakla birlikte bir takım vergi sığınakları (tax shelters) ya da yasal boşluklardan kaynaklanan bazı vergisiz alanlar (tax loopholes) da vergiden kaçınmaya imkan vermektedir. Burada yasalara uygun olarak vergi ödememe durumu, yani “vergiden kaçınma” sözkonusudur. Yasalarda vergi konusu olan işlem ve faaliyetlerin vergi idaresinin bilgisi dışında sürdürülmesi ya da vergi idaresinin bilgisi dahilinde olmakla beraber çeşitli yöntemlerle vergi matrahının eksik olarak beyan edilmesinden kaynaklanan durum ise vergi kaçakçılığıdır⁵⁵.

2.4.1.5.4. Suç Ekonomisi

Suç ekonomisi, yasalara, toplum sağlığına, genel ahlaka ve geleneklere aykırı faaliyetlerden oluşturduğu ekonomidir. Vergi yasalarının vergi konusu olarak belirlediği, ancak vergi dışında kalan faaliyetlerin yanı sıra, yasaların vergi konusu olarak belirlemediği illegal bazı faaliyetler uyuşturucu, fuhuş, kumar vb. de vergi dışında kalabilmektedir. Bu faaliyetler suç kapsamında olup genelde ilgili ceza yasaları ile ağır müeyyidelere bağlanarak yasaklanmıştır⁵⁶.

Kayıtlı ekonominin yanında önemli ölçüde iktisadi işlemin kayıt dışında kalması vergi sisteminin kusurları yanında genel ekonomik ve hukuki yapının işleyişiyle de yakından ilgilidir. Sık sık yaşanan ekonomik krizler, enflasyonist etkileri gidermeden uygulanan yüksek vergi tarifeleri, haksız uygulanan vergi teşvikleri ve diğer teşvikler, geniş kesimleri ilgilendirmeyen kamu harcamaları, kamu maliyesinin saydamlıktan uzak olması işletmeleri işlemlerinin bir bölümünü ya da tamamını vergileme bakımından kayıt dışına almalarına ortam hazırlamaktadır.

Ekonomik faaliyetlerin tümüyle kayda alınması öncelikle bu elverişli ortamın ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele edileceği

⁵⁵ Coşkun Can AKTAN, “Türkiye Dışı Piyasa Ekonomisi”, <http://www.canaktan.org>, Erişim:07.11.2005.

⁵⁶ Namık Kemal UYANIK, **Bir Bölüm Finansal İşlemler ve Vergilendirilmeleri**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 2001, s. 314.

konusunda kamu oyunun ikna edilmesi gerekir. Öncelikle önleyici yasal düzenlemeler yapılmalı, uygulamaların ciddiyetle yürütüleceği taahhüt edilmelidir. Toplanan vergilerin, toplumun ihtiyaç duyduğu hizmetlere harcanacağı ve etkin kullanılacağı konusunda ikna edilmesi kayıtdışılığın önlenmesinde önemlidir.

Bir mükellefin riskten kaçınma eğilimi konusundaki çekincesi vergi kaçakçılığı düzeyini belirleyen temel değişkendir. Risk almaktan hoşlanmayan, kaçınan mükellefin kaçakçılık eğilimi düşük olacaktır. Marjinal vergi oranının etkisi, riskten kaçınmanın ve belirsizliğin maliyeti konusunda kesin bulgular bulunmadığından, bir mükellefin vergi karşısındaki tutumu içinde yer aldığı vergi sisteminde denetim ihtimali ile yakalanma sonucu ödenecek ceza düzeyine bağlı olmaktadır. Denetimin ve cezaların düşüklüğü, risk alma eğiliminin güçlü oluşu, vergi oranlarının yüksekliği kaçakçılık davranışı için yeterli değildir. Kaçakçılık fırsatlarının da varlığı gerekir⁵⁷. Ülkede yürürlükteki vergi sisteminin verginin geç ödenmesi durumunda uyguladığı gecikme faizi ve cezası, piyasa faiz hadlerinin altında ise, denetim olasılığı düşük ve cezai müeyyideler caydırıcı değilse mükellef reel gelirini azaltan vergiden kurtulma yollarını arayacak ve kayıtsız alana kayacaktır.

Kayıtdışılığın önlenmesi, vergi gelirlerimizin yüzde 70'ini adil olmayan dolaylı vergiler yerine, daha adil olan beyana dayanan vergilere dönüşmesini sağlar. Kayıtlı ekonomi (resmi ekonomi)'nin büyüklüğü GSYİH olarak da adlandırılır. Vergi yükü, toplam vergi hasılatının GSYİH'ya oranıdır. Kayıtdışı ekonomik faaliyetleri nedeni ile kişiler vergi yükümlülüklerinden bir bölümünü saklı tutuyorlarsa, bu durum gerçek vergi yükünde bir azalmaya yol açacaktır.

Türkiye'de kayıtdışı ekonominin başlıca nedenleri,

- Mali ve ekonomik nedenler; enflasyonist ortam, adil olmayan gelir dağılımı, vergi dağılımının adaletsiz olması,

⁵⁷ Ömer Faruk BATIREL, "Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum", **Vergi Dünyası Dergisi**, Mart, 1996, S. 175.

- Hukuki nedenler; Yasaların basit ve açık olmaması, sık değişikliğe uğraması, vergi oranlarının yüksekliği, istisna ve muafiyetler fazlalılığı, üniter yapıdaki bozulma, defter tutma oranının düşük olması
- İdari nedenler; Vergi idaresinin organik yapısı, teknik yapı yetersizliği, personel yapısı ve denetim mekanizması,
- Sosyal nedenler; Vergi ahlakı, mükellef psikolojisi ve tarihsel nedenler,
- Siyasal ve baskı gruplarından kaynaklanan nedenler⁵⁸,
- Toplumsal değer yargılarının değişmesi olarak sayılabilir.

Kanunların karmaşık yapısının iyi niyet sahibi mükellefler tarafından eksik ya da yanlış anlaşılması sonucu ortaya çıkan hata ve yanlışlar hariç bütün bu nedenler vergi uyumsuzluğunun göstergesidir.

Kayıtdışı ekonominin boyutuna ilişkin yapılan çalışmalarda mevcut vergi hasılatının yüzde 86'sı oranında vergi kaybı bulunduğu, kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması ve vergiye tabi alanda faaliyet göstermesi amacıyla Türk Sanayiciler ve İşadamları Derneği'nce yapılan başka bir çalışmada kayıtdışı ekonominin bir kısım sanayici, tüccar ve geniş çaplı esnaf kesiminden oluştuğu yargısına varılmıştır⁵⁹.

Özellikle, olanı takip etmekte kurumsal eksiklikler nedeni ile zorlanan gelişmekte olan ülkeler bir de kayıtdışılık nedeni ile gerçekleri istatistiklere yansıtmakta zorlanmaktadır⁶⁰. Kayıtdışı ekonomiyi ölçmek için çeşitli metodlar kullanılır. Bunlar;

- Bireysel davranışları esas alan yöntemler:
 - Anket çalışmaları
 - Vergi inceleme ve denetim sonuçları
- Genel ekonomik göstergeler ile tahmin yöntemleri

⁵⁸ Yusuf KILDİŞ, "Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2000.

⁵⁹ Abdullah ASLAN, "Kayıtdışı Ekonomi Üzerine", **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 241, Eylül, 2001.

⁶⁰ Vito TANZİ, "Uses and Abuses of Estimates of The Underground Economy", **The Economic Journal**, Volume: 109, 1989, p. 339.

- Gelir ve gider arasındaki fark
- İşgücü piyasası verilerini kullanan tahmin yöntemleri: Resmi işgücüne katılım ile *gerçek* işgücüne katılım oranları arasındaki farkları kullanan tahmin yöntemleri ile kayıtdışı ölçülmeye çalışılır.
- Para talebindeki değişimleri kullanarak tahmin yöntemi,
- Fiziksel girdi metodu: Üretim ile güç kaynakları elektrik, doğalgaz vb. talepler arasında yüksek bir bağılılık olduğu gözlemlenen hareket eden bu metot GSMH'nin güç tüketimi esnekliğinin 1'e çok yakın olduğunu gösteren ampirik sonuçlara dayanmaktadır.
- MIMIC Modeli: Daha çok psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal alanlarda kullanılan MIMIC modeli *çoklu gösterge, çoklu neden* model yaklaşımı ekonomi de özellikle kayıtdışı ekonomiyi tahminde kullanılmaktadır. Bu ölçme yöntemi gözlenemeyen kayıtdışı ekonomiyi, gözlenebilen değişkenleri kullanarak ölçer. Bu modele göre, kayıtdışı ekonomi ölçülebilen makroekonomik ekonomik değişkenlerde izler bırakacak, bunların ölçülmesi kayıtdışı ekonomi hakkında bilgi verecektir⁶¹. İşgücü piyasası, para piyasası ve üretim piyasası kayıtdışılığın varlığından etkilenecektir.

Kayıtdışı ekonominin neden olduğu vergi kaybı incelenirken ulaşılan bir takım sonuçlar kayıtdışılığın yapısı gereği bir yandan vergi kaybını yaratırken, diğer yandan kendiliğinden vergi kaybını azaltıcı bazı etkilerde bulunduğu yönündedir. Bu etkilerden birincisi kayıtdışılığa konu olan bazı ve hizmetler vergilendirilse, bu mal ve hizmetlerin kayıtdışı sektörün yokluğu durumunda üretilmeyeceği ya da arz ya da talep veya her ikisinde bir azalma olacağından bu mal ve hizmetler mevcut üretilen miktarlardan düşük oranlarda üretilecektir. Dolayısıyla, kayıtdışılığın azaltılması, bu tür mal ve hizmetlerin üretilmemesi ile sonuçlanacağından vergi gelirlerinde bir artış olmayacaktır. Başka bir etki ise kayıtdışı sektörde elde edilen gelirin en azından bir kısmının resmi vergileme kapsamındaki sektörde üretilen mal ve hizmetler için harcanmış olabileceği gerçeğidir. Eğer, kayıtdışı gelirin bir bölümü

⁶¹Fatih SAVAŞAN, "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Tahminleri", *Yaklaşım Dergisi*, Haziran, 2004, Sayı:11.

kayıtlı ekonomide harcanıyorsa bu vergi kaybını azaltıcı etki yapacaktır. Diğer bir durum, kayıtdışılık çarpan etkisi ile vergi kaçırmayan kişilerin gelirlerinde bir artış meydana gelebilecek ve bu da vergi kaybını azaltıcı etkide bulunacaktır. Kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirler kayıtlı ekonomide yer alan mal ve hizmetlerde talep yaratmaktadır. Dolayısıyla, kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirlerin tüketim aşamasında kayıt altına alınma ihtimali söz konusudur. Bu durumda elde edilmesi aşamasında kayıt altına alınamayan gelirler harcanması aşamasında kayıt altına alınabilir. Kayıtdışı ekonomi, ekonomide yarattığı katma değer dolayısıyla da ekonomik büyüme oranının yüksek çıkmasına yardımcı olur⁶². Peacock-Shaw yaklaşımı, *mukayeseli statik bir analiz* yöntemi çarpan etkisini geliştirerek vergi dışı tutulan gelire, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak uygulanan vergi gelirinin, ilk durumdaki vergi ziyanını telafi edebileceği savını ileri sürmektedir⁶³.

Kayıtdışı sektörü değerlendirmeye yönelik modellerde, vergi kaçığının olmadığı durumda devletin sağladığı vergi gelirlerinin kamu harcamaları yolu ile milli geliri etkileme yönü ihmal edilmiştir. Çarpan etkisi ve bu etkinin milli gelir üzerindeki etkisi açısından, kamu harcamaları ile özel harcamalar bir arada ele alındığında, denk bütçe varsayımı altında dahi, ekonomi üzerinde genişletici etki söz konusudur.

Kayıtdışı ekonomiyle mücadelenin en etkili çözüm yolu ekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Bir ülkede ekonomik istikrarın varlığından söz edilebilmesi için öncelikle mali disiplinin varlığı gerekir. Mali disiplinsizlik, hükümetlerin sınırları ve koşulları olmadan kamu harcaması yapmasına ve keyfi iç ve dış borçlanmasına yol açar. Bunun sonucunda artan kamu giderlerine paralel olarak, vergi ve borç yükü

⁶² Mustafa Ali SARILI, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, 2002, Sayı: 41.

⁶³ İzzettin ÖNDER, "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme", **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24, Ekim 2000, Mart 2001, www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24, Erişim: 10.03.2005.

sürekli artış göstermeye başlar. Ağır vergi yükü ve borçlanma, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek, vergi kaçakçılığına ve kayıt dışılığın gelişmesine neden olur⁶⁴.

2.4.1.6. İstikrarsız Ekonomik Yapı

Finansal serbestleşme girişimleri, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, yüksek kamu açıklarını beraberinde getiren yüksek iç ve dış kamu borçları, dış şoklara daha açık hale gelmiş bir ekonomik yapı, derinleşen gelir dağılımı adaletsizliği ve istikrarsız ekonomik büyüme gibi, beklenenin aksi sonuçlara ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülke olarak sınıflandırılan Türkiye’de de, ekonomide serbest piyasa hareketlerinin başlangıcındaki müteşebbis heyecanı bir müddet sonra atılan her ekonomik adımda bir tereddüt barındırmaya başlamıştır. Ekonominin dışa açık olmasının getirdiği para ve faiz piyasalarındaki anlık keskin konjonktür değişiklikleri, döviz kurlarında öngörülebilirliğin olmaması yatırımcıyı büyük riske sokmaktadır. Geçiş ekonomilerinin Türkiye dahil genelinde, enflasyon ve reel faizlerin sürekli hareket halinde oluşu, makro ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik para ve maliye politikalarının yeterli seviyelere ulaşamaması ulusal ekonomilerin büyük krizlere açık bir konumda olmasına neden olur. Ülkemizde yaşanan 1998, 2001 krizleri anlık şoklarla birçok yatırımcıyı çok zor durumlara düşürmüştür. Yaşanılan bu kötü tecrübeler, parasal ve mali disiplinin sağlanamamasının yanında yapısal reformların uygulanamaması, ülkemizde güven ortamını engellemekte ve bu belirsizlikler müteşebbisi ürkütmektedir.

Yatırıma dönüşmeyen gelirin garantör olarak yastık altında tutulması ekonomide likidite olarak hareket sağlamamasının ülke ekonomisi için oluşturduğu marjinal maliyet oldukça yüksektir. Mükellef brüt gelirin vergi ile azalışına seyirci kalmaktan rahatsızlık duymakta ve ekonomik faaliyette bulunmaktan, istikrarsız yapı nedeniyle korkmaktadır. Bu nedenle ya rekabet gücünü arttırmak için vergiden kaçınma arayışları içine girmekte ya da gelirin ikame etkisi olarak çalışmamayı

⁶⁴Zeynep ARIKAN, " Geçiş Ekonomilerinde Mali Disiplin", **Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongre Dizisi: 3, Bişkek- Kırgızistan, 2002, s. 213.

tercih ederek hem ekonominin bütününe olumsuz etkilemekte hem de bireysel ve sosyal açıdan refah kaybına neden olabilmektedir.

2.4.2.1. Sosyal ve Demografik Faktörler

Mükelleflerin beyanları üzerinde çeşitli sosyal ve demografik faktörlerin etkisi vardır. Nitekim, “yaş”, “cinsiyet”, “medeni hal”, “mesleki çevre” ve “eğitim” gibi faktörlerin mükelleflerin gönüllü uyumu üzerinde etkileri konusunda çeşitli araştırmalar yapılmaktadır.

2.4.2.1. Aile Ölçeği

Kişilerin vergiye karşı nasıl reaksiyon gösterecekleri kişinin aile içinde kişi başına düşen gelire yakından ilişkilidir. Kişilerin aile yapılarına göre vergiyi hissetmeleri farklılıklar göstermektedir. Mesela bekar bir kişiden vergi alınması durumunda bu kişi kendi vergisini verir ancak bu kişinin medeni durumunun değişik olduğunu yani bu kişinin evli olduğunu farzederseniz o takdirde kalan gelir bu kişiye yetmeyecektir. Ve kişi bir dahaki sefere vergiye karşı uyumsuzluk hareketine yönelecektir. Türkiye olarak ele aldığımızda ülkemizde aileye verilen önemin önemli boyutlarda olması bu aile ölçeği kuramını doğrular niteliktedir.

2.4.2.2. Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyinin de vergiler üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan mükelleflerin, vergilerin ekonomik ve sosyal işlevleri konusundaki bilinçli olmaları, bu mükelleflerin vergi kaçırma konusundaki eğilimlerinin daha düşük olmasının⁶⁵ gerekliliğidir.

Eğitim düzeyinin yüksek olması vergi bilincinin yerleşmiş olmasının en azından olması gerektiğinin bir göstergesidir. Ancak bu ilişki doğru orantılı değildir.

⁶⁵ Doğan ŞENYÜZ, *Vergilemede Yükümlü Psikolojisi*, 1995, Bursa, s. 121, 122.

Eğitimli mükelleflerin vergi uyumlarının daha düşük olduğu beyan ettikleri gelir ve sorumlulukların daha düşük seviyede olması ile kendini göstermektedir. Eğitimli bireylerin var olan fırsatları daha iyi keşfetmeleri ve denetime girme riskinin düşük olmasını bilmeleri nedeniyle bu riske girme eğilimlerinin daha yüksek olduğu vergi uyumlarının daha düşük olduğunu göstermektedir⁶⁶. Yani eğitim ile vergi uyumu arasında negatif korelasyon vardır. Bugün ülkemiz koşulları dikkate alındığında en fazla mesleki eğitim alan kesim, doktorlar ve avukatların önemli ölçüde vergi kaçırdıkları gözlemlenmektedir. Ancak bu durumda da tabiki bu kişilerin karakteri ya da diğer unsurlarından ziyade kişilerin içinde buldukları sosyo-kültürel yapı önemlidir. Mükelleflere ilgili eğitimin verilmesi uyumu artırıcı etki oluşturmaktadır.

2.4.2.3. Yükümlünün Mesleği

Gönüllü uyum oranları meslek türlerine göre farklılıklar göstermektedir. Mükellefin mensup olduğu meslek gurubu genelinde kaçakçılık yaygınsa, bu durum serbest piyasa koşullarında aynı tip mal ve hizmet üzerindeki fiyatın farklılaşmasına neden olacağından, bireyin rekabet gücünü azaltacağı için mükellefin vergi verme azmini ve şevkini kırmaktadır. Çünkü, meslekler göre vergilerin ağırlıkları değişebilmektedir. Bu doğrultuda vergi oranları ağır olanların vergiye karşı bir tepki gösterdikleri gözlemlenmiştir. Gelirin elde edildiği durumların farklılaşması vergiye karşı uyumu etkilemektedir. Örneğin bugün günümüz Türkiye’inde gelir vergisi mükellefi serbest meslek mensuplarının gider olarak defterlerine kaydedebilecekleri kalemlerin az olması buna karşılık şirket düzeyinde bu kalemlerin çok olması ödenen vergiler ve kazanılan paralar bakımından adaletsizlik oluşturmaktadır. Doğru beyanda bulunmama eğilimi, maaş ve ücret geliri ile ters, serbest meslek gelirleri ile de doğru orantılı bir ilişki içerisindedir⁶⁷. Ücretli kesimin ödeyecekleri verginin ücretlerinden, brüt rakam ellerine geçmeden işveren tarafından kesilmesi vergi yükünün daha az hissedilir olmasına neden olmaktadır. Devletin belirlediği vergiler daha mükellefin eline geçmeden ödenmektedir. Bu durum için

⁶⁶ B.R. JACKSON, V.C. MILLIRON, “Tax Compliance Research: Fundings, Problems and Prospects”, **Journal of Accounting Literature**, Volume: 5, 1986.

⁶⁷ Scholz John KARL, “The Earned Income Tax Credit: Participation, Compliance, and Antipoverty Effectiveness”, **National Tax Journal**, Volume: 47, No: 1, Mart, 1994.

kimi otoriteler ücretli kesim için “bordro mahkumu” terimini kullanmaktadırlar. Bu da gösteriyor ki, ücretli kesimin vergiye gösterdiği uyum gönüllü uyumdan öte zorunlu bir uyumdur.

2.4.2.4. Irksal Özellikler

Vergiye karşı tepki ve tutumlardaki farklılıkların yükümlülerin ırklarına göre değişiklik gösterdiği gözlenmiştir. Yükümlü davranışlarına ilişkin çalışmaların İtalya, Fransa ve Almanya’da ele alınmasının nedeni ırklar arası vergiye uyumda farklılık olup olmadığını ölçme amacı taşımaktadır. Yapılan sıralamada, ödenilen vergilerde eşitlik olsa bile Fransa birinci sırayı almaktadır. Çünkü Fransa’da diğer ülkelere göre subjektif vergi yükünün çok fazla olduğu söylenebilmektedir. Bunun dışında bulunan ülkelerde de uyum oranları değişiklik göstermektedir. Latin ırkından olan Yunanistan, İtalya, İspanya ve Portekiz’de olduğu gibi Türkiye’de de vergiye uyum oldukça düşük düzeydedir. İskandinav ülkelerinden olan İsviçre ise OECD ülkeleri arasında en düşük kayıt dışı ekonomi oranına sahip olarak vergiye gönüllü uyumun en yüksek olduğu ülkedir⁶⁸.

2.4.2.5. Yükümlünün Yaşı

Yaş faktörü vergi uyumunda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar altmış beş yaş üzerindeki kişilerde eksik beyanda bulunma eğiliminin düşük olduğu, buna karşılık genelde gençlerde risk alma güdülerinin güçlü olması nedeniyle vergi kaçırma konusunda eğilimli oldukları ortaya konulmuştur⁶⁹. Mükellef grupları genç ve yaşlı olarak ayrılırsa yaşlı olanların daha sakin genç olanların ise riski arttırarak ve dolayısıyla gelir arttırmaya çalışarak bir şeyler yapabilmektedir. Yani uyumsuzluk risk alma eğiliminin yüksek olması nedeniyle gençlerde daha fazladır.

⁶⁸ Gülay Akgül YILMAZ, “Kayıtdışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 11, Haziran, 2004.

⁶⁹ Blumenthal MARSHA, Joel SLEMOD, “The Compliance Cost of the U.S. İndividual İncome Tax System: A Second Look After Tax Reform”, **National Tax Journal**, Volume:45, No: 2, Haziran, 1992.

Tablo 1: Vergiye Bakış Açısının Yaşlar Arasında Dağılımı

	Yaş				Toplam Ortalama
	0-20 Yaş Arası	21-40 Yaş Arası	41-60 Yaş Arası	61 ve Üstü	
Mükelleflerin Vergiyi Algılama Biçimi					
Vergi kutsal bir ödevdir	16,1%	42,2%	38,5%	3,2%	100,0%
	<u>18,9%</u>	<u>19,3%</u>	<u>36,7%</u>	<u>58,3%</u>	<u>24,1%</u>
Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır	23,7%	53,4%	22,3%	0,6%	100,0%
	<u>45,4%</u>	<u>39,6%</u>	<u>34,5%</u>	<u>16,7%</u>	<u>39,2%</u>
Vergi mükellefler üzerinde bir yüküdür	16,4%	65,5%	18,2%		100,0%
	<u>9,7%</u>	<u>15,1%</u>	<u>8,7%</u>		<u>12,2%</u>
Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkidir	17,0%	62,3%	20,8%		100,0%
	<u>4,9%</u>	<u>6,9%</u>	<u>4,8%</u>		

					<u>5,9%</u>
Vergi zorunlu bir ödemedir	23,2%	54,2%	20,8%	1,8%	100,0%
	<u>21,1%</u>	<u>19,1%</u>	<u>15,3%</u>	<u>25,0%</u>	<u>18,6%</u>
Kamu Hizmetlerinden Yeterince Yararlanıyor musunuz?					
Evet	19,3%	36,8%	42,1%	1,8%	100,0%
	<u>5,9%</u>	<u>4,3%</u>	<u>10,3%</u>	<u>8,3%</u>	<u>6,2%</u>
Hayır	20,4%	54,5%	24,0%	1,1%	100,0%
	<u>86,6%</u>	<u>89,9%</u>	<u>82,3%</u>	<u>75,0%</u>	<u>87,1%</u>
Fikrim Yok	23,0%	45,9%	27,9%	3,3%	100,0%
	<u>7,5%</u>	<u>5,8%</u>	<u>7,3%</u>	<u>16,7%</u>	<u>6,7%</u>

	20,5%	52,8%	25,4%	1,3%	100,0%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Kaynak: Selami SEZGİN, Hilmi ÇOBAN, “Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 11, Haziran, 2004.

Yaş ile vergiyi tanımlama biçimi arasındaki ilişkiye baktığımızda ise, 21-40 yaş arasındaki mükelleflerin vergi hakkındaki düşüncelerinin daha olumsuz olduğu söylenebilir. Bu yaş grubundaki mükelleflerin oranı yüzde 52,8’dir. Oysa vergiyi mükellef üzerinde bir yük olarak görenlerin içinde bu yaş grubunun oranı yüzde 65,5 ile ortalamasından oldukça yüksek bir değerdedir. Yine bu yaş grubu içinde vergiyi kutsal bir ödev olarak görenlerin oranı yüzde 38,5 ile, yaş aralıkları içindeki ortalamasından daha küçüktür.

Mükelleflerin vergiyi nasıl algıladıkları ile ilgili sorunun sonuçları ile yaş istatistiklerinin çapraz tablosu verilmiştir. Mükelleflere sorulan “Türkiye şartlarında vergiye en yakın tanım hangisidir” sorusuna verilen cevapların, yaş aralıkları arasındaki oransal dağılımı tabloda verilmiştir. Buna göre mükelleflerin yüzde 39’u vergiyi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmektedir. Verginin kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görülmesi, kamu hizmetlerinin rolünü daha da arttırmaktadır. Buna bağlı olarak kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamadığını düşünen mükelleflerin vergiye uyumu düşecek, kamu hizmetlerinden yararlanamamanın karşılığı olduğunu düşündükleri vergiden kaçınma ve kaçırma yollarına başvurabileceklerdir. Vergiyi kutsal bir ödev olarak görenlerin oranı yüzde 24,5 ile ikinci en yüksek değere sahiptir⁷⁰.

⁷⁰ Selami SEZGİN, Hilmi ÇOBAN, “Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 11, Haziran, 2004.

2.4.2.6. Yükümlünün Cinsiyeti ve Medeni Hali

Vergi uyumunda bireylerin cinsiyeti de önemlidir. Erkeklerin kadınlara oranla daha fazla vergi kaçırma eğiliminde oldukları göstermiştir. Aynı şekilde yine mükellefin medeni hali de vergiye uyumda belirleyici etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Evliler, bekarlara oranla daha fazla uyumsuzluk göstermektedirler⁷¹.

2.4.2.7. Yaşanılan Sosyal Çevre

Bireylerin vergiye karşı tutum ve hareketlerini yalnızca psikolojileri değil içinde yer aldıkları toplumsal çevre de etkiler. Mükellefin yaşadığı ortam vergiye karşı tepkili ve isteksiz ise bu olumsuz davranış eğilimi, vergiye karşı nötr olan mükellefi zamanla etkisi altına alacaktır. Vatandaşlık görevinin bilincinde mükellef ise bir müddet bu karşıt düşüncelerle mücadele etse de bir müddet sonra vazgeçecek ve devlete olan güveni sarsılmaya başlayacaktır. Çünkü vergi ödeyenlerin vergi uyumsuzluğu yüksek olanlar tarafından nükteli olarak eleştirilmesi, kendisi gibi vergiye uyumu yüksek mükellefi haksız yere küçük düşürücü duruma sokmaktadır.

2.4.2.8. Kültürel Faktörler

Mükellefin eğitim düzeyi, aile yapısı, sosyal statüsü hepsi vergi uyumunu belirlenmesinde önemli etmenler olmakla beraber, kültür kavramı bunlarla hem ilintili hem de bunların üstünde bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin ailesi, eğitimi ve sosyal statüsü hangi konumda olursa olsun önemli olan bu bireyin kendini yetiştirip yetiştirmediğidir. Belli kavramların iyi ve kötü, doğru ve yanlış olarak kişilik içinde yerini bulması, her alanda doğru bilgi sahibi olmak için farklı düşünce ve hareket kalıplarını araştırıp, gözlemleyip analiz etmek gerekir. “Türkiye'nin sorununun yüksek kültürlü insan yetiştirememek” olduğunu ifade eden Prof. Dr. Ülkü Köymen, vergi öderken oluşan kuyruklara girmenin aşağılanma olarak algılanmasının bunun bir göstergesi olduğunu belirtiyor⁷².

⁷¹ Ali ÇELİKKAYA, “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler”, <http://www.e-akademi.org>, Erişim: 22.11.2005.

⁷² Ülkü KÖYMEN, “Yüksek Kültürlü İnsan Yetiştiremiyoruz”, www.cu.edu.tr, Erişim:30.01.2005.

2.4.3.1. Ahlaki Faktörler

Vergi kayıp ve kaçaklarıyla mücadelede hukuki ve idari tedbirler almak her zaman yeterli olmaz. Öncelikle vergi yükümlüleri, vergi ödemenin hukuksal ve toplumsal bir ödev olduğuna inandırılmalıdır. Vergi kaçırmanın topluma karşı işlenmiş bir suç olduğu mükellefler tarafından kabul edilmelidir. Belge düzenine uymayan, vergi kaçırmayı meziyet kabul eden bir anlayışın vatandaşlık bilinciyle bağdaşmadığı yükümlülere inandırıcı bir şekilde neden sonuç ilişkileri ile anlatılmalıdır. Çünkü, vergi bilincinden yoksun bir toplumda iyi bir vergi ahlakının olması da beklenemez.

Vergi ahlakı, vergiye tabi kazanç ve irat sahibi olanların vergilerini yasaya uygun ölçü ve zamanlarda ödemeleri konusundaki tutum, davranış ve değer yargılarıdır. Diğer bir tanımla “Vergi ahlakı, vergiye ilişkin vergi yükümlülüklerinin yerine getirilme derecesi olarak tanımlanır⁷³.” Psikolojik yaklaşım, vergi kayıp ve kaçaklarını vergi bilincine ve vergi ahlakına bağlı olarak inceler. Hukuki ve idari tedbirlerin yanında vergi yükümlülerinde vergi bilincinin ve buna bağlı olarak vergi ahlakının oluşturulması gerekir⁷⁴. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde tahsilat açısından ulusal düzeyde yüzde 85 oranında gönüllü uyumun olması, ekonomik ve sosyal açıdan gelişmiş ülkelerde vergi bilinci ve vergi ahlakının daha yüksek olduğunun bir göstergesidir⁷⁵.

Uygulamada belirli bir ülkede belirli bir zamanda genel ahlak düzeyi büyük değişiklikler göstermez. Bu nedenle vergi kaçakçılığı vergi yükümlülerinin vergi kaçırma olanaklarına bağlıdır. Eğer çalışanlar vergi kaçırmıyorlarsa bu onların serbest meslek sahiplerine ve tüccarlara ya da sanayicilere oranla daha dürüst veya yüksek ahlaklı olmalarından değil, vergi kaçırabilecek bir konumda bulunmamaları

⁷³ ŞENYÜZ, a.g.e., s. 33.

⁷⁴ Adnan GERÇEK, **Türk Vergi Hukukunda Tahsilat İşlemi ve Etkinliği**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2003, s. 211.

⁷⁵ YENİÇERİ, a.g.m.

ve vergilerini ücretlerinden kesinti suretiyle hissetmeden ödediklerinden ileri gelmektedir⁷⁶.

2.4.3.1. Dini İnanç

Kişiler dini motifleri kullanarak en ufak kaçırılmış bir paranın sonucunda dinen cezalandırılacaklarına inandıkları zaman vergiye karşı metazori de olsa uyum davranışında bulunabilmektedirler.

Bütün kitaplı dinler yani tek tanrılı semavi dinler, bazı eylem ve hareketleri yapmayı yasaklamış, bazılarını ise şart koşturmuştur. Bir çok yasak gibi hırsızlık da kitabi dinlere göre büyük suçtur. Her suç gibi hırsızlık da bu dünyada ve öbür dünyada, hem dünyevi düzeni bozması hem de emredilene itaat edilmemesi nedeniyle cezalandırılır. Kişilerin dini inancının kuvvetliliğine göre bu yaptırımı hissetme şiddetliliği ve çekinme güdüsü artar. Şahsi olarak maddi varlığını artırma yaşamın getirdiği bir mücadele iken din bunu doğru araçlarla yapılmasına ortam hazırlar. Devletin hukukuna ve idaresine güveni olmayan mükellefler bile dini yaptırım korkusundan bu eylemden uzak dururlar.

Vergide devlete ödenen bir borç ve yükümlülüktür. Günter Schmölders, Türk kültürünün genelde vergiye sadık ve uygar olmasının da *İslami zekat* yükümlülüğünün etkisi olduğunu ifade etmiştir⁷⁷. Mükellefin borcunu ödememesi de bir tür hırsızlıktır.

Vergiler, yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olmakla birlikte, bunun kontrollü olarak kullanılmaması halinde devlet bu durumdan zarar görebilir. Vergi bir zorunluluk olduğuna göre, mükelleflerin vergiye karşı verdiği değişik tepkiler; verginin niteliğine, sürekliliğine, yüksekliğine ve yükümlünün insani zihniyetine göre değişebilmektedir. Aynı şartlar altında her mükellef aynı tepkiyi vermez.

⁷⁶ İsmail TÜRK, **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, 3. Bası, Ankara, 1999, s. 177.

⁷⁷ Günther SCHMÖLDERS, “Vergi Yönetiminin Vergilemenin Etkinliği Üzerine Etkisi”, Çev. Ömer Faruk BATIREL, **Yeni Vergiler Yasa Tasarısı ve Vergi Güvenlik Semineri Tebliğler Kitabı**, İİTİA Ekonomi Fakültesi, Kamu Maliyesi Enstitüsü Yayınları, No:1, İstanbul, 1980, ss. 163.

Kişilerin, gelirlerine uygun olarak vergilendirilmesi gerekmektedir. Bazı mükelleflerdeki vergi ahlakının düşüklüğü, bunun bir hastalık gibi kişiden kişiye yayılmasına neden olur. Kanunen ödenmesi gereken bir verginin tam olarak ödenmesi, kişinin vergi ahlakının tam olduğunu gösterir⁷⁸. Vergi mükellefinin dini inancının kuvvetli olması vergi kaçırma ve vergiden kaçınma nispetini düşürür.

2.4.3.2. Gelenek ve Göreneklere Bağlılık

Bireylerin vergiye uyumunu belirleyen en önemli faktörlerden biri vergi ahlakıdır. Buna göre, vergi mükelleflerinin vergi karşısındaki tutumu halkın genelinde hüküm süren vergi anlayışı ve vergi ahlakı tarafından belirlenir.

Topumlarda belirli tutum ve davranışlar erdem olarak kabul edilir. Erdemli davranmak, toplumun genelinde kabul gören, dinen veya gelenek ve göreneklerin önerdiği davranıştır. Erdemli davranışlar, toplumun bütünlüğünü, idamesini sağlama amacı taşıyan ve sağlıklı bir toplum için gerekli olan yazılı olmayan normlardır. Ahlaki değeri yüksek olmak, toplumun erdem saydığı davranışların bireyler tarafından benimsenmesi durumudur. Vergi ahlakı, vergiye tabi kazanç ve irat sahibi olanların vergilerini yasaya uygun ölçü ve zamanlarda ödemeleri konusundaki tutum, davranış ve değer yargıdır. Diğer bir ifade ile, “Vergi ahlakı, vergiye ilişkin vergi yükümlülüklerinin yerine getirilme derecesi olarak⁷⁹” tanımlanabilir.

Vergi ahlakı, toplumlarda geleneklere ve dini inanca paralel olarak zamanla oluşan yapılmaması erdem olarak kabul edilen desteklenen bir davranıştır. Toplumun bütünlüğünün korunması, adalet ve eşitlik için ön koşullardan biri de vergi ahlakıdır. Kanunen ödenmesi gereken bir verginin tam olarak ödenmesi, kişinin vergi ahlakının tam olduğunu gösterir.

⁷⁸ Mehmet BECERGEN, “Vergi Mükellefinin Dini Bütünü Makbul”, <http://www.milliyet.com.tr>, Erişim: 30.01.2006.

⁷⁹ ŞENYÜZ, a.g.e., s.33.

Vergi mükellefleri, beyannamelerini düşük gelir göstererek doldurdularında ve denetimden kurtulacaklarını düşündüklerinde *suçluluk* duyarlar. Bu hareketlerinin ortaya çıkmayacağını sanırlar. Vergi denetimi sonucu, eksik veya yanlış beyanın ortaya çıkması durumunda mükellef ailesi, toplumdaki diğer bireylere karşı mahcup duruma düşer. Bu da utanma duygusunun ortaya çıkması halidir.

Ancak yapılan araştırmalar vergi ahlakının genel ahlaktan bağımsız ve daha düşük seviyede olduğunu ortaya koymuştur⁸⁰. Bu durum genel ahlaki değerlerin yüksek olduğu toplumlarda bile, vergi psikolojisinin vergi ahlakını olumsuz yönde etkileyebildiğinin ve bu bağlamda vergi ahlakının belirlenmesinde vergi psikolojinin ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

2.4.4.1. Psikolojik Faktörler

Vergi kayıp ve kaçaklarıyla mücadelede hukuki ve idari tedbirler almak her zaman yeterli olmaz. Öncelikle vergi yükümlüleri, vergi ödemenin hukuksal ve toplumsal bir ödev olduğuna inanmalıdırlar. Vergi kaçırmanın topluma karşı işlenmiş bir suç olduğu kabul edilmelidir. Belge düzenine uymayan, vergi kaçırmayı meziyet kabul eden bir anlayışın vatandaşlık bilinciyle bağdaşmadığı yükümlülere iyi bir şekilde, kişilik daha şekillenmeden küçük yaşlardan itibaren anlatılmalıdır. Vergi psikolojisi, vergi ahlakının belirlenmesinde önemlidir. Vergi bilincinden yoksun bir toplumda iyi bir vergi ahlakının olması da beklenemez. Vergi sosyolojisi ve psikolojisi, vergileme teorisinde araştırılması ve öğrenilmesi gereken bir konudur. Vergilerin sınırlandırılmasının ne kadar önemli bir mesele olduğunu anlayabilmek için vergilerin sosyo-psikolojik etkilerini analiz etmek büyük önem taşımaktadır⁸¹.

Vergi psikolojisi ile ilgili olarak, suçluluk(guilty) ve utanma duygusu(shame) vergi uyumunun belirlenmesi hususunda önemli faktörlerdir.

⁸⁰ SCHMÖLDERS, *Genel Vergi Teorisi*, s.108.

⁸¹ Can AKTAN, "Vergi Psikolojisinin Önemi", <http://www.canaktan.org>, Erişim: 04.04.2005.

- Suçluluk(guilty) Hissi: Suçluluk sosyal ve psikolojik normlarca belirlenen yapılması gereken davranışların yapılmaması ya da hatalı olarak görülen davranışların yapılması durumudur.
- Utanma Duygusu(shame): Yapılması toplumsal olarak doğru bulunmayan davranışların yapılması sonucu oluşan bireyin toplumdaki diğer bireylere karşı yaşadığı ayıplanma sonrası üzüntü halidir⁸².

Bireyin, suçluluk ve utanma duygusunun yarattığı psikolojik ağırlığı hissetme seviyesi, o bireyin vergi mükellefiyetinde gönüllü uyum derecesini belirler.

2.4.4.1. Vergi Bilinci

Bilinç, yaşananı fark edebilme yeteneği doğrultusunda, izleyerek, değerlendirerek, karar vererek ve çevreye karşı tavır koyarak, öznel olarak kendinin farkında olma ve kendini birey olarak algılayabilme durumudur. Bilinç kimliğimizi muhafaza eden anımsama yeteneği ile bağlantılıdır.

Vergi bilinci, devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu giderlerinin karşılanması için, vatandaşların elde ettiği gelirlerden veya servetlerinden yasalarda belirtilen usul, esas ve oranlara uygun olarak katkıda bulunmaları gerektiğini, fark etme, bilme, hatırlama yeteneğine sahip olmalarıdır⁸³. Vergi bilinci, ülke vatandaşlarının vergileme ve vergileme ile kendilerine yüklenen mükellefiyetler karşısında takındıkları tavrıdır. Bireylerin vergi kültürü, vergi ödeme bilinci ile vergiye gönüllü uyumu arasında doğru bir orantı vardır. Vergi bilinci arttıkça vergi ödeme gayreti ve buna bağlı olarak vergi gelirleri de artacaktır.

Vergi kaçakçılığı ile mücadelede hukuki ve idari tedbirler almak yeterli değildir. Vergi bilincinin toplumda oluşturulması gereklidir. Bireysel bazda ise, yasal olsun ya da olmasın haksız ve kolay yoldan para kazanmanın özendirilmesi ve bunun hesabının sorulmayacağı düşüncesinin kabul görmesi, vergi bilincini ve vergi

⁸² Mehmet TUNÇER, “Vergi Ahlakı-Vergi Uyumu İlişkisi ve Türkiye”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:181, Ekim, 2003.

⁸³ Mehmet Emin NARTA, “Vergi Bilinci”, www.maliye.gov.tr, Erişim: 30.03.2006.

ahlakını,ve buna bağlı olarak vergi ödeme arzusunu azaltmakta ve böylece vergi yükünün daha da adaletsiz dağılımına neden olmaktadır⁸⁴.

Vergi bilinci ve vergi ahlakının toplumda yerleşmesi için ilk olarak devletin hukukun üstünlüğüne ve adalete inanması ve buna uygun davranması gereklidir. Türkiye’de toplanan vergi gelirlerinin etkin bir şekilde ve bireylerin gerekli gördüğü alanlarda kullanılmaması, rüşvet ve yolsuzlukların yaygın olması kamu kaynaklarının israf edilmesi, vergi ödeyenlerin vergi bilinci ve ahlakının zayıflamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, vergi bilinci ve ahlakının düşük olması kayıt dışı ekonominin giderek artmasına sebep olmuştur. Çünkü insanlar vergi olarak ödedikleri paraların kendilerine yol, köprü ve hastane olarak dönmeyeceğini düşünmekte ve dolayısıyla devlete vergi isteksiz davranmaktadırlar. Vergi gelirlerinin yerinde kullanılacağı hususunda mükellef bilgilendirilmeli ve yapılan hizmetler mükellefe anlatılmalıdır. Toplum devletten *şeffaf yönetim* beklemektedir. Devlet mükellefe bunu sağlarsa mükellefin devlete olan güveniyle toplumda vergi bilinci gelişecek bununla birlikte toplanan vergi miktarı da artacaktır. Toplumun genel olarak vergi zihniyeti önemlidir.

Vergi bilinci ve vergi ahlakının artırılması amacıyla gerekli basın ve yayın araçları ile yeterli düzeyde eğitim programı takip edilerek vergi kaçırmanın her vatandaş tarafından denetlenmesi gereken bir konu olduğu hakkında tüm bireyler bilgilendirilmelidir⁸⁵. Toplumda “vergi bilinci” yerleştirilmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Vergi bilincini geliştirmek için ilkokuldan itibaren başlayan periyodik bir eğitim süreci ve bunun yanında halk eğitim merkezleri aracılığı ve ulusa sesleniş şeklinde çeşitli araçlar kullanılarak yapılmalıdır.

Vergi bilinci, vergi sisteminin adaleti ile ilgili algılayışları, diğer mükelleflerin vergi kaçırma durumu ile ilgili algılayışları, toplumdaki bireylerin kişisel mi, yoksa toplumsal çıkarı mı ön planda tuttıkları, vergi kaçakçılarında toplumun uyguladığı baskı, devlet harcamaları ile algılayış, eğitim ve gelir seviyesi, nüfusun yaş,cinsiyet,medeni hal bakımından durumu, etnik köken gibi sosyal yapıya

⁸⁴ KIZILOT, ÇOMAKLI, a.g.m..

⁸⁵ Bedriye TUNÇSİPER, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi”, www.yaklasim.com, Erişim: 30.04.2005.

dayalı faktörlerde vergiye gönüllü uyumun sağlanmasında içsel dinamiklerinden sosyolojik olanlardır. Bu sebeple ulusal dinamikler kısaca; vergisel dinamikler, diğer ekonomik dinamikler ve sosyal dinamikler olarak değerlendirilmelidir. Çünkü, vergi bilincinin düşüklüğü vergi uyumunu azaltmaktadır, vergiye uyum azaldığı ölçüde de beyan dışı ekonomik faaliyetler genişlemektedir.

2.4.4.2. Diğer Mükelleflerin Davranış Şekilleri

Gönüllü vergi uyumunun sağlanmasında asıl önemli olan bireysel bilinç toplum bilincidir. Toplumsal bilinç, bireylerin şahsi görüşlerinden daha fazla önem taşımaktadır. Vergi kaçırın bireylerin toplumda nasıl tanımlandığı vergi bilincinin belirlenmesinde önemli rol oynar. Vergi kaçırın, toplumun geneline karşı kendi çıkarlarını üstün tutan ahlaksız bir suçlu mu, kibar bir iş adamı ya da sosyal statü sahibi bir beyefendi mi olarak görülüyor. İşte sorun burada ortaya çıkıyor. Toplumsal erozyon olarak da tanımlanan bu ahlaki çöküş ilk olarak kendini vergileme hususunda göstermektedir. Bunun en önemli nedenleri, zora dayanması, şahsi geliri azaltıcı etkide bulunması ve devlete olan güvenin eksik olması olarak sıralanabilir.

2.4.4.3. Vergi Gelirlerinin Yerinde Kullanılıp-Kullanılmadığı Durumu

Vergi, bireyin toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere üstlendiği maliyettir. Eğer, yükümlünün faydası katlandığı maliyetten düşük seviyede ise birey fayda sağlayamadığı maliyetten kurtulma yollarına yönelebilir. Bu tutum verginin adaletsiz olarak kullanıldığı davranışı sonucu oluşur. Mükellefin vergi uyum düzeyindeki azalış, vergiyi legal ya da illegal olarak ödememe yollarının arayışına kadar ilerleyebilir.

Mükelleflerin ödedikleri vergilerin nereye gittiğini bilmelerinin de vergi ödeme bilincinin artmasına katkısı olacağı açıktır. Bugün için verginin toplanmasından ziyade harcanması daha büyük önem kazanmıştır. Vatandaşın, toplanan vergilerin israf edildiği, suistimal ve yolsuzlukların arttığı konusundaki

varolan düşüncesini ortadan kaldırmak, sadece devletin değil tüm kamu yönetiminin ve siyasetçinin görevi olmalıdır.

Toplanan vergilerin yöresine harcandığını bilmenin mükelleflerde olumlu etki yaratacağı bir gerçektir. Vergi mükelleflerinin ödedikleri vergilerin doğru yerlerde, doğru miktarlarda ve doğru zamanlarda harcandığı konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bu ise devlet harcamalarında gerekli şeffaflığın, kişilerin bilgi alabilmelerinin sağlanması ile mümkündür. Devletin vergi toplama ve harcama kayıtları belli araçlarla kişilerin bilgi alabilmesine açık olmalıdır. Bu takdirde vergi ve vergilerin harcanması konularında kamuoyu denetimi ve baskısı sağlanmış olacaktır.

Verginin toplanması değil bunu nereye sarf edildiği de yükümlülerin davranış tarzında etkin olmaktadır. Sosyologlar tahsil edilen vergilerin nerelere ve nasıl harcandığının önemli olduğuna dikkati çekmektedir. Çünkü vergi adalet ve eşitlik içinde toplansa bile harcanırken denge bozulabilir ve kişisel arzular egemen olabilmektedir. Bir ilde veya ilçede toplanan vergilerin ne kadarlık kısmının o yörede nerelere harcandığı altı aylık dönemsel bültenlerle vergi idaresi tarafından kamuoyuna duyurulmalıdır⁸⁶.

2.4.4.4. Verginin Bir Vatandaşlık Görevi Olduğu Yaklaşımı

Bir ülkenin vatandaşlarının yerine getirmesi gereken yükümlülüklerin en önemlilerinden biri, devletin asli görevlerini yapabilmesi için gerekli olan (eğitim, sağlık, güvenlik vb.) kamu harcamalarına herkesin geliri oranında katılmasıdır. Bu basit tanımlama, vatandaşlık görevlerimizin birisinin de vergi ödemek olduğunu ortaya çıkarmıştır⁸⁷.

⁸⁶ Hüsamettin BİÇER, “Vergi Sistemi ve Denetim”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 41.

⁸⁷ www.maliye.gov.tr/kalite/kitap/bolum2_d4.pdf, Erişim: 30.03.2005.

Aynı ülkede yaşayan, devletin sunduğu hizmetlerden yararlanan vatandaşlar olarak hepimizin devlete vergi ödemesi gerekir. Vergi ödemek, bir ülkede yaşayan her vatandaşın en önemli görevlerinden biridir. Devletin de bu vergilerden elde ettiği gelir ile en iyi şekilde hizmet sunması da, vatandaşlarına karşı yerine getirmesi gereken öncelikli görevlerden biridir. Mükellef, kendisinin kazancından kesilen ya da beyan ettiği kazançtan alınan verginin, kendisinin ihtiyaçları için, kendi ülkesinin zaruretleri doğrultusunda, adil, doğru harcandığı konusunda bir inanç içerisinde olursa, vergisini tam olarak kendi gönüllü rızası ile öder. Anayasamızın 73.md. gereği herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi vermekle görevlidir.

Ancak, devletin Leviathan⁸⁸ haline dönüşmesi sonucu artan gelir ihtiyacının karşılanması için daha çok vergi toplanmaya çalışılması vatandaşlık görevi olan verginin kötüye kullanılmasıdır. Bu verimsiz kullanmanın maliyeti de vatandaşa vergi artışı olarak çıkarılmamalıdır.

Mükellefleri vergiyi algılama biçimleri, ona karşı sahip oldukları davranış ve tutumların da belirleyicisi konumundadır.

⁸⁸ Leviathan Tevrat'ta geçen çok kollu su canavarıdır. Thomas Hobbes devleti Leviathan'a benzetmiştir. Devletin, asli görevleri dışına çıkarak bir çok alanda faaliyet göstermesi nedeniyle giderlerinin ve buna paralel gelir ihtiyacının artmasıdır.

Tablo 2: Vergi Yüğü ve Mükelleflerin Buna Bağlı Olarak Oluşturdukları Yaklaşımlar

Vergi Yüğü → Algılama Şekilleri ↓	Çok Ağır	Ağır	Normal	Hafif	Çok Hafif	Toplam Ortalama
Mükelleflerin Vergi Kaçıranaıa Bakış Açışı						
Namuslu bir adam	68,8%→	12,5%	18,8%			100,0%
	3,2%↓	0,5%	2,1%			1,8%
Ailesini düşünene bir baba						
	50,7%	36,0%	10,7%	2,7%		100,0%
	11,0%	6,9%	5,7%	22,2%		8,4%
Kurnaz bir işadamaı						
	34,3%	49,3%	15,5%	0,5%	0,5%	100,0%
	20,6%	26,1%	22,9%	11,1%	33,3%	23,3%
Kibar bir günahkar						
	41,6%	41,6%	14,3%	2,6%		100,0%
	9,3%	8,2%	7,9%	22,2%		8,7%

Vatan Haini	40,6%	42,5%	15,0%	0,6%	1,3%	100,0%
	<u>18,8%</u>	<u>17,4%</u>	<u>17,1%</u>	<u>11,1%</u>	<u>66,7%</u>	<u>18,02%</u>
Hırsız	36,3%	45,3%	17,6%	0,8%		100,0%
	<u>37,1%</u>	<u>40,9%</u>	<u>44,3%</u>	<u>33,3%</u>		<u>39,08 %</u>
TOPLAM	100 %	100 %	100 %	100 %		100 %

Kaynak: Selami SEZGİN, Hilmi ÇOBAN, “Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 11, Haziran, 2004.

Tablo 3: Finansmanın Kaynağı ile Vergi Yükü Karşılaştırması

Finansman İhtiyacının Karşlanması						
Borçlanma ile	35,3%	41,2%	23,5%			100,0%
	<u>1,7%</u>	<u>1,8%</u>	<u>2,9%</u>			<u>1,9%</u>
Kamu harcamalarının kısılması ile	39,3%	45,1%	13,9%	1,2%	0,4%	100,0%
	<u>55,1%</u>	<u>56,5%</u>	<u>48,6%</u>	<u>60,0%</u>	<u>66,7%</u>	<u>54,8%</u>
Vergi denetimlerinin artırılması ile	38,3%	42,2%	18,0%	1,2%	0,4%	100,0%
	<u>28,4%</u>	<u>28,0%</u>	<u>33,3%</u>	<u>30,0%</u>	<u>33,3%</u>	<u>29,0%</u>
Yeni vergilerin koyulması ve oranların artırılması ile	31,8%	40,9%	22,7%	4,5%		100,0%
	<u>2,0%</u>	<u>2,3%</u>	<u>3,6%</u>	<u>10,0%</u>		<u>2,5%</u>
Yeni bir vergi affı ile	44,8%	44,8%	10,4%			100,0%
	<u>7,5%</u>	<u>6,7%</u>	<u>4,3%</u>			<u>6,6%</u>
Para basılması ile	41,2%	41,2%	17,6%			100,0%
	<u>2,0%</u>	<u>1,8%</u>	<u>2,2%</u>			<u>1,9%</u>
Diğer	37,9%	37,9%	24,1%			100,0%
	<u>3,2%</u>	<u>2,8%</u>	<u>5,1%</u>			<u>3,3%</u>
Vergi Adaleti Hakkındaki Düşünceler						
Evet Adaletli	19,4%	51,6%	25,8%	3,2%		100,0%
	<u>1,7%</u>	<u>4,0%</u>	<u>5,5%</u>	<u>10,0%</u>		<u>3,4%</u>
Hayır Adaletsiz	41,1%	43,6%	14,2%	0,7%	0,4%	100,0%
	<u>94,4%</u>	<u>89,9%</u>	<u>80,0%</u>	<u>60,0%</u>	<u>100,0%</u>	<u>89,8%</u>
Fikrim Yok	22,6%	38,7%	33,9%	4,8%		100,0%
	<u>3,9%</u>	<u>6,0%</u>	<u>14,5%</u>	<u>30,0%</u>		<u>6,8%</u>
Toplam	39,2%	43,5%	16,0%	1,0%	0,3%	100,0%
	<u>100,0%</u>	<u>100,0%</u>	<u>100,0%</u>	<u>100,0%</u>	<u>100,0%</u>	<u>100,0%</u>

Kaynak: Selami SEZGİN, Hilmi ÇOBAN, “Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 11, Haziran, 2004.

Kamu hizmetlerinin finansman aracı ile vergi yükü arasındaki bağıntının incelendiği tablodaki verilere göre vergi yükünü çok ağır olarak görenlerin sadece yüzde 2’si finansmanın kaynağı olarak yeni vergileri görmektedir. Bu mükellefler genelde finansmanın kaynağı olarak kamu harcamalarındaki azalmayı (yüzde 55,1 ile) göstermektedirler. Yine burada da vergi yükünün yüksekliği nedeniyle mükelleflerin artık yeni vergileri kabullenemeyeceği, bunun yerine finansman ihtiyacının karşılanması için kamu harcamalarının kısılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Psikolojik vergi yükünün ağırlığı, mükelleflerin vergi ile ilgili yaklaşımlarını etkilemektedir. Bu nedenle araştırılması ve çözüm bulunması gereken konuların başında vergi yükündeki ağırlık gelmektedir. Bu ağırlığın temel nedeni ise vergi oranlarındaki yüksekliktir⁸⁹.

2.4.5.1. Siyasi Faktörler

Mükelleflerin devletten beklentilerinin karşılanma oranı gönüllü uyum üzerinde etkili olmaktadır. Mükellefler ödedikleri verginin karşılığında birtakım kamu hizmetlerinden yararlanırlarsa, yani ödedikleri verginin karşılığında hizmet alırlarsa gönüllü uyum derecesi ve dolayısıyla beyan edilen gelirleri daha da yükselecektir. Devlete, siyasi iktidara güven duyulmayan bir ülkede vergi kaybının önüne geçilmesi güçtür.

2.4.5.1. Devlet Yönetimine Olan Güven

Vergi uyumunu engelleyen en önemli faktör devlete olan güvenin yetersiz olmasıdır. Vergi kaçakçılığının ve vergiden kaçırmanın en önemli nedenlerinden birisi de vergi mükelleflerinin vergi ödeme konusunda isteksiz davranmalarıdır⁹⁰. Bir ülkedeki ekonominin kayda alınamamasında vergi uyumsuzluğunun payı büyüktür. Türkiye’de GSMH’nin yüzde 40 ile yüzde 100 arasında kayıt dışılık olduğu tahminleri yapılmaktadır⁹¹. Bu büyüklükteki bir kayıt dışılık ülkemizdeki vergi kayıplarını ne ölçüde fazla olduğunu ve denetimdeki eksikliklerin durumunu açıkça gözler önüne sermektedir.

Verginin gerekliliğine inancı sağlamak, temiz ve şeffaf toplum olmaya bağlıdır. Vergi toplamak için devletin vatandaşa güven vermesi gerekir. Güvenilmeyen, vatandaşı haksız ve yanlış uygulamaları ile kıran, küstüren devlet, vatandaşlarından vatandaşlık görevlerini yerine getirmesini bekleyemez. Vatandaşın devlete güvenmesinin en önemli koşullarından biri de, devletin,

⁸⁹ SEZGİN, ÇOBAN, a.g.m..

⁹⁰ TUNÇER, “Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi”.

⁹¹ Ali ÇELİKKAYA, “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler”, www.e-akademi.org, Erişim: 04.02.2006.

vatandaşlarının haklarına sahip çıkması, saygı göstermesi, geleceğe güvenmelerini sağlamasıdır. Gelecekte insanca bir yaşam sürebileceğine inanmayan, hastalandığında tedavi edilmeyeceğine, parası olmazsa çocuğunun okula gidemeyeceğine inanan vatandaş, kendince çözümü, devlete vergi vermeme kolaycılığında bulur. Oysa doğrusu, ödenen vergilerin nereye harcandığının sorgulanmasıdır. Vatandaşlık bilincinin başlama noktası da burası olmalıdır⁹².

2.4.5.2. İktidar ile Mükellefin Siyasi Düşüncelerinin Uyum Durumu

Mükellefin, hükümetin icraatı ile ilgili olarak duyduğu tatmin vergi uyumu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Vergileme yetkisine ve kullanma hakkına sahip olan iktidar parti veya partilerin mükellef tarafından nasıl algılandığı vergi uyumu açısından belirleyici bir etkiye sahiptir. Gelirler ve harcamalar, diğer bir ifade ile kamu harcamalarının *maliyeti* olan vergi ile verginin *karşılığı* olan kamu hizmetleri arasındaki ilişki mali bağlantı olarak tanımlanmıştır⁹³. Birindeki azalışın diğerini de aynı oranda olmasa da aynı yönde etkilemesi nedeniyle önemlidir.

Vergi mükellefi ile hükümet arasında karşılıklı bir fayda ilişkisi vardır. Siyasi seçimler öncesi vaat edilenler doğrultusunda oy hakkını kullanan seçmen, iktidar olan partisinden verdiği sözleri tutmasını ve seçmen olarak beklentilerini karşılamasını bekler. Ancak, seçimler sonrası seçim programında vaat edilen hizmetlerin yerine getirilmemesi, seçmenin hayal kırıklığına uğramasına ve iktidar olan partisine tepki vermesine neden olur. Bu tepki, iktidar partisinin bir daha ki seçimlerde oy kayması ile cezalandırılması ile verilebileceği gibi seçmenin elindeki vergi silahını kullanma ile de söz konusu partinin hükümet olduğu dönemde gerçekleşebilir. Seçmen, mükellef statüsü ile hükümet harcamaları için finansman kaynağı yaratacak vergisini ödemem yoluna gidebilir. Bir başka durum ise, seçmenin oy hakkını lehine kullandığı siyasi partinin iktidara gelememesi durumudur. Seçmenin siyasi görüşleri ve şahsi çıkarları ile örtüşmeyen iktidardaki

⁹² DPT: 2597 . ÖİK: 608, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001.

⁹³ Alan LEWIS, *The Psychology of Taxation*, Blackwell, Oxford, St Martin's Press, New York, 1982, s.42.

parti mükellefin vergi ödememe tepkisi ile karşılaşır. Siyasi partinin ideolojisi için yapacağı harcamalara vergi ödeyerek destek olmak istemeyen bir grup mükellef dönemselsel olarak da olsa vergiye uyumsuzluk gösterecek ve vergi ödememe arayışı içine girecektir.

2.4.6.1. Vergi Yönetimi İle İlgili Faktörler

Vergi mükelleflerinin vergi ödeme konusunda isteksiz davranmalarının diğersel bir nedeni ise vergi yönetimi ile ilgili faktörlerdir. Denetim olasılığının yüksek olduğunu düşünen mükellefler vergisini az miktarda eksik olarak beyanda bulunmaktadırlar, vergi yönetimine karşı güvensiz olan ve denetim olasılığının düşük olduğuna inanan mükellefler ise daha yüksek oranlarda eksik beyanda bulunmaktadırlar.

Bireylerin, vergiye uyum kararlarını denetim olasılığı ve cezalar etkilemektedir. Denetim olasılığı ve cezaların yanında vergi oranları, vergi yönetiminin etkinliği ve vergi afları gibi bir dizi ekonomik faktörde mükelleflerin vergi uyumu ile ilgili davranışlarının belirlenmesinde etkilidir.

2.4.6.1. Vergi Oranları

Mükelleflerin vergileme karşısındaki tutumlarının en önemli belirleyicisi , mükellefler üzerinde oluşan vergi yüküdür. Vergi yükünün belirleyicisi ise vergi oranlarıdır. Bu nedenle vergi oranlarının mükelleflerin psikolojik tutumlarını belirlemede önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Vergi oranları arttıkça mükelleflerin vergileme karşısındaki davranışları olumsuz yönde değişmektedir. Çünkü vergi oranlarının artması ile mükelleflerin ödeyeceği vergi miktarı ve dolayısıyla üstlenilen vergi yükü artmaktadır. Vergi yükünün artması, öncelikle kullanılabilir gelir seviyesini azaltmakta ve mükellef açısından tüketim ve tasarrufunu azaltma anlamına gelmektedir. Mükelleflerin tüketim ve tasarruf yönünden oluşan azalmayı telafi edebilmesi için daha fazla çalışması gerekmekte ve psikolojik açıdan hoşnutsuzluğa neden olmaktadır. Başlangıçta mükellefler düşük oranlı vergiler karşısında olumlu bir tutum sergilemekte ve vergilere “sempati” ile yaklaşmaktadırlar. Ancak bu tutum vergi oranlarının artışına bağlı olarak değişime

uğramaktadır. Bu aşamada vergiye karşı sempati gösterilmesi, devletin toplanan vergilerle kendisine daha iyi hizmet sunacağına olan inancına bağlıdır.

Vergi oranlarının yükselmesi mükelleflerin tepkilerini aşama aşama olumsuz yöne itmektedir. Bu aşamalar şu şekilde tanımlanabilmektedir. Sempati aşamasından sonraki “apati” aşaması, vergiye karşı tutumun olumludan olumsuzla geçmesindeki ilk aşamadır. “Antipati” aşaması ise, genel olarak vergilere karşı olumsuz tutumların pekiştiği aşamadır. Son aşamada ise mükelleflerin vergiye karşı tutumu, artan vergi ödemeleri karşısında “nefret” haline dönüşmektedir. Mükellefler antipati aşamasında hile ve gizli olarak gerçekleştirdikleri tepkileri bu son aşamada aleni hale getirebilmekte, protesto ve gösterilerle vergi yönetimine karşı direnebilmektedirler⁹⁴.

Vergi indirimlerinin ekonomik büyüme ve etkinliği artıracağı üzerine kurulmuş iktisat akımı 1970’ li yılların sonlarına doğru ortaya çıkmış olan Arz Yönlü İktisat’tır. Bu yıllarda Talep Yönlü İktisadın karşılaştığı sorunlara çözüm olarak Arthur Laffer *vergi indirimleri* politikasını öne sürmüştür. Vergi indirimleri sonucunda toplam piyasa üretiminin ve toplam vergi gelirlerinin artacağını savunmuştur⁹⁵. Buna göre vergi indirimleri uzun dönemde bireylerin tüketim yerine tasarrufa ve boş durma yerine çalışmaya yönelmelerini sağlayarak vergi gelirlerini ve toplam piyasa üretimini artırır. Vergi oranlarının indirilmesi görece fiyatları⁹⁶ pozitif şekilde etkileyecek ve bu etki toplam piyasa üretiminin(GSYİH) artması ile sonuçlanacaktır. Vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki kuvvetli bir ilişki vardır. Vergi oranlarının belirli bir noktaya kadar artırılması vergi gelirlerini artırırken bu noktadan sonra vergi gelirlerinde meydana gelen azalma bireylerin yüksek vergi oranları karşısında çalışma yerine boş durmayı tercih etme anlamına gelen *verginin gelir etkisi*’nin sonucudur. Literatüre “Laffer Etkisi” olarak geçen hipoteze göre, vergi gelirlerinin düşüşe geçmeden önceki son vergi oranı optimum vergi oranıdır.

Vergi indirimleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ülke ekonomileri açısından olumlu yönlerini ortaya koyabilmek amacıyla çeşitli uygulamalar

⁹⁴ C.C.AKTAN, “Vergiler ve Mükelleflerin Psikolojik Tutumları, www.canaktan.org.tr, Erişim: 04.04.2005.

⁹⁵ Coşkun Can AKTAN, **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1994, s. 83-84.

⁹⁶ Aynı tür malın yurtdışındaki ve yurtiçindeki fiyatlarının karşılıklı durumu.

yapılabilmektedir. Yüksek oranlı gelir vergisinin kişisel tasarruflar ve yatırımlar üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek amacıyla, ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte vergi avantajları, indirimler, tarife farklılaştırmaları, teşvikler vb. yöntemler uygulanır. Özellikle yatırımları artırma yönünde teşvikler geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde ön plana çıkmaktadır.

Vergiler bireylerin çalışma arzularını azaltma veya artırma yönünde etki yaratabilmektedir. Vergiler bireyleri çalışma ile boş durma arasında tercih yapmaya zorlamaktadırlar. Emek arzı üzerine konulan vergiler, insanların emek arz ederek sağladıkları faydayı düşürdüğünden çalışma isteklerini olumsuz etkiler. Vergi nedeniyle geliri azalan birey eski refah düzeyine ulaşabilmek için daha çok çalışabileceği *gelir etkisi* gibi, daha az çalışarak *ikame etkisi* ödemek zorunda olduğu vergiyi azaltma yolunu da seçebilmektedir.

Vergi indirimleri mükelleflerin çalışma gayretini artırarak, bireylerin *vergi sömürüsü* (taxplotation) altında ezilmelerine engel olur⁹⁷.

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de kayıtdışı ekonomi önemli bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Vergi yükünün vergi oranları artışı ile pozitif korelasyon göstermesi sonucunda kayıt altına alınamayan vergi dışı faaliyetler daha da genişlemektedir. Yapılacak olan vergi indirimleri vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi yoluyla, milli gelir artışına da yol açacaktır. Bununla birlikte; uzun dönemde vergi indirimleri ekonomide canlılık yaratmak suretiyle, potansiyel vergi alanları meydana getirmekte ve vergi gelirlerinin de artışa neden olmaktadır⁹⁸. Vergi uyumsuzluğunun en belirgin göstergesi vergi kayıp kaçığı sonucu oluşan kayıtdışı ekonomidir. Vergi kayıp ve kaçığının en önemli nedeninin vergi oranlarının yüksek olması ve yüksek vergi oranlarının vergi kaçırmaı teşvik etmesi bir yerde mükelleflerin vergiye karşı gösterdiği tepkinin sonucudur. Bu durum vergi matrahını erozyona uğratmakta ve gelir kaybına neden olmaktadır. Vergi matrahının aşınması sonucu azalan vergi gelirlerini telafisi için kayıtlı mükellef üzerine yeni vergiler

⁹⁷ Esra SİVEREKLİ, “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 21, Temmuz, Aralık, 2003, s. 97-116.

⁹⁸ Necdet GÖKMEN, H. Abdullah GÜLEÇ, “Gelir İdaresi ve Vergi Denetiminde Etkinlik ve Verimlilik Nasıl Sağlanır?”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:238, 2001.

ihdas etmek ya da mevcut vergi oranlarını yükseltmek vergi ödeyen dürüst mükellefin cezalandırılmasından, kısa süreli kaynak arayışından öteye geçmeyen bir uygulamadır. Bu uygulama çok önemli boyutta sağlıksız sonuçlar doğurarak iyi niyetli mükellefin de olumsuz tepkisi ile karşılaşacak ve kayıtdışılığın daha da büyümesi ile sonuçlanacaktır. Buna karşılık, düşük vergi oranları vergi kaçırma ve vergiden kaçınma isteğini sona erdirerek, vergi tabanının genişlemesine katkıda bulunmaktadır⁹⁹.

2.4.6.2. Vergi Denetimi Olasılığı Faktörü

Vergi denetimin temel amacı mükelleflerin yasalara uygun hareket etmesini sağlamaktır. Mükelleflerin her an denetlenebileceklerini bilmeleri yasalara uygun davranma eğilimlerini artırır. Vergi denetimi yasalara aykırı davranışla vergisini doğru ve zamanında ödemeyenler için ciddi bir risk faktörüdür. Bu risk faktörünün büyüklüğü derecesinde vergi cezalarının caydırıcılığı da büyük olur. Çünkü vergi cezalarının salt olarak yaptırımını ne kadar ağır olursa olsun yakalanma tehlikesi olmayan mükellef bu cezalardan etkilenmeyecektir. Vergi denetiminin amacı sadece doğru beyanın sağlanması ile sınırlı değildir. Vergi denetiminin amaçlarını;

- Vergi kaçırılmasının önlenmesi,
- Mali nedenler; bütçeye kaynak sağlanması,
- Sosyal nedenler; gelir dağılımında adaletin sağlanması,
- Hukuki nedenler; yürürlüğe giren bir verginin gereği gibi uygulanması,

olarak sıralayabiliriz. Yürürlüğe giren bir verginin gereği gibi uygulanması devletin gücünü ve saygınlığını temsil edeceğinden vergi denetimi önemlidir. Başka bir neden olmasa bile Vergi Kanunu'nun şüpheye yer bırakmayacak şekilde uygulanması için denetim gereklidir.

Vergi denetiminin mükelleflerin vergiye uyumunu etkilemesi bakımından daha öncelikli yere vergi incelemesi sahiptir. Vergi incelemesinden amaç, Vergi Usul Kanunu'nun 134.md.de belirtildiği üzere ödenmesi gereken verginin doğruluğunu

⁹⁹Ahmet ULUSUY, Birol KARAKURT, "Vergi İndiriminin Ekonomik Etkileri", **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:254, 2002.

araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır. Bu hüküm uyarınca vergi incelemesi yapmaya yetkili kişilerin öncelikli sorumlulukları, ödenmesi gereken vergi tutarını saptamaktır. İnceleme sonucu mükellefe ilave bir vergi tarhiyatı yapılabileceği gibi, tersine mükellefe iadesi gereken vergi de saptanabilir. Vergi Usul Kanunu'nun 134. maddesine göre, incelemeye yetkili olanlar tarafından gerek görüldüğü takdirde inceleme, işletmeye dahil iktisadi kıymetlerin fiili envanterinin yapılmasına ve beyannamelerde gösterilmesi gereken unsurların tetkikine de teşmil edilebilir¹⁰⁰. Fiili envanterin yapılmasının gerektirdiği ve incelemeyi yapan tarafından tasdik edilen giderler Hazinece mükellefe ödenir.

Yapılan araştırmalar yüksek cezalar ve denetim olasılığının kaçakçılığı engelleyeceğini, denetim oranı yüksekliği ile gönüllü uyum arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu göstermektedir deneysel çalışmada, gönüllü uyumun denetim oranı ile arttığını ancak ceza oranındaki değişimin gönüllü uyum üzerinde çok az etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmaya göre, ceza oranlarındaki bir artışa verilen tepki pozitif ancak küçük ve çokta önemli değildir. Cezalar denetim ile desteklenmezse çok önemli bir etki yaratmaz¹⁰¹. Aynı şekilde, önceki denetimlerin gelecekte de denetlenme şansını arttıracığı varsayıldığında, bir önceki yılda yapılan denetimin kişinin müteakip yıllarda da gönüllü uyum davranışını etkileyeceği sonucuna ulaşılabilir. Denetim olasılığı ya da mevcut cezalar, doğru beyanda bulunma eğilimini sağlamada başarısız oluyorsa bu durum gönüllü uyum gösteren mükelleflerde vergi kaybının telafisi için vergilerini yüksek oranlarla, daha fazla ödedikleri gibi bir düşünceye neden olabilir. Bu nedenlerle, vergi denetimi vergiye uyumun sağlanmasında en önemli metazori etkendir. Gönüllü olarak vergisini ödeme taraftarı olmayan mükellef bile, denetime girme riskinin yüksek olması ve denetim sonucu alacağı cezai yaptırımın ağırlığı nedeniyle vergiye uyum gösterecektir.

Vergi denetimindeki 5 yıllık zaman aşımı çok uzundur. Öncelikle gecikme zammının ve faizinin bu denli yüksek olduğu bir ortamda geçmişle ilgili inceleme

¹⁰⁰ Atlar Ömer ARPACI, "Vergi Denetimi, Vergi İncelemesini de İçeren Geniş Kapsamlı Bir Tanımdır", **Yaklaşım Dergisi**, Ağustos, 2004, Sayı: 13.

¹⁰¹ ÇELİKKAYA, a.g.m..

yapmak ve bu dönemdeki kayıp ve kaçakları bulmak, vergi denetiminin amacı olmamalıdır.

Vergi denetiminin bugünkü yüzde 1 - yüzde 2'lik oranlarla başarılı olmasını beklemek mümkün değildir. Kalan yüzde 99 - yüzde 98 mükellef oranı incelenmemektedir. Bu oranın en azından yüzde 25 seviyelerine çıkarılması gerekir¹⁰². Bu sayede denetim, caydırıcılığı artarak amacına uygun hale gelir. Büyük firmaların sıkı denetimi ile bunlara bağlı çalışan küçük firmaların da kendilerine düzen vermeleri zaman içinde sağlanacaktır.

2.4.6.3. Vergi İdaresi Mükellef İlişkisi

İdare-mükellef ilişkilerinin karşılıklı güven ortamında şekillenmesi, mükelleflerin kendilerine adil ve objektif olarak yaklaşıldığı anlayışını meydana getirebilir. Bu şekilde mükellefin vergiye gönüllü uyumu artırılabilir. Aynı koşullara sahip kişi ve kurumlara farklı uygulamalar yapıldığında veya bu duruma ilişkin bir tartışmalı durum oluşturulduğunda vergi mükellefleri, vergiye karşı bir direnç gösterecek ve fırsat bulduğu ölçüde vergiden kaçınma yolları arayarak kayıt dışı kalmayı tercih edebilecektir¹⁰³.

Vergi sistemlerinin etkinliği, yalnızca iyi hazırlanmış bir vergi mevzuatına bağlı olmayıp, vergi idaresinin etkinliğine ve bütünlüğüne bağlıdır. Vergiyi doğuran olaydan, verginin tahsiline kadar her aşamada yükümlüyle yüz yüze gelen vergi idaresi personelinin, yükümlü psikolojisi üzerindeki etkisi önemlidir. Vergi idaresi personeli, yükümlülerle olan ilişkilerinde yükümlülere yol gösterici birer profesyonel

¹⁰² Sivil Toplum Örgütlerinin ve Meslek Örgütlerinin Vergi İdaresine Bakışı ve İdareden Beklentileri”, www.maliye.gov.tr, Erişim: 20.02.2005.

¹⁰³ Fevzi DEVRİM; Timur TURGAY, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde İdare-Mükellef Etkileşimi ve Bağlı Etkileşilenlerinin Rolü”, E-yaklaşım, Haziran, 2004, Sayı: 11, www.yaklasim.com.tr, Erişim: 01.06.2004.

olmalıdırlar. Bu nedenle iyi işleyen bir idari organizasyonun kurulması ve mevzuatın uygun bir biçimde uygulanması için nitelikli personel istihdamı önemlidir¹⁰⁴.

Modern vergi sistemlerinde vergilerin önemli bir bölümü yükümlülerin beyanı esasına dayanmaktadır. Bu durum vergi idaresinin güçlü ve etkin olma gereğinin önemini ortaya koymaktadır. Çünkü vergi idaresinin sağlıklı bir şekilde vergi toplayabilmesi bir taraftan yükümlülere modern idari hizmet sunması diğer taraftan yükümlü beyanlarının doğruluğunu denetlemesi gerekmektedir. Beyan esasında vergi denetimi vergi kayıplarının önlenmesinde önemli bir araçtır. Vergi denetiminin yoğun olması yükümlünün gönüllü olmasa da *zorunlu uyumunu* artıracaktır. Yükümlü, vergi kaçırmanın nimetinin vergi ödemenin külfetinden daha fazla olması durumunda, vergisini düzenli olarak ödemeyecektir. Vergi idaresiyle diğer kamu yönetim birimleri arasındaki koordinasyon yükümlüleri daha fazla denetleme riskiyle karşı karşıya getirecektir. Böylece yükümlüler, vergi verme ile kaçırma arasındaki tercihini vergi cezalarını da göz önünde bulundurarak vergi verme yönünde kullanacaktır.

Bu nedenlerle, öncelikle *mükellef odaklı* vergi idaresi kurma çalışmaları yapılması gerekmektedir. Vergi idaresi, mükelleflerin devlete vergilerini ödemeleriyle ilgili olarak hizmet veren bir kamu kurumu olarak önem arz etmektedir.

Özel sektör kuruluşları sık aralıklarla CRM(Customer Relationship Management), PR(Public Relation) vb. adlar altında departmanlar ya da çalışmalar ile müşteri memnuniyetini ölçen anketler yapmaktadırlar. Borusan Holding çatısı altındaki şirketlerde müşterinin sesi VOC(Voice Of Customer) uygulamaları buna bir örnektir. VOC sadece dış müşterilerin değil bunun yanında iç müşteri olan şirket çalışanlarının da isteklerini inceleyen ve değerlendirmeye alan bir uygulamadır. Bu uygulama ile müşteri beklentileri maksimum seviyede sağlanarak kaliteli yönetim, iç müşteri olan çalışanların performansı, dış müşterilerin memnuniyetinin artırılması

¹⁰⁴ Harun YENİÇERİ, “Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, Haziran, 2004, Sayı:11, www.yaklasim.com.tr, Erişim: 04.06.2004.

hedeflenmektedir. Vergi idaresinin varlığı da mükellefe hizmete dayandığına göre, vergi idaresinin bir bakıma dış müşterileri olan mükellef temsilcilerinin (odalar, birlikler federasyonlar, vb.) ve iç müşterileri olan mükelleflere hizmet veren vergi idaresi personelinin, memurundan gelirler genel müdürüne kadar personelin yeniden yapılanma hakkında görüşleri alınmalıdır. Bunun yanında vergi idaresinin teftiş ve soruşturması ile görevli birimler olan maliye müfettişleri, gelirler kontrolörleri, hesap uzmanları ve vergi denetmenlerinin tecrübelerinden ve bilgi birikimlerinden faydalanılması çalışmaların daha doğru ve daha hızlı olmasını sağlayacaktır¹⁰⁵.

Mükelleflerin *vergiye uyumunu* kolaylaştırmaya yönelik tedbirleri almak ve mükellef hizmetlerini gerçekleştirmek, mükellef haklarının korunması ve mükellef ile ilişkilerin karşılıklı güven esasına dayanması konusunda gerekli tedbirleri almak, mükellefleri vergi mevzuatından doğan hakları ve ödevleri konusunda her türlü iletişim aracını kullanmak suretiyle bilgilendirmek vergi dairesi başkanlıklarının görev tanımında yer almaktadır. Bu da gösteriyor ki vergi yönetimi vergi idaresi ve tüm birimleriyle mükellefin vergiye gönüllü uyumunu dikkate alacak şekilde yapılanmaya başlamıştır¹⁰⁶.

Diğer ekonomik konuların aksine, vergi konusunda adalet ve etkinlik ilkeleri çatışmaz, birbirini tamamlarlar. Gerek vergi sistemi, gerekse vergi idaresinde vergi adaletinin bozulduğu her koşulda vergi kaybı denetlenemez boyutlara ulaşır.

Vergi mükelleflerinin uyumunun artırılmasına yönelik olarak, hızlı, etkin ve verimli hizmet vermek amacıyla vergi dairesi işlemlerinin tümünün bilgisayarla yapılması uygulamasına başlanmıştır. Vergi Dairesi Otomasyon Projesi (VEDOP) denetim ve takip fonksiyonlarının güçlendirilmesi, vergi idaresi yöneticileri için sağlıklı bir karar destek ve yönetim bilgi sisteminin oluşturulmasına da imkan sağlamaktadır.

¹⁰⁵ Atlar Ömer ARPACI, “Vergi Denetimi, Vergi İncelemesini de İçeren Geniş Kapsamlı Bir Tanımdır”, **Yaklaşım Dergisi**, Ağustos, 2004, Sayı: 13.

¹⁰⁶ Gelir İdaresi Başkanlığı, “Yerel Vergi Yönetiminde Yeni Dönem”, www.gib.gov.tr, Erişim: 30.01.2006.

2.4.6.4. Vergi Tekniği ve Vergi Sisteminin Karmaşık Yapısı

Yükümlü psikolojisini etkileyen unsurların vergi tekniği ile iç içe olmaları nedeniyle önce vergi tekniği açıklanmalıdır. Bir vergi fikrini gerçekleştirme sanatı olan vergi tekniği, vergilendirme ile izlenen amaçların gerçekleştirilmesi için alınan hukuki, idari ve organizasyona ait tedbirlerin bütünüdür. Vergi tekniğinin ilk görevi, verginin isimlendirilmesi ile başlar. Çünkü yeni konulacak bir verginin ismi, yükümlülerin düşüncelerini vergileme amacı bakımından olumlu ya da olumsuz belli bir yöne sevk eder. Bu bakımdan kanun koyucu vergiye karşı doğabilecek tepkileri azaltacak ve yükümlü zihninde yeni verginin sempatik algılanacağı bir isim seçmelidir. Bu düşünceyi somutlaştıracak bir örnek olarak *peşin vergi* adı altındaki düzenlemenin değindiğimiz olumsuzlukları ihtiva ettiği ve bu hususun kanun koyucu tarafından tespit edilmesin nedeniyle yerini özü itibariyle tamamen aynı normları içeren *geçici vergiye* terk etmiştir. Ayrıca vergi yasa tasarılarının hazırlanması ve sunulması, vergiyi doğuran olay ile vergi oranlarının belirlenmesi, vergilendirme zamanının saptanması, tarh, tahakkuk, tahsil ve denetimi, vergi tekniğinin ilgi alanına girmektedir¹⁰⁷.

Vergi tekniği ile vergileme amaçlarını gerçekleştirmek isterken sosyal, psikolojik, hukuki ve iktisadi koşulların olumsuz yönde etkilenmemesine dikkat edilmelidir. Örneğin gayri adil hissedilen vergiler vergi zihniyeti ve vergi ahlakının zayıflamasına ve dolayısıyla vergi idaresiyle vergi yükümlüsü arasındaki ilişkinin zayıflamasına neden olur. Vergilemenin maddi ve psikolojik bakımdan karşılaştığı güçlükler ve tepkiler karşısında başarılı bir maliye politikası için gerekli olan faktörlerin başında vergi tekniği gelir. Bu bakımdan vergileme tekniği, vergilemenin amacına zarar vermeyecek şekilde düzenlenmelidir. Gerek yükümlü gerekse vergi idaresinin vergileme dolayısıyla katlanacağı masraflar asgari düzeyde olmalıdır. Çünkü vergilemeye ilişkin gereksiz masraflar tıpkı adil olmayan vergi gibi yükümlü psikolojisini olumsuz etkiler.

Vergileme ile ilgili değişikliklerin yapılmasında mükelleflerin vergiye uyumu açısından *zamanlama* önemli bir etkidir. Bir verginin konulacağı, kaldırılacağı,

¹⁰⁷ Günter SCHMOLDERS, **Genel Vergi Teorisi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, s.80.

oranlarının yükseltileceği veya indirileceği zamanın seçimi vergilemenin etkinliği bakımından son derece önemlidir. Bu bakımdan vergisel düzenlemeleri konjonktürün uygun olduğu zamanlarda yapmak gerekir. Çünkü yükümlülerin bu düzenlemelere karşı göstereceği reaksiyon konjonktürün durumuna göre değişir. Örneğin ekonominin genişleme dönemlerinde artırılacak vergi oranları daralma dönemine göre daha az tepki görecektir. Konulacak vergilerin, yükümlülerin yatırım kararları, yatırım alanları, harcama davranışları ve yatırım zamanları üzerinde belirleyici bir etkisi olacaktır. O bakımdan bir ülkede vergilemede yapılabilecek ufak bir değişiklik ülke içinde büyük iktisadi sonuçlar doğururken, doğrudan ulusal ekonominin bir parçası olmayan yabancı sermayenin yönünü dahi etkileyebilecektir. Buna göre, başarılı bir vergi tekniği yükümlü psikolojisini olumlu yönde etkileyerek hedeflenen başarıya ulaştıracaktır.

Vergi sistemimizde en sık karşılaşılan olaylardan biri de vergi kanunlarının sık sık değişmesidir. Vergi kanunlarının karmaşık olması, vergiden kaçınma ve vergi kanunlarının ihlali için daha çok imkan ortaya çıkarmaktadır. Vergi sisteminin sadelikten uzak olmasının en önemli sonuçları, vergi yönetim maliyetlerinin (tax administration cost) yüksek, mükellef uyumunun (compliance) düşük olmasıdır. Vergi mevzuatının sık sık değişikliğe uğraması ve karmaşık yapısı, mükellefin uyum gösterme çabasını da engelleyici etkide bulunmaktadır. Beyanname doldurulurken yaşanan maddi ve manevi güçlüklerin yanı sıra, hak edilen indirim ve muafiyetlerin takip edilmesi belgelendirilmesi uyum maliyetini artırmaktadır. Aynı vergi için idare tarafından yapılan masraflar da göz önüne alındığında kümülatif vergi işlem maliyetinin yüksek rakamlara ulaşması gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Bununla beraber yasalardaki sürekli düzenlemeler, bireylerin takip ve uygulama güçlüğü çekmesine neden olmaktadır. Bunun yanında, gayri ihtiyari yapılan hata ve yanlışlıkların idare tarafından takibinin de zor olacağı kanısı mükelleflerin bu değişiklikleri gerekçe göstererek, bilerek illegal olarak vergi dışı kalma çabalarını ve vergi uyumsuzluğunu artırır.

Vergi sistemlerinin gelişimi toplumların ekonomik ve sosyal gelişmeleri ile doğru orantılıdır. Düzgün bir vergi sistemi ekonomik ve sosyal gelişmenin gerisinde

kalmamalıdır. Ayrıca bir verginin veya vergi sisteminin başarısı, büyük ölçüde onun mali, ekonomik ve sosyal görevlerini yerine getirebilmesine bağlıdır¹⁰⁸. Vergi sisteminin karmaşık yapısı verginin mali fonksiyonunu, verginin ekonomik olması özelliğini ek maliyetlerle, kayıtdışıya kayan mükellefler de verginin adil dağılımını önleyerek sosyal işlevini zedeler.

2.4.6.5. Vergi Cezalarının Caydırıcılığı

Yasalarda yer alan kurallara uyulmaması durumunda, ilgili yasalarda bulunan hükümlerle cezalandırılması kaçınılmaz bir gerçektir. Cezaların esas amacı, suç unsuru eylem, hareket ve düşünceden caydırıcılıktır. Birey kanunda yasaklanan fiilleri yapması sonucunda alacağı cezayı bilerek, yasalara riayet eder. Tüm hukuk dallarında olduğu gibi vergi hukukunda da geçerlidir. Bu cezalar kanunda açıkça belirtildiği takdirde kişi önceden işleyeceği suçun yaptırımını bilecek; dolayısıyla o eylemi yapmaktan vazgeçecektir ki bu da ceza hukukunda kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesine paralel vergi hukukunda oluşan *temsilsiz vergi olmaz* ilkesinin bir sonucudur.

Vergi cezalarının yaptırımlarının nasıl olması gerektiği konusu literatürde tartışma vardır. Vergi suçlarının topluma karşı işlenmiş suç olması gerekçesi ile vergi cezalarının hürriyeti kısıtlayıcı cezalar olması gerektiği görüşü ile ekonomik suç kapsamında değerlendirilen vergi suçlarının yaptırımlarının da ekonomik olması gerektiği görüşü ile çelişmektedir. Burada asıl sorun, cezanın niteliğinin ekonomik ya da hürriyeti bağlayıcı olması değil, caydırıcılığının yüksek olması ve uygulanabilir olmasıdır.

Türk Vergi Sistemi'nde, denetim sonucunda ortaya çıkacak vergi suçlarına uygulanacak para cezaları günün koşullarına uygun olarak arttırılarak caydırıcılık özelliğine kavuşturulmalı ve hapis cezasını gerektiren suçlar, para cezalarına çevrilemez ve ertelenemez hale getirilmelidir. Vergi cezalarının caydırıcılık gücünü azaltan uzlaşma müessesesi kaldırılmalı ve vergisini zamanında ödemeyen mükelleflere uygulanacak gecikme zammı ve faizleri arttırılmalıdır. Vergi afları,

¹⁰⁸ Fevzi DEVRİM, "Vergi Bilinci ve Vergiye Karşı Direniş Sorunu", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1974.

vergi suçlarının yaptırım gücünü derin bir şekilde zedelemesi, dürüst ve dürüst olmayan mükellefler arasında adaletsizliğe neden olması ve vergi kaçakçılığını teşvik etmesi nedeniyle uygulanmamalıdır¹⁰⁹.

2.4.6.6. Mali Aflar

Mali af, vergi kanunlarına aykırı hareket eden mükelleflere uygulanması gereken hukuki ve idari yaptırımların kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Ülkemizde mali af çıkarma yetkisi Anayasa'nın 87. maddesi gereğince TBMM'ne aittir. Anayasa'nın 87. maddesine göre yasa koymak, değiştirmek, kaldırmak, genel ve özel af ilanına karar vermek hususunda yetkili makam TBMM'dir¹¹⁰.

Vergi affı konusunda, vergi yükümlülerinin vergi affını nasıl algıladıkları çok önemlidir. Eğer dürüst vergi yükümlüleri, vergi aflarını vergi kaçırarlara verilmiş bir ödül olarak algılayarlarsa, kendilerinin istismar edildiklerini düşüneceklerdir. Gerçek şudur ki vergi afları vergisini zamanında ödemeyen ve hatta vergi suçu işleyenlere bir avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle, sık sık çıkarılan vergi afları, yükümlüleri vergilerini zamanında ödemeleri konusunda isteksiz davranmaya yöneltmektedir. Hatta vergi ödememe konusunda cesaretlendirmektedir. Dürüst vergi yükümlüleri, vergi aflarını adil olmayan bir uygulama olarak düşündükleri için vergi affı sonrası mükelleflerin vergi uyumu azalmaktadır¹¹¹. Bu nedenle sık aralıklarla vergi aflarının çıkarılması, vergisel ödevlerini zamanında yerine getirmiş olan yükümlüleri rahatsız etmekte, dolayısıyla vergi sistemine, vergi idaresine, vergilendirmedeki adalete, kısacası devlete olan güveni azaltmaktadır. Af yasalarının özellikle sık sık çıkarıldığı ülkelerde yükümlüler yeni af yasaları çıkmasını beklediklerinden cezaların caydırıcılık yönü de ortadan kalkmaktadır¹¹².

¹⁰⁹ SARILI, a.g.m..

¹¹⁰ Zeynep ARIKAN, Hatice YURTSEVER, "Türkiye'de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-1", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 136, Nisan, 2004, s. 59-60.

¹¹¹ Zeynep ARIKAN, Hatice YURTSEVER, "Türkiye'de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-2", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 137, Mayıs, 2004, s. 65.

¹¹² YENİÇERİ, a.g.m..

Devletin asli görevlerini gerçekleştirebilmesi, zorunlu kamu hizmetlerini (adalet, savunma, ulaşım, eğitim, diplomasi, sağlık gibi) topluma sunabilmesi için gerekli olan finansman ihtiyacı önemli ölçüde vergilerle karşılanmaktadır¹¹³. Bu anlamda vergi, söz konusu hizmetlerin gerektirdiği finansman ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla devletin yaptığı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Az varlıklı, düşük gelirli vatandaşların vergi yükünü azaltabilmek için, varlıklı mükelleflerden vergi borçlarını zamanında tahsil etmek zorunludur. Büyük çoğunluğu vergilerini geciktirmeden ödeyen az varlıklı mükelleflerin, taksitlendirme olanaklarından yararlanmaları söz konusu değildir. Düşük gelir sahibi yükümlü, vergi yükünün büyük bölümünü anında ve yılı içinde öderken, yüksek gelirli mükelleflerin, vergi ödemesini gelecek yıla erteleme hakkı, gelecek yılda vergi tutarını taksitlendirme ve ödemeyi geciktirdikleri vergileri de düşük faiz yükü ile ödeme olanakları vardır. Son otuz yıldır içinde yaşadığımız hızlı enflasyon koşulları altında bir yıldan ötekine aktarılan vergi borcu büyük ölçüde aşınmaktadır. Resmi açıklamada, 'bir defaya mahsustur' denmesine rağmen; bunun benzerleri, ülkemizde oldukça sık yapılmıştır¹¹⁴. Vergi sistemimizin toptan gözden geçirilmesi ve ekonomiyi olumsuz etkileyen kurallardan kurtarılması, büyük bir gereksinim olarak ortadadır. Maliye Bakanlığı da durumun böyle olduğunu düşünse de, sorunun büyüklüğünden çekindiği için, çözümüne yönelememektedir.

1980 yılından itibaren çıkarılan afların yasal gerekçeleri incelendiğinde ekonomik unsurların ağır bastığı görülecektir. Ülkemizde mali afların arkasında kamuya ek kaynak yaratma anlayışının ağır bastığı yadsınamaz bir gerçektir. Bunun yanında öne sürülen gerekçeler, ek kaynak yaratma arayışının arkasında kalan görünürde sebeplerdir. Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sorunların, temel nedenlerinin biri, belki de başlıcası vergi gelirlerinin yetersiz oluşu, vergi gelirlerinin gereken düzeyde artırılmamasıdır.

¹¹³ Abdurrahman AKDOĞAN, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1999, s.18.

¹¹⁴ Mustafa A. AYSAN, "Vergi affı", **Radikal**, 14.02.2001, www.vergiturk.com/makaleler/, Erişim: 01.04.2004.

Vergi gelirlerinin yetersiz oluşunun başında kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınamaması, vergi incelemelerinin ve vergi denetimlerinin düşük düzeyde kalmasıdır. Hükümetler bu durumu düzeltmek yerine; düşük maliyetli acil gelir sağlamanın aracı olan vergi aflarını, vergilerini ödeyen mükelleflerin adalet duygusunu zedeleyerek, vergisini ödeyen ve ödemeyen yükümlüler arasında rekabet eşitsizliği ve adaletsizlik yaratmaktadır¹¹⁵. Ayrıca vergisini kaynaktan kesinti yoluyla ödeyenleri dikkate alırsak vergi yüklerinin daha çok bu mükelleflerin üzerinde kaldığı görülecektir. Ayrıca, mali af kapsamında tahsil edildiği açıklanan vergi gelirlerinin kamuoyuna açıklanması ile vergisini zamanında eksiksiz olarak ödeyen mükellefin kayıtdışılığın ciddiyetini fark etmesi, devlete ve vergi sistemine olan güvenini kırarak gönüllü uyumunu zedeleyecektir.

Ülkemizde vergi aflarını incelediğimizde en önemli gerekçelerden biri, belki de sadece ekonomik gerekçedir¹¹⁶.

Vergi hukuku açısından affin lehine ileri sürülen görüşler ; siyasi, ekonomik ve mali bunalım dönemlerinden sonra affin gerekli olması, “kanunu bilmemek mazeret sayılmaz” kuralının ekonomik kaynaklı vergi suçları açısından tekrar değerlendirilmesi gereği, vergi suçlarının diğer suçlara göre daha az tehlike oluşturması, vergi denetiminin yetersizliğinin yol açtığı olumsuzlukları giderme, mükelleflerin vergi yasalarına gönüllü uymalarını sağlama, vergi yönetimi ve vergi yargısının iş yükünü hafifletme. Mükellef psikolojisini iyileştirme ve vergi idaresi mükellefler arasındaki işbirliğini artırma biçiminde ifade edilebilir. Af aleyhine ileri sürülen görüşlerin en önemlisi ise adalet ve eşitlik ilkelerini zedelediği, vergi yasalarına uyumu azalttığı, vergi suçlarının affedilmesinde kamu yararının olmadığı, mükellef psikolojilerini, vergi denetimini ve uzlaşma kurumunu olumsuz etkilediği yönünde yoğunlaşmaktadır¹¹⁷. Mali affin olumsuz yönlerini suç psikolojisi açısından maddeler halinde aşağıdaki gibi değerlendirebiliriz;

¹¹⁵ ARIKAN, YURTSEVER, a.g.m., s. 64-65.

¹¹⁶ Duran BÜLBÜL, “Vergi Aflarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, **Yaklaşım Dergisi**, Aralık, 2003, Sayı:132.

¹¹⁷ Doğan GÖKBEL, “Vergi Affi”, dogangokbel@eso-es.net, Erişim: 01.04.2004.

▪ Sık sık af kanunları çıkarmak her şeyden önce suç ve ceza mantalitesine aykırıdır. Çünkü çıkarılan her af kanunu, cezanın korkutma ve önleme fonksiyonunun azalmasına neden olmaktadır. Kurallar koyar, soydaşlarıyla ortak davranış biçimleri oluşturur, ortak simgeler, değerler yaratır. Onları adet, töre, gelenek, ahlak, din, hukuk vb. kurumlar olarak kuşaktan kuşağa aktarır sürekliliğini sağlar. Toplumun kendisini sınırlayarak koyduğu hukuk duygusunun ihlalden ise psikolojik iki sonuç ortaya çıkar:

Sosyal endişe: Her haksızlık cemiyetin her ferdinde sanki kendisine yapılmış gibi bir duygu uyandırır. Bu benim de başıma gelebilirdi endişesi bir gerçek duygu haline dönüşür.

Dengenin bozulması: İçgüdülerin harice taşınma kudreti ile baskı altında tutulmaları arasındaki denge bozulur harice taşıma kudretinde bir artış görünür¹¹⁸. Harice taşıma kudretindeki bu artış ise haksızlığa uğradığını düşünenler arasında benzeri hukuka aykırı fiili işleme eğilimini artırır.

▪ Mali af, vergi yükünde var olan dengesizliği daha da artırır. Zira bütün vergi sistemleri genellik, eşitlik ve adalet ilkelerini göz önünde tutmak zorundadırlar. Mali af ile bordro mahkumu olarak nitelendirilen vergisi kaynakta kesilenler ile vergisi beyan üzerine tarh olunanlar arasında zaten var olan dengesizlik, (cezalı ödemek zorunda olanların af ile ödemesi gerekenden daha az veya taksitlendirme yapılmak suretiyle uzun vadede ödeyerek kazançlı hale gelmesi hali) beyannameli mükelleflerin lehine daha da bozulmaktadır.

▪ Bu ülkede vergi mükelleflerinin ödemesi gereken verginin tam olarak beyan edip ödemesini sağlamanın en sağlam yolu o ülke mükelleflerinde vergi bilinci ve vergi ahlakının yerleşmiş olmasıdır. Fakat çıkarılan mali af mükellefler arasında biraz olsun var olan vergi ahlakını zedeler veya yok eder. Dürüst mükellefleri mağdur durumda bırakır. Bu durumda, mükellefleri kötü olanı örnek olmaya sevk eder.

▪ Bilindiği gibi ödenmesi gereken verginin zamanında ödenmemesi özellikle enflasyonist ortamlarda bazıları için garantili ve ucuz finansal kaynak sağlama aracı olduğunda ekonomik rekabeti olumsuz yönde etkilemektedir. Mali afların sayısı artıkça mükelleflerin vergiyi zamanında ödememe eğilimi daha da artmaktadır¹¹⁹.

Vergi affının iyi tasarlanmadığı takdirde uzun vadede ortalama gönüllü uyum derecesini düşürdüğü gözlenmektedir.

2.4.6.7. İstisna ve Muafiyetler

İstisna ve muafiyet kavramları, vergilendirilebilir gelir veya kişinin, kısmen ya da tamamen, süreli ya da süresiz olarak vergiye tabi gelir kapsamı dışında tutulmasıdır. Muafiyet, vergi kanunlarına göre vergi ödemekle yükümlü kişilerin vergi kapsamı dışında bırakılmasıdır. İstisna ise, vergiye tabi olan bir gelirin konusu itibarı ile vergi kapsamı dışına çıkarılmasıdır.

Devlet çeşitli ekonomik, siyasi ve sosyal amaçları doğrultusunda mükelleflere bir takım indirim, istisna ve muafiyet hakları tanımıştır. Ancak vergiye tabi gelirlerinin indirim, istisna ve muafiyetler olmadan vergilendirmesi en adilane yaklaşımdır. Çünkü bu vergisel teşvikler yüksek gelir gruplarının gelirleri ile orantılı olarak daha fazla vergiyi ödemekten kurtulmalarına neden olmaktadır¹²⁰. Ayrıca istisna, muafiyet ve indirimler nedeniyle vergi gelirlerindeki azalma, diğer vergi çeşitleri üzerindeki vergi oranlarının olması gerekenden daha yüksek ayarlanması ile telafi edilmeye çalışılmaktadır. Bu da vergi istisna, muafiyet ve indirimlerinden kapsam dışı kalarak faydalanamayan mükellef üzerindeki vergi oranlarının artmasına, vergide eşitlik ve adalet ilkesinden daha fazla uzaklaşılmasına neden olmaktadır.

¹¹⁹ Muharrem ERİM, “Mali Affın Suç Psikolojisi Açısından Doğurduğu Sonuçlar ve Vergi Hasılatına Etkisi, Kasım, 2003, Sayı:4.

¹²⁰ Douglas DUNN, **Flat Tax Fiasco**, <http://www.wordwiz72.com/econ.html>, Erişim: 10.03.2006.

İstisna ve muafiyet kapsamındaki mükellef, vergilemede kullandığı avantajlı durumun bitmesi halinde, vergi yönetimine karşı tepki verecek, uyum zorluğu çekecektir. Oysaki ödemesi gereken vergiyi, devletin çeşitli ekonomik, siyasi ve sosyal amaçları doğrultusunda desteklenen sektörlerde faaliyet göstermesi nedeniyle bu süreç zarfında ödememiştir. İstisna ve muafiyet kapsamı dışına çıkan mükellef kendisine verilen bu imtiyazın devamlı olması gerektiği gibi haksız bir düşünceye sahiptir. Bu süre dolduğunda mükellef normal şartlar altında ödemesi gereken vergi miktarına tepki gösterir.

Diğer taraftan serbest piyasa koşullarındaki rekabet savaşı, firmaların ölçeklerine oranla istisna, muafiyet ve indirimlerden daha fazla faydalanmasına, küçük işletmelerin büyük işletmeler, holdingler ve grup şirketleri karşısında rekabet gücünün iyice zayıflaması ve zorunlu olarak piyasadan çekilmelerine neden olmaktadır.

Devlet vergiden uyumsuzluğu yüksek olan mükelleflere legal olarak yasal boşluklar, sığınaklar ve istisna ve muafiyetler gibi bir takım alanlar yaratmaktadır. Bu nedenle, istisna ve muafiyetler vergi tabanını genişletecek ve istismarı önleyecek şekilde gözden geçirilmelidir.

2.4.7.1. Mali Müşavirlik Müessesesi ve Vergi Danışmanlığı

Vergi kanunlarının karmaşıklığı ve uygulamanın belirsizliği mükellefleri mali müşavirlerin ve vergi danışmanlarının yardımına zorlamaktadır. Vergi yasalarının sık aralıklarla değişikliğe uğramasından dolayı takibinin zor olması ve vergi kanunlarının sadelikten uzak olması nedeniyle doğru anlaşılma riskini taşıması nedenleri ile mükellefler genellikle bir profesyonel yardıma ihtiyaç duyarlar. Bu yardım hizmetini, mali müşavir ve vergi danışmanları vermektedir.

Mükellefle vergi idaresi arasında köprü vazifesi gören muhasebeci ve mali müşavirler vergi kaybının önlenmesinde rolleri büyüktür. Vergi mükellefleri sahte fatura temin ederek, mal ve hizmet bedelleri yüksek gösterilerek maliyet ve giderleri artırarak vergi kaçırma yoluna gitmektedirler. Muhasebeci ve müşavirlik hizmeti

yapanlar, bu konularda dikkatli ve görev bilinci ile davranmalıdırlar. Görevi kötüye kullananlar hakkında işlenen suç derecesinde ağır müeyyideler getirilmeli ve meslekten men edilmeye kadar . Burada en önemli konu mesleği icra edenlerin nitelikleridir. Vergi ve muhasebe ile çok fazla ilgisi olmayan çeşitli meslek mensuplarının, mesleğin çekiciliği nedeniyle bir uzmanlık niteliği gerektiren Yeminli Mali Müşavirlik mesleğine kolayca geçebilmelerine olanak tanınmış olması, bu mesleğin teknik açıdan hatalara olanak tanınmasına neden olmuştur¹²¹. Ancak her meslekte olduğu gibi asıl önemli olan meslek mensubunun şahsiyetinin düzgün ve ahlakının yüksek olması kriteridir.

Mali müşavirlerin ve vergi danışmanlarının mükellefin gönüllü uyumuna etkisi konusunda iki görüş vardır. Birincisi mali müşavirlerin hata oranını azaltarak gönüllü uyumu artırdığı yönündedir. Diğeri ise denetimin ahlaki ve fiziksel maliyetini düşürmesi nedeni ile doğru beyanda bulunmama eğilimini (noncompliance)artırması yönündedir¹²².

2.5. Vergi Uyumunu Ölçmek İçin Kullanılan Yöntemler

Vergi politikasının amaçlarına uygun olarak uygulanabilmesi için vergi uyum seviyesinin ölçülmesi ve incelenmesi önem arzeden bir konudur. Vergi uyumsuzluğunun sektörel, elde edilen kazancın türüne göre farklılık göstermesi durumu vergi sistemi ile ilgili yapısal sorunların olduğunun göstergesidir. Vergi sistemindeki bu sorunlar vergi politikalarının da etkin bir şekilde uygulanamaması sonucunu doğurur.

Mükelleflerin vergiye gönüllü uyum seviyeleri; vergi denetimleri ve anket sonuçları, mali aflar sonucu elde edilen veriler, GAP yaklaşımı ile ölçülmeye analiz edilmeye çalışılmaktadır.

¹²¹ DPT: 2597, ilgili rapor.

¹²² Çelikkaya, a.g.m..

2.5.1.1. Vergi Denetimleri

Vergi denetimleri caydırıcılık etkisinin yanısıra, kayıt dışı sektör büyüklüğü ile ilgili bilgi vermesi nedeniyle vergi uyumsuzluğunun boyutunun tespitinde önemlidir. Vergi denetimleri sonucu vergi uyumsuzluğu hakkında edinilen veriler net bilgi değildir. Çünkü, vergi denetimleri tüm mükellefleri kapsamamaktadır. İncelenen mükelleflerin tüm uyumsuzluklarının denetimlerde yakalanması mümkün olmadığı gibi, bazı sektörler üzerinde denetimin yoğun olması diğer sektörler için daha fazla uyumsuz görünmesi diğer sektörler için nazaran daha çok denetlenmesinden ileri gelmektedir. Vergi denetim sonuçları vergi uyumu hakkında bize bilgi vermekle beraber bu bilgi salt değildir.

Tablo 4: Vergi Türleri İtibariyle 2005 Yılı İnceleme Sonuçları

Vergi Türleri İtibariyle 2005 Yılı İnceleme Sonuçları			
Vergi Türü	İnceleme Sayısı	İncelenen Matrah (YTL.)	Bulunan Matrah Farkı (YTL.)
Gelir Vergisi	26.356	1.290.660.027	644.970.970
Kurumlar Vergisi	12.514	5.462.496.748	6.248.829.614
Katma Değer Vergisi	22.203	15.740.798.929	2.970.576.544
Bank.Sig.Mua.Vergisi	2487	8.451.418.433	26.339.750.854
Veraset ve İntikal Vergisi	90	14.677.108	29.692.314
Damga Vergisi	545	213.005.449	726.637.689
Katma Değer Vergisi İadesi	990	54.058.493	30.055.970
Geçici Vergi	7.066	202.802.534	630.634.470
Diğer	32.327	1.118.549.496	1.094.205.733
Toplam	104.578	32.548.467.217	38.715.354.158

Kaynak: www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/tanitim/FaaliyetRaporlari/2005/denetim.pdf.

Tabloda 2005 yılı vergi türleri itibarı ile incelenen mükellef sayısı, incelenen matrah ve matrah farkları verilmiştir. Bu durum vergi matrahlarının eksik beyan ile vergi uyumunun ne kadar düşük seviyelerde olduğunun bir göstergesidir.

2.5.2.1. Anket Çalışmaları

Anket çalışmaları ile mükellef gruplarının tüm özelliklerini yansıtmak ve güvenilir bilgiye ulaşılmasını sağlayacak sayıda örneklem bir grup seçilir. Bu çalışma *alan incelemesidir*. Alan incelemeleri bireyleri ilgili konuya dair çoktan

seçmeli ya da derecelendirmeli veya kendi düşüncelerinin direk olarak sorulduğu araştırmalardır. Alan incelemesi için örneklem seçimi çok önemlidir. Örneklemin doğru seçilmemesi anket çalışmasının baştan yanlış sonuçlara ulaşmasına neden olur. Örneklem konu ile ilgili her bireyden belirli oranlarda seçilmelidir. Örneklem grubu üzerinde yapılan anket sorularının sağlıklı sonuçlara ulaşması soruların kendi içinde sağlayıcılarının olması ile mümkündür. Ancak böyle bir anket uzun zaman alması nedeniyle bireyi sıkacak ve doğru yanıtlama isteği azalacaktır. Bir diğer durum ise mükellefler, her ne kadar anket yapılan bireylerin tüm yanıtlarının gizli tutulacağı hususunda bilgilendirilseler de vergi kaçırdıkları ya da kayıtdışı faaliyetlerde buldukları hususunda verdikleri yanıtlar çeldirici olabilmektedir.

Anket sonucunda ulaşılan veriler, daha optimist bir tablo çizer. Bunu, anket sonuçlarındaki vergi uyumsuzluğu seviyesinin, denetim, aflar sonucu ulaşılan sayısal verilerin çok altında kalmasından da görebiliriz. Ancak, vergiye uyum seviyesini net olarak yansıtmasa da, vergi uyumsuzluğuna neden olan şikayetlerin dile getirilmesi açısından bir çeşit mükellefin sesi(voice of taxpayer) uygulamasıdır. Bu alan çalışmaları sonucunda vergi sistemi ve yönetimine dair çok güzel bulgular ortaya çıkabilir.

2.5.3.1. Mali Aflar Sonucu Elde Edilen Veriler

Mali afların amaçlarından biri de kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına almaktır. Vergi tabanını genişletmek, mükellefleri doğru beyana sevk ederek kayıtdışı mükellefiyetleri tespit etmek ve kayıt altına almak mali aflardan beklenenlerdir.

Mali afların uygulandıkları dönemlerde vergi gelirlerinin sıçrama yapması mükelleflerin af kapsamına giren gelirlerini zamanında eksik gösterdiklerinden vergi uyumsuzluğunun önemli bir göstergesidir. Mali aflar, cezaların kaldırılması düşük vergi oranları mükellefin gönüllü uyumunu artırıp vergisini doğru beyan etmeye özendirme amacı taşımaktadır.

Vergi aflarının başarılı olması durumunda devlete büyük miktarda gelir sağlaması ile kamuoyunun o zamana kadar tespit edilemeyen vergi kaçakçılığının yaygınlığı hakkında bilgi sahibi olması, denetim olasılığına ilişkin tahminlerini negatif yönde yeniden gözden geçirmesine neden olacaktır.

Tablo 5: 4811 Sayılı "Vergi Barışı" Kanunu Uyarınca 31.12.2003 ve 30.09.2004 Tarihleri İtibariyle Yapılan Tahsilat Tutarları

4811 SAYILI "VERGİ BARIŞI" KANUNU UYARINCA		
31.12.2003 VE 30.09.2004 TARİHLERİ İTİBARIYLA YAPILAN TAHSİLAT TUTARLARI (KÜMÜLATİF)		
4811 SAYILI KANUNUN İLGİLİ MADDESİ	ÖDENEN TUTARLAR (BİN TL)	
	31/12/2003	30/09/2004
Kesinleşmiş Alacaklar (md.2)	1140273803306	2063200670160
Kesinleşmiş Alacaklar (md.2/c)	6929079966	8663368379
Kesinleşmemiş veya Dava Safhasındaki Alacaklar (md.3)	365181525872	524112691711
İnceleme ve Tarhiyat Safhasındaki Alacaklar (md.5)	75911720093	156747139688
Pişmanlıkla veya Kendiliğinden Beyan (md.6)	115830646700	126172524503
Gelir Vergisi Matrah Artırımı (md.7)	150736133979	225173427091
Kurumlar Vergisi Matrah Artırımı (md.7)	508739206996	780053809231
G.V.K 94/6 Vergi Artırımı (md.7)	56120302811	88316495319
K.D.V. Matrah Artırımı (md.8)	297313051710	472110013213
Gelir (Stp) Vergisi Matrah Artırımı (md.9)	13699398871	22176479241
Kıymetli Maden Ziyet Eşyası Değerleme Farkı (md.13)	13069600983	15041004160
Ecrimisil Alacakları (md.15/2)	16489901503	18148276411
TOPLAM	2760294372790	4499915899107
KİT, İDT VE MAHALLİ İDARELER TOPLAMI	93461444811	214844712807
GENEL TOPLAM	2853755817601	4714760611914
KAYNAK : İLLERDEN ALINAN BİLGİLER		
NOT : 1- DEFATEN YAPILAN ÖDEMELER VE ERKEN ÖDEME TUTARLARINI DA KAPSAMAKTADIR.		
Not : 2- BAZI İLLERCE YAPILAN DÜZELTMEMEYE BAĞLI OLARAK 31.03.2006 TARİHİ İTİBARIYLA YENİDEN DÜZENLENMİŞTİR.		

Kaynak: <http://www.gib.gov.tr>

Tablo 5 incelendiğinde mali af uygulaması ile vergi gelirlerinin kümülatif tutarının yaklaşık olarak iki katı oranında arttığı gözlenmektedir. Bu durum kayıtlı ekonominin büyüklüğü kadar kayıtdışı ekonominin varlığının bir göstergesidir. Vergi uyumsuzluğunun yüksekliği tehlikeli boyutlardadır. Ancak mükellefin vergiye uyumunda af beklentilerinin de olumsuz etkisi olmaktadır.

2.5.4.1. GSYİH-GSMH Karşılaştırması

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH); bir ekonomideki üretici birimlerin belirli bir dönemde ürettikleri çıktılardan bunların içine giren girdilerin düşülmesiyle bulunan üretim miktarının parasal ifadesidir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ise; GSMH'dan net dış faktör gelirlerinin (işçi dövizleri + yurtdışından elde edilen müteşebbis gelirleri + yurtdışından elde edilen kar transferleri + yurtdışı mali yatırımlardan elde edilen temettü gelirleri) düşülmesi yolu ile bulunur¹²³.

GSMH hesaplamaları, üretim, gelir ve harcama yöntemleri olmak üzere üç farklı yöntem kullanılarak yapılmaktadır. Kayıtdışı ekonominin olmadığı varsayımı altında, her üç yönteme göre hesaplanan GSMH değerlerinin aynı olması gerekmektedir. Ancak, kayıtdışı ekonominin varlığı varsayımı altında ise, harcamalar yöntemi ile hesaplanan GSMH'nın, diğer yöntemler yoluyla hesaplanan GSMH'dan daha büyük çıkması gerekmektedir. Bu sebeple, farklı yöntemlerle hesaplanan GSMH değerleri arasındaki farkların kayıtdışı ekonomi büyüklüğüne ilişkin veri teşkil ettiği düşünülmektedir. Diğer taraftan bulunan farklar, istatistikçiler tarafından istatistiksel hata olarak giderilmekte; bu sebeple GSMH yaklaşımı ile vergi uyumsuzluğu ve kayıtdışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin sağlıklı bir rakama ulaşmak mümkün olmamaktadır. Buna yanında, tasarrufların döviz ve altına yönelmesinin yüksek oranda gerçekleştiği ülkelerde, GSMH yaklaşımı ile vergi uyum oranını ölçmede güvenilir bir yol değildir¹²⁴.

¹²³ Mağfi EĞİLMEZ, "Ekonomi Politikası Sözlüğü", <http://www.mahfiegilmez.nom.tr/>, Erişim: 12.11.2005.

¹²⁴ Vuslat US, "Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, [www.tek.org.tr.](http://www.tek.org.tr/), Erişim: 20.02.2005.

Ülkemizde, gelir ile ilgili veri ve istatistikleri temin etmekte yaşanan güçlükler nedeniyle, gelir yöntemi ihmal edilerek, karşılaştırmalarda harcama yöntemi ile hesaplanan GSMH rakamı ile üretim yöntemiyle hesaplanan GSMH rakamı kullanılmaktadır.

Vergiye gönüllü uyum oranının tespitinde kullanılabilecek diğer bir yöntem ise, farklı verileri baz alarak ve farklı yöntemler kullanarak hesaplanan GSYİH ile GSMH rakamlarının karşılaştırılmasıdır¹²⁵. Bulunan sonuçlar arasındaki fark vergi uyumsuzluğu olarak ifade edilebilir.

2.5.5.1. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım, vergi dışı ekonomiyi ve vergiye uyum oranını ölçmek için olarak kullanılan bir diğer yöntemdir. Parasalcı yaklaşımda, parasal istatistikler kullanılarak vergi dışı ekonominin boyutları belirlenmektedir.

2.5.5.1. Sabit Oran Yaklaşımı

Emisyon Hacmi Yaklaşımı olarak da ifade edilen sabit oran yaklaşımı, gizli ekonomik faaliyetlerin ödemelerinin de nakit olarak yapılacağı varsayımına dayanmaktadır. Dolaşımdaki para miktarı olan emisyon hacminin kayıtlı ve kayıtdışı ekonomide kullanılan para miktarının toplamına eşit olacağı düşünülür. Paranın dolaşım hızı sabit kalmak suretiyle, emisyon hacminin toplam mevduatlara olan oranının artması vergi dışı ekonomik faaliyetlerin, vergi uyumsuzluğunun arttığına göstergesidir.

2.5.5.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı

İşlem Hacmi Yaklaşımı'nda, Fisher'in Miktar Teorisi eşitliği kullanılmaktadır.

¹²⁵ C.Can AKTAN, "Vergi Dışı Piyasa Ekonomisinin Ölçülmesi ve Ölçme Yöntemleri", www.canaktan.org, Erişim: 24.12.2005.

Para Arzı: M
Paranın Dolaşım Hızı: V
Genel Fiyat Seviyesi: P
İşlem Hacmi: T

Ülkede üretilen toplam mal ve hizmetlerin piyasa değeri, para arzının, paranın dolaşım hızıyla çarpımına eşittir. GSMH; $M \cdot V$ 'dir.

$$PT = MV$$

Bu yaklaşıma göre, işlem hacmi olan T ile GSMH arasındaki ilişki uzun vadede sabittir. Belirli bir dönemde MV'nin belirlediği GSMH ile istatistiklerle açıklanan GSMH arasındaki fark, kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü vermektedir. İşlem Hacmi Yaklaşımı'nda paranın dolaşım hızının, kayıtlı ve kayıtdışı ekonomide aynı ve dolaşım hızının sabit olduğu kabul edilmektedir¹²⁶.

2.5.5.3. Ekonometrik Yaklaşım

Ekonometrik yaklaşımda, diğer parasalcı yaklaşımlarda olduğu gibi, kayıtdışı ekonomilerde işlemlerin nakit para ile yürütüldüğü ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıtdışı ekonomilerde aynı olduğu varsayılmaktadır. Bu yöntemi ilk kullanan Amerikalı Vito Tanzi'dir, *Tanzi Yöntemi* olarak da bilinen bu yöntem daha sonra pek çok iktisatçı tarafından çeşitli ülkelerde ampirik araştırmalara konu olmuştur. "Bu yöntemde nakit paranın geniş anlamli paraya oranının bir takım faktörlere bağlı olduğu varsayılmakta ve nakit paranın geniş anlamli paraya oranı bir regresyon analizi ile elde edilmektedir. Bu yaklaşımın temel varsayımları; kayıt dışı ekonominin yüksek vergi oranlarına bağlı olarak ortaya çıkmakta olduğu ve kayıt dışı ekonomilerde işlemlerin nakit para aracılığı ile yürütüldüğüdür. Ayrıca paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu varsayılmaktadır."¹²⁷

¹²⁶ Mağfi EĞİLMEZ, "Ekonomi Politikası Sözlüğü".

¹²⁷ AKTAN, "Vergi Dışı Piyasa Ekonominin Ölçülmesi ve Ölçme Yöntemleri".

2.6. Vergiye (Gönüllü) Uyum Sağlanmasının Faydaları

Vergi mükelleflerinin vergi karşındaki algılarının ve tutumlarının pozitif olması, vergi sisteminin sağlıklı işlemesi için en önemli unsurdur. Vergiye gönüllü uyum vergi karşısında mükellefin bilinçli ve olumlu tutumudur. Bu tutum üzerinde daha önce incelediğimiz üzere bir çok belirleyici faktör vardır. Bu faktörler verginin nasıl algılanacağına ve algıya paralel tutumun nasıl şekilleneceğine dair mükellefi yönlendirir. Vergiye gönüllü uyumda vergi bilinci ve vergi ahlakı düşük seviyede olan mükellef için en önemli faktör vergi aflarıdır. Çünkü ilk bakışta vergi oranları gibi gözükse de vergi oranları vergi cezalarının yaptırımını olmadan, vergi cezaları da vergi denetim olasılığı düşük olması durumunda mükellef için önem arz etmemektedir. Vergi aflarının sık aralıklarla çıkarılması vergi uyumu yüksek mükellefleri bile af amacına tamamen ters olarak uyumsuzluğa sevk ettiği bir gerçektir. Çünkü denetim sonucu tespit edilen vergi suçları, yine aflarla önemini yitirmektedir. Bu durumda mali afların vergiye gönüllü uyumda en önemli faktör olduğunu söyleyebiliriz.

Vergiye gönüllü uyumu pozitif yönlü olan mükellefin yanında karasız ve olumsuz bakış açısıyla vergilendirmeye bakan mükellefler de mevcuttur. Bunların vergiye gönüllü uyum sağlamalarının hem vergi sistemine hem de ekonomiye katkısı büyük olacaktır. Vergiye gönüllü uyumun sağlandığı bir ülkede ekonomik kararlar daha sağlıklı alınacak, öngörüler sağlam zemin üzerine oturtularak yapılacaktır. Vergiye gönüllü uyumun vergi sistemindeki olumlu etkileri;

- Vergi gelirlerinde artış,
- Denetim maliyetlerinde azalma,
- İdare ve mükellef arasında hoşgörü ve güven ortamı,
- Haksız rekabet ortamının engellenmesi
- Vergi konularının ve oranlarının gelir grupları ve sektörlerle göre adil dağılımının sağlanması(Ücretliler- bordro mahkumu- ve Tüketim vergilerindeki artışın önlenmesi)olarak sıralanabilir.

2.7. Vergiye Uyum Sorununun Sonuçları

Ödediği vergiye karşılık, bir mükellefin kamu hizmetlerinden ne dereceye kadar yararlanabileceğini saptamak oldukça güç bir işlemdir. Bir bireyin herhangi bir vergiye karşı ilk tepkisi, vergiyi ödememek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Mükellef legal olarak (vergiye tabi herhangi bir malın tüketiminden kaçınmak veya bu mala ait tüketimini azaltmak veya vergiye tabi tutulan üretim faaliyetlerini terketmek suretiyle) vergi ödemekten kaçınma yoluna giderek vergi kaybına sebep olmaktadır. Mükellefin olumsuz olan bu psikolojik tepkisinin önlenmesi, tamamen izlenecek maliye politikasına bağlıdır.

Vergide başarının sürekli kılınmasının en temel koşulu vergi bilincinin yerleştirilmesi olup, bu bilincin yerleşmesi ise mükellefin ödediği verginin nasıl harcadığını bilmesi ve vatandaşın verginin haklılığına inanmasından geçmektedir. Ayrıca verginin adil alındığına olan inanç arttıkça vergiye karşı direnç de o ölçüde azalacaktır. Bunun içinde vergiyi toplayan idarenin uygulamaların bu kanaat ve inancın yerleşmesine katkı sağlayacak yönde olması , uygulamaların kamuya iyi anlatılması gerekmektedir¹²⁸.

Önce kişisel ekonomik denge bakımından mükellef, vergi alınmasıyla azalan ödeme gücünü kısmen olsun telafi etmek ve gelirini artırmak amacıyla, verimli faaliyetlerini geliştirmeye çaba gösterecektir. Kısmi de olsa bu telafi olanağı, işbölümü ve kişiler arası değişim esasına dayanan bir ekonomide genellikle gerçekleşmemektedir. Böylece bir üretim tüketim dengesi kuramayan mükellef, bu kez tüketim programında zorunlu bir değişiklik yapacak ve geliri artık eski seviyesinde kalmadığı için tüketimini azaltacaktır. Marjinal Fayda Eşitliği teoremi ve Wieser Kanununa göre de önce lüks maddelerin tüketiminde bir azalma görülecektir¹²⁹. Bu vergi yükünün mükellef üzerindeki baskısı daha da ağırlaştığında

¹²⁸ Necdet GÖKMEN , Abdullah GÜLEÇ , “Gelir İdaresi ve Vergi Denetiminde Etkinlik ve Verimlilik Nasıl Sağlanır?” , **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 238, Haziran, 2001.

¹²⁹ Nezihe SÖNMEZ ; **Vergileme olayında Kişisel Ekonomik Denge Yönünden Mükelleflerin Davranışları** , Ticaret Matbaacılık T.A.Ş., İzmir , 1971 , s. 14 .

mükellefin vergi uyumsuzluk seviyesi artacak ve farklı çözüm yolları arayışı içine girecektir.

Bir ülkede mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun düşük olması, devletin başlıca finansman kaynağı olan vergi gelirlerinin azalması, denetim maliyetlerinin artışı ve mükellef-idare ilişkilerinin bozulması gibi birçok sonucu vardır. Mükellefin adalet duygusunun zedelenmesi mükellefin devlete ve vergi sistemine olan güveninin sarsılmasına, vergi uyumsuzluğunun boyutlarının yüksek olması da vergi idare ve denetim elemanlarının mükelleflere karşı saygısını kaybetmesine neden olmaktadır. Vergiye gönüllü uyum sorununun bir çok olumsuz yansıması vardır.

2.7.1.1. Vergiye Karşı Pasif Tepki

Vergiye karşı davranışın olumlu yönü vergilemede vergiyi kabul ederek ödeme anlamına gelmektedir. Ancak yükümlü vergi ödemeyi kabul ederse bu durumda ise vergi ile ilgili bir mücadele içine girecek ve vergisiz alana kayma, ikame mallara yönelme vb. kurtulma yollarını deneyecektir¹³⁰.

Vergi oranlarındaki artışlar, mükelleflerin davranışları yönünden öncelikle pasif tepki özelliği göstermektedir.

Vergilerin, mükellef davranışlarında iki farklı yönde etkisi vardır. Birincisi, mükellefin gelirindeki eksilmeyi telafi etmek amacıyla, daha fazla çalışarak daha çok kazanma amacıyla hareket etmesidir. Bu durum literatürde gelir etkisi olarak adlandırılır. Mükellef vergilemenin gelirinde yarattığı eksilmeyi daha çok çalışarak gidermeye çalışır. Ancak aynı mükellef, daha çok çalışmasının sonucu elde ettiği kazancın ağır vergiler altında eridiği düşüncesiyle bir müddet sonra çalışma arzusunu kaybederek çalışmamayı, aylıklığı tercih edebilir. Bu durum gelirin ikame etkisidir. Mükellef vergi ile azalan gelirini gelir etkisi ile telafi etme çabası yerine doğrudan da çalışmamayı, boş durmayı tercih edebilir.

¹³⁰ DEVRİM ; a.g.t. , s.220.

Mükellef vergilerin gelirinde yarattığı azalma dolayısı ile, çalışmama, tüketimini kısma, üretimini azaltma ve yatırımdan vazgeçme, vergisini yansıtmaya ve vergiden kaçınma arayışına girme gibi tepkiler verebilmektedir. Bunlar mükellefin dolaylı ve pasif tepkilerdir.

2.7.1.1. Boşta Gezmeyi Tercih Etme

Mükellefin vergilemenin gelirinde yarattığı eksilmeye karşı vereceği ilk pasif tepki çalışmama, boşta gezmeye tercihidir. Literatürde ikame etkisi olarak adlandırılan bu tepki, çok çalışarak çok vergi ödemektense çalışmamanın tercih edilmesidir. Çünkü, çalışmamanın maliyeti düşüktür. Vergi oranlarındaki artışlar kullanılabilir geliri azaltmakta ve çalışmaya kıyasla boşta kalmanın maliyetini düşürmektedir ve çalışmama lehine fırsat maliyeti yaratmaktadır. İktisadi açıdan nasıl ki herhangi bir malın maliyetinin düşmesi o mala olan talebi artırıyorsa, aynı şekilde maliyeti düşen boşta gezmeye de talebi artmakta ve çalışma gayreti azalmaktadır. Ancak insan hayatının devamlılığı göz önünde bulundurulduğunda bu tercihin devamlılık arz etmeyeceği şüphesiz bir gerçektir. Birey bir süre sonra hayatını idame ettirebilmek için gelir elde etme ihtiyacı duyacaktır. Ancak daha önce boşta kalmayı tercih edecek kadar ağır bir şekilde hissettiği vergi yükü altına girmemek için kayıtdışılığa yönelmesi ekonominin geneli için risk arz eden bir konudur.

2.7.1.2. Tüketimi ve Tasarrufu Kısma

Yükümlüler ödedikleri vergilerin etkilerini bu yolla kaldırmayı deneyebilirler. Vergi nedeniyle refah seviyesinde azalma yaşanan kişinin eski refah düzeyinin sürdürülmesi amacıyla ekonomik davranışlarında, azalmaya rastlanmaktadır.

Gelir, tüketim ve tasarruf olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır. Vergi oranlarındaki artışlar kişilerin kullanılabilir gelir seviyesini azalttığından, gelirin azalmasına bağlı olarak önce tasarruf miktarı, daha sonra ise tüketim miktarlarında azalma meydana gelmektedir. Mükelleflerin vergileme nedeniyle duyduğu baskı hissi, önce tasarruf hacminde bir düşmeye daha sonra lüks maddelerin tüketiminden

vazgeçme, ileri safhalarda ise (ki toplumsal açıdan tehlike arzeden bir durumdur) temel zorunlu ihtiyaç maddelerine doğru dereceli bir azalmaya neden olmaktadır. Mükellef tüketim ve tasarruflarını düşürerek gelirini geçinebilmek için ayarlamaya çalışır. Bu durum yükümlü üzerindeki *transformasyon* etkisi olarak da adlandırılır.

2.7.1.3. Üretimi Kısma

Vergi oranlarının yükselmesi, üretim faaliyetleri üzerinde de olumsuz etki yapmaktadır. Bu olumsuz etki doğrudan üretimin maliyetine giren girdiler üzerindeki vergilerin baskısı olmasa da, vergi oranlarının artması ile kullanılabilir geliri azalan bireyin tüketim kısıtlamasına gitmesi, zaman içinde üretimin de azalmasına neden olmaktadır. Piyasa talebinin daralması arz seviyesini de daraltmakta ve üretim seviyesini düşürmektedir. Bununla birlikte, üretim faaliyetleri üzerine konulan vergiler de maliyet unsuru oluşturduğunda, üretimin karlılığını azaltmakta ve doğrudan üretim kapasitesinin azalmasına neden olabilmektedir.

2.7.1.4. Olası Yatırımdan Vazgeçme

Mükellefin pasif tepki aşamasında diğer bir yaklaşımı da yatırım kararlarından vazgeçmedir. Artan vergiler, yatırım sonrası kazançların büyük bir kısmının devlete aktarılmasına ve yatırımın karlılığını azaltması nedeniyle yatırımcıyı olumsuz etkileyerek olası yatırım kararlarında vazgeçirebilmektedir. Yeni yatırımlar zaten başlı başına bir risk unsurudur. Tahmin edilemeyen piyasada tutunabilme durumu yanında bir de bilinen maliyet, ağır vergiler sözkonusudur. İlave yatırımlar için de aynı durum sözkonusudur. Firma dengesi, eş ürün eğrisi ile firmanın toplam harcama ve yatırım imkanını gösteren eş maliyet doğrusunun kesiştiği noktada oluşmaktadır. Firma açısından vergi oranlarının yükselmesi, bir maliyet unsuru olduğundan eş maliyet doğrusunu olumsuz etkilemekte ve harcama yapma imkanı daralan firmanın yatırım yapma gücü azalmaktadır.

2.7.1.5. Verginin Yansıtılması

Vergi gelirlerini azaltmayan vergi yansması ve yasal açıdan sorun teşkil etmeyen vergiden kaçınma da mükelleflerin sergilediği olumsuz tepkiler arasında ele alınabilir. Verginin yansıtılması, sonuçları itibariyle diğer tepki türlerine göre farklılık arzeder. Bu farklılık, verginin yansıtılmasının vergi yükünün başkalarına aktarılmasını hedef alan bir davranış olmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Verginin yansıtılması, asıl vergiyi üstlenen mükellefin bu vergi nedeniyle oluşan vergi yükünü, çeşitli araçlar vasıtasıyla diğer kişilere aktarması durumudur. Vergi yansması diğer tepki türleri ile karşılaştırıldığında, devlet açısından vergi kaybının oluşmadığı bir tepki türüdür¹³¹. Ancak bu yöntem devletin vergi yükünün toplumda dengeli dağılımını sağlama görevi açısından olumsuz etkiler meydana getirmesi nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır.

Ödenen verginin kısmen ya da tamamen diğer yükümlüler üzerine aktarılmasıdır. Vergiyi üzerine alıp bir sonrakine yansıtana yükleyen, üzerinde vergi yükü yansıtılmış kişiye de yüklenen adı verilmektedir. Yükümlülerin davranışlarının araştırılmasında bu gibi özelliklere de dikkat edilmelidir.

Vergi kapitalizasyonu, bir verginin vergilendirilen malın fiyatında neden olduğu değişme mekanizmasına dayanır. Yeni bir vergi konulması durumunda, serveti almak isteyen kişi ödeyeceği vergiyi düşünerek, serveti düşen kapitalize değerden almak isteyecektir. Böylelikle vergiyi satıcı yüklenmek zorunda kalacaktır. Harcama vergileri fiyat mekanizması yoluyla yansıtılabilmektedirler. Bu itibarla depresyonla ve diğer ekonomik bunalımlar ile mücadelede kullanılan bir fonksiyondur¹³².

¹³¹ Can AKTAN, “Vergilere Karşı Gösterilen Aktif ve Pasif Tepkiler”, www.canaktan.org.tr, Erişim: 22.11.2005.

¹³² İsmail TÜRK ; **Maliye Politikası** , Turhan Kitapevi Basım , Ankara , 2001 , s.168.

2.7.1.6. Oy Kayması

İktidardaki partilerin vergi yasalarını onaylaması durumunda yapılması gerekenlerin yapılmadığına kanaat getiren yükümlüler seçim zamanlarında iktidarda bulunup çeşitli gerekçeler ile vergi kanunu getiren partilere karşı tepkilerini kendi oyları ile gösterebilmektedirler. Ancak burada genelde mükelleflerin büyük kısmı kendi cebinden her ne gerekçe dahilinde olursa olsun para çıkmasını sevmeiklerinden vergi oranlarında olabilecek en ufak bir artışa karşı bile tepkilerini olumsuz yönde gösterebilmektedirler

2.7.1.7. Baskı Gruplarının Yardımını İsteme

Yükümlüler yasaların kendi lehlerine çıkarılmasını sağlamak amacı ile baskı gruplarının aracılığına başvurabilirler. Baskı kuruluşları çeşitlilik gösterebilmektedirler. Örneğin İşveren sendikaları, işçi sendikaları, kuruluşlar, dernekler, esnaf odaları, çiftçi odaları vb. baskı grupları kendi dahilindeki yükümlüler lehine hükümete etkide bulunmaya çalışmaktadırlar.

2.7.1.8. Vergiden Kaçınma

Mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini azaltmasının, yasalara uygun biçimde yerine getirilmesi durumunda vergiden kaçınma söz konusu olmaktadır. Bu nedenle “vergiden kaçınma”, bir kimsenin vergi yükümlülüğünü yasalara uygun olarak azaltması şeklinde tanımlanmaktadır. Vergiden kaçınma, kural olarak suç teşkil etmemektedir. Çünkü, bu tepki türünde kanunlar karşısında suç teşkil edecek herhangi bir itaatsizlik söz konusu değildir. Bu nedenledir ki, vergi kanunlarında vergiden kaçınma faaliyetlerini cezalandırmayı hedef alan hükümler bulunmamaktadır¹³³. Hatta bazen vergiden kaçınmanın kuralları kanunla düzenlenir. Örneğin daha önceki yıllara ait uygulamalara göre Türkiye’de telif kazançlarının 10.000 TL.si, gayrimenkul sermaye iratlarının yılda 500 TL.si vergiden istisna edilmişti. Bir yazar vergi ödememek için her yıl kitabının 9.900 liralık kısmının

¹³³ Can AKTAN, Dilek DİLEYİCİ ,Özgür SARAÇ, “Vergilere Karşı Gösterilen Aktif ve Pasif Tepkiler”, www.canaktan.org.tr, Erişim: 02.05.2005.

satılmasına razı olursa, ev sahibinin evini 500 lira yerine 400 liraya kiraya verirse vergi ödeme yükümlülüğünden kurtulmuş olur. Bunlara benzer pek çok hüküm enflasyon hadlerinde artırılmış şekilde hala vergi sistemimizde uygulanmaktadır. Herkes kanunlarla öngörülen esaslar dahilinde vergisini ödemekle yükümlüdür. Ancak, mutlaka vergi yükümlüsü olmak için özel bir gayret göstermek zorunda değildir¹³⁴. Bunları iki grup altında toplamak mümkündür. Buna göre, mükellefin vergiyi doğuran olayın ortaya çıkması bakımından vergi konusu ile ilişki kurulmaması birinci gruptaki vergiden kaçınma faaliyetleri olarak değerlendirilmektedir. İkinci gruptaki vergiden kaçınma ise , mükelleflerin vergi kanunlarının boşluklarından yararlanması ve bu şekilde vergi yüklerini hafifletmeleri olarak değerlendirilmektedir. Burada vergiyi doğuran olayın ortaya çıkması bakımından vergi konusu ile ilişki kurulmakta , ancak bu ilişki vergi kanunlarındaki vergi yasalarındaki boşluklar sayesinde yasalara uygun bir şekilde gizlenebilmektedir.

Vergiden kaçınma olayı, ülkelerin gelişmişlik düzeyine, içinde bulunulan konjonktüre, vergi ahlakı ve vergi bilinci gibi sosyal değerlerine ve kanun koyucunun vergiye yüklediği amaç ve fonksiyonlara bağlı olarak çok değişik şekillerde meydana gelebilmektedir. Ayrıca vergilemenin ekonomik kalkınma , istikrar ve gelir dağılımı amaçları için kullanılması bazen kanun koyucunun vergilere bilinçli olarak bazı kaçınma hükümleri getirmesine sebep olabilmektedir¹³⁵.

Vergiden kaçınma, kural olarak suç teşkil etmemektedir. Çünkü, bu tepki türünde kanunlar karşısında suç teşkil edecek herhangi bir itaatsizlik söz konusu değildir. Bu nedendir ki, vergi kanunlarında vergiden kaçınma faaliyetlerini cezalandırmayı hedef alan hükümler bulunmamaktadır. Uygulamada vergiden kaçınma bir çok şekilde yapılabilmektedir. Bunların yazarlar arasındaki genel kanaata göre iki gruba ayrıldığı söylenebilir. Birincisi yükümlü vergiyi doğuran olayın ortaya çıkması bakımından münasebetini vergi konusu ile ilgili kurmaz. Örneğin vergi gerektiren bir fiil ifa edilmediği zaman vergiyi doğuran olay oluşmamakta ve dolayısıyla vergi ödenmemektedir. İkinciye gelindiğinde, yükümlülerin vergi

¹³⁴ NADAROĞLU, a.g.e., s. 279.

¹³⁵ Fevzi DEVRİM, **Kamu Maliyesine Giriş**, İzmir, 2002, s. 256.

kanunlarındaki boşluklardan yararlanması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Vergi yasaları oluşturulurken gözden kaçan yasal boşlukların vergi görevlerinin ifa edilmesi aşamasında kullanılması, eksikliklerden mükellef lehine faydalanılması anlamındadır. Yasalara vergi koyucudan farklı bir bakış açısıyla bakıp daha az vergi ödemek amacıyla yasaların çıkarlar doğrultusunda yorumlanması bir bilgi birikimi ve yüksek eğitim gerektirdiğinden Mali Müşavirlik müessesesi ve Vergi Danışmanları kişilerin veya yükümlülerin vergiden kaçınma durumlarına iştirak etmektedirler.

2.7.1.9. Geç Ödeme

Vergiye karşı gösterilen diğer bir tepki de vergi borcunun geç ödenmesidir. Vergilerin yasalara aykırı bir hüküm bulunmadığından geç bir şekilde ödenmesi kaçakçılıktan ayrılan bir durumdur. Devlet verginin tahsilatına bakmaktadır. Vergi borcunun geç ödenmesi kredi faiz oranı ile gecikme faizi oranının arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. bunlar arasındaki uyumsuzluk sonucu mükellefin nasıl olup da vergisini geciktireceğini bir örnek ile açıklamak gerekirse, mükellefin 1,000-YTL borcu olduğunu farzederseniz ve aynı vergi tahsil aşamasında kredi faiz oranının yüzde 15 ve gecikme faizinin yüzde 5 olduğu bir ortamda mükellef 1 aylık bir sürede parasını faize koyarsa karşılığında 150-YTL karı olacak ve bu kişi devlete vermesi gereken vergiyi vermediği içinde devlete 50-YTL gecikme faizi ödemek durumunda kalacaktır ancak sonuca baktığımızda gecikme faizinin kredi faizinden düşük olması durumuyla devlete ödemesi gereken vergiyi ödemeyen mükellef ödüllendirilmiş oldu. Bu da büyük bir kaos ortamının oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu bakımdan kanun koyucunun bu oranları dikkatli bir şekilde belirlemesi gerekmektedir.

2.7.1.10. Vergi Grevi

Kaçakçılık ve kaçınma, bilindiği üzere bireysel bir davranıştır. Vergi grevi ise, bireysel değil kolektif bir davranıştır. Bir grup hareketi olduğu söylenebilir. Vergi grevi belli bir kişi yerine belli bir grubun vergi karşısındaki tepkilerini gösteren ortak bir davranış sergilemesinden kaynaklanmaktadır. Tabiki bu ortak

davranışların başarıya ulaşması o kurumların ya da o grupların örgütlenişlerine ve yapılarına bağlı olarak değişmektedir.

2.7.1.11. Göç

Verginin ağır bulunması durumunda yükümlüler bir başka vergi sistemine ki bu vergi sistemi eski vergi sisteminden daha mükellef ihtiyaçlarına cevap veren bir vergi sistemi olacaktır ve bu sisteme geçeceklerdir. Bu büyük entegrasyonlar için geçerli bir durumdur. Ekonomide işgücü, emek ve sermayenin serbest dolaşımı söz konusudur. Farklı vergisel düzenlemelerin olduğunu varsayımı altında Avrupa Birliği içinde geçerlidir¹³⁶.

2.7.2.1. Vergiye Karşı Aktif Tepki

Bireyin ödeme gücünün üstündeki verginin bireyde yaratacağı tepki verginin ağırlığını hissettiği oranda şiddetlenecektir. Bireyin vergiden uzaklaşmak için çeşitli arayışlar içinde gireceği ve bu yolda gerekirse illegal davranışlara sapacağı ortadadır.

Vergi yönetiminin bireyi bu yollara itmemesi ve bireyin vergi ahlakını zedelememesi gerekir¹³⁷.

2.7.2.1. Vergi Kaçakçılığı

Vergilere gösterilen aktif uyumsuzlukta, ne yazık ki, en yaygın ve mükellefler tarafından en çok kullanılan vergi kaçakçılığıdır. Genel kabul gören görüşe göre vergi kaçakçılığı, vergi ile ilgili yükümlülüklerin, vergi kanunlarına aykırı olarak, kısmen veya tamamen yerine getirilmemesi durumudur. Mükellefin vergilemeye ilişkin ödevlerini yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi yüzünden, vergi zamanında tahakkuk ettirilememekte veya eksik tahakkuk ettirilmektedir¹³⁸.

¹³⁶ ŞENYÜZ ; a.g.e., s.74.

¹³⁷ İsmail Hakkı GÜNEŞ, “Vergi Kültürü, Verginin Kutsallığı”, <http://www.turmob.org.tr>, Erişim: 12.11.2005.

¹³⁸ ŞENYÜZ, a.g.e., s. 93.

Bu hareket mahiyeti itibariyle ekonomik, sosyal, mali ve ahlaki düzeni ve normları bozan, devletin vergilendirme yetkisini boşa çıkararak temel vergilendirme prensiplerinden olan kamu mükellefiyeti anlamındaki “vergi önünde eşitlik” ilkesinin uygulanmasına önemli engel teşkil eden bir harekettir¹³⁹.

Vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığının mali sonuçları aynı olmakla birlikte hukuki sonuçları birbirlerinden farklıdır. Vergiden kaçınma kavramı için yasal bir müeyyide düzenlenmemekle birlikte, vergi kaçakçılığı sonucunda ilgili kanunlarda ağır yaptırımlar söz konusudur¹⁴⁰.

Bütün bunlardan ortaya çıkan vergi kanunlarının çıkarılması ve bu kanunların uygulanması esnasında gözetilecek temel faktörlerden birisi mükelleflerin psikolojisidir. Aslında vergi psikolojisi konusu, etkilediği alan itibariyle verginin tarihi kadar eskidir. Ancak bu konunun bir disiplin için de ele alınması çok yakın tarihlere dayanmaktadır. Mükelleflerin vergiye gösterdikleri tepkilerin en belirgin olanlarından olan vergiden kaçınma konusu, 1972 yılında Allingham ve Sandmo öncülüğünde başlamış ve vergi araştırmaları bunun üzerine yoğunlaşmıştır.

Politika uygulayıcıları, uygulamaya koyacakları her politika için toplumun göstereceği reaksiyonu göz önünde tutmak zorundadır. Toplumun bu politikalar karşısında takınacağı tavır ise onu oluşturan bireylerin davranışları ile meydana gelmektedir.

Genel olarak ele alındığında insan davranışları, yaşanan olaylardan sağlanan algı ve bu algı ile oluşan tutuma göre oluşmaktadır. Dolayısıyla vergi ödemekle yükümlü olan bireylerin vergiye neden tepki gösterdikleri, tepki türlerinin incelenmesinden önce incelenmelidir. Çünkü vergiye karşı gösterilen tepkiler bir sonuç özelliği taşımaktadır. Oysa bu sonucu yaratan psikolojik nedenlerin öncelikle incelenmesi gereklidir.

¹³⁹ Fevzi DEVRİM, **Kamu Maliyesine Giriş**, İzmir, 2002, s. 257.

¹⁴⁰ Metin ERDEM, Doğan ŞENYÜZ, İsmail TATLIOĞLU, **Kamu Maliyesi**, Üçüncü Baskı, 2003, Ekin Kitabevi, s. 145.

Aslında bireyi yada vergileme ile muhatap olması dolayısıyla mükellefi, vergi kaçırma, vergiden kaçınma v.b. davranışlara sevk eden bireyin hissettiği vergi yüküdür. Kişisel gelir vergisinden kaçınmak için mükellefin kararı genellikle gelirlerin beyan edilmemesi ve giderlerin aşırı arttırılması olarak ortaya çıkar. En iyi hile olanakları serbest ticaret ve geliri kar payı üzerinden vergilendirilmeyen ve çok sayıda indirilebilir gideri olan mesleklerde ortaya çıkmaktadır.

Vergi bir yüküdür. Çünkü ödeyenin iktisadi gücünde bir azalmaya sebep olmaktadır. Buna sübjektif vergi yükü adı da verilmektedir. Gerçek vergi yükü ise -ki buna objektif vergi yükü adı da verilmektedir- bir takım hesaplamalar sonucu bulunan bir orandır. Sübjektif vergi yükünün (vergi tazyikinin) sayı olarak hesaplanması mümkün değildir. Bu yükün mükellef tarafından nasıl ve ne ölçüde hissedildiği, vergiyi ödeyenin psikolojik yapısına bağlıdır¹⁴¹.

2.7.2.1.1. Vergi Kaçakçılığının Şekilleri

Vergi kaçakçılığında izlenen yol ve yöntemler insan zekasına bağlı olarak değişiklik gösterir. Vergi kaçakçılığının bu değişikliklere paralel sınırsız yolları ve yöntemleri bulunmaktadır. Ancak kaçakçılık, fiillerin işlendiği alanlara göre üç grupta incelenebilir.

2.7.2.1.1.1. Yükümlülük Kurulmasında

Yanlış yükümlülük tesis ettirmek, mali idareye işe başladığını bildirmemek, yalan beyanda bulunmak ve sahte yükümlülük kurmak.

2.7.2.1.1.2. Belgeler Üzerinde

Kullanılan yöntemler, hiç belge düzenlememek, gerçeğe aykırı düşük ya da yüksek bedellerle fatura düzenlemek, vergiye tabi değerli belgeleri kaydetmemek ya da eksik şekilde damgalatmak, bulunmayan ad ve adreslere fatura kesmek ya da

¹⁴¹ SEZGİN, ÇOBAN, a.g.m..

almak şeklindedir. Ayrıca; giderleri ve maliyetleri artırmak için sahte faturalar düzenlemek, mal miktarı fazla bedeli düşük ya da aksi nitelikte fatura alıp vermek gibi işlemlere başvurmaktadır.

2.7.2.1.1.3. Defter Kayıtları Üzerinde

Defter kayıtları üzerinde yapılan vergi kaçakçılığı muhasebe hileleri yolu ile gerçekleştirilmektedir¹⁴². Ancak bu konudaki bir eksiklik VUK'nda muhasebe hileleri ile ilgili hükmünde bu hilelerin tek tek sayılmaması hangi fiillerin muhasebe hileleri kapsamına girip girmediği konusunda tereddütlere neden olmaktadır.

2.7.2.1.2. Vergi Kaçakçılığının Sonuçları

Vergi kaçakçılığı mali, iktisadi, sosyal ve politik açıdan önemli etkiler yaratır. Bu etkiler aynı zamanda vergi kaçakçılığının sonuçlarını teşkil eder.

2.7.2.1.2.1. Mali Sonuçlar

Vergi kaçakçılığının en önemli sonucu, bütçe gelirlerinin azalmasıdır. Devlet vergi kayıpları nedeniyle beklenen geliri sağlayamaz. Bunun sonucunda bütçe dengesizliği ortaya çıkar¹⁴³. Bütçe dengesizliği ve tahmin edilen gelirin sağlanamaması devletleri vergi gelirlerini artırmak amacıyla vergi oran ve tabanını genişletmeye zorlar. Vergi tabanının genişletilememesi vergi oran ve çeşitliliğinin artması sonucunu doğurur. Bu da kayıt altında olan mükellef üzerindeki vergi yüklerini artırmaktan ve sadece devletin tahsil edemediği gelirlerini tahsil edebileceği mükelleflere transfer etmesinden öteye geçemez. Bu uygulama kayıtdışı kalan mükelleflerin lehine, sorumluluk ve yüksek ahlaklı mükelleflerin aleyhine bir durumdur. Böyle bir durumu hisseden dürüst mükellefin de vergiye karşı uyumu ve vergi ahlakı zedelenmektedir.

¹⁴² EDİZDOĞAN, a.g.e., s. 124, 125.

¹⁴³ EDİZDOĞAN, a.g.e., s. 126.

2.7.2.1.2.2. İktisadi Sonuçlar

Vergi gelirlerinin azalmasına bağlı olarak (vergi kaçakçılığının mali sonucu), vergi kaçakçılığı çeşitli ekonomik sonuçlar doğurur. Kaçakçılık nedeniyle azalan vergi gelirleri kamu hizmetlerinin daha az üretilmesine neden olur. Azalan gelirin telafi edilmesi yoluna gidildiğinde vergiyi ödemesi gereken değil ödememesi gerekenler ödemek zorunda kalır. Bu durum gelir dağılımını bozucu etki yapar.

Yetersiz kalan devlet gelirleri emisyon yolu veya borçlanma ile telafi edilmeye çalışılır. Emisyon talep yaratmak olup arz ile karşılanamadığında enflasyona neden olur. Enflasyon ise nakdi değerleri vergilendiren gizli bir vergileme olup, birçok yönden sakıncaları vardır. Bütçe açığının borçlanma ile karşılanması gelecekte elde edilecek vergilerin şimdiden kullanılması, gelecek nesillerin vergilendirilmesidir¹⁴⁴.

Vergi kayıp kaçığının neden olduğu kayıtdışılığın yüksek olduğu Türkiye gibi ülkelerde, vergi kaçakçılığının ekonomiyi etkileyen önemli sonuçları vardır. Bunlar:

- Vergi kaçakçılığı teşebbüsler arasında eşitsizlik yaratır, serbest piyasa ekonomisinde rekabet şartlarını zedeler. Rekabet şartları vergi kaçırana lehine, kaçırılmayan aleyhine sonuçlar doğurur.
- Vergi kaçakçılığı yarattığı iktisadi etkiler nedeniyle üretim faktörlerinin optimum dağılımını bozucu yönde etki eder. Devlet tarafından teşvik edilmeyen ya da gelişmeleri ulusal ekonomi yönünden faydalı görülmeyen alanlardaki faaliyetlerden meydana gelecek vergi kaçakçılığı ile bu alanlara üretim faktörlerinin yönelimi yoğunluk kazanmakta ve böylece milli ekonomi ve ekonomik kalkınma bakımından olumsuz bir etki yaratmaktadır¹⁴⁵.

¹⁴⁴ ERDEM; ŞENYÜZ; TATLIOĞLU, a.g.e., s. 146.

¹⁴⁵ DEVRİM, a.g.t., 1974.

2.7.2.1.2.3. Sosyal ve Politik Sonuçlar

Vergi kaçakçılığı yükümlünün kanunlara ve kamu düzenine olan saygısını zedeler, toplum düzenini olumsuz etkiler. Vergi afları ile ortaya çıkan vergi kaybının büyüklüğü, mükellefleri vergi ahlakını ve beraberinde toplum ahlakını bozucu etkide bulunur.

Vergi kaçakçılığı, hem vergi kaçıranların kaçakçılık faaliyetini cezalandırılmadan sürdürmeleri hem de dürüst mükelleflerin kaçakçılık yapanların devlet tarafından tespit edilemeyip yasadışı fiillerinin cezalandırılmaması nedeniyle *kamu otoritesini zayıf görme* şeklinde politik sonuçlar dođurmaktadır¹⁴⁶.

2.7.3. Türkiye’de Vergi Kayıp Kaçaklarını Etkileyen Faktörler

Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye de, istikrarlı bir ekonomik ve sosyal düzene sahip değildir. Geçiş ekonomilerinin çoğunda gözlemlenen serbest piyasa koşullarının bir nevi gerekliliği halini alan rekabet gücünün artırılması için bireyler yasal olmayan yollarla güçlü olmaya, sert yaşam koşullarıyla her türlü hile ile mücadele etmeye çalışmaktadırlar. Eğer lke sıkı denetim mekanizmaları ve ağır müeyyidelerle suç unsurunu yakalayıp, cezalandırmazsa, sosyal ahlakın olumsuz etkilenmesi, ahlaki oknt gibi tehlikeler ülkenin geleceğini tehdit eder boyutlara ulaşır.

2.7.3.1. Türkiye’de Vergi Kayıp Kaçaklarının Hukuki Nedenleri

2.7.3.2. Sistem Tercihinin Hiç ya da Doğru Yapılmamış Olması

Vergi kanunlarının birtakım ilkelere uygun olması gerekir. Bunun için, öncelikle temel paradigmanın belirlenmesi şarttır. Kanunların anayasal vergile(nder)me ilkeleri olan hukuk devleti, vergi adaleti, vergilerin kamu giderlerinin karşılığı olması ilkelerine uygun olması gerekir. Bu bağlamda, vergi kanunları vergi adaletini sağlamaya elverişli olmalıdır. Adalet kavramı, soyut,

¹⁴⁶ DEVRİM, a.g.t., 1974.

zamana ve topluma göre farklılık gösteren, ölçülmesi oldukça zor, hatta imkansız olan bir kavramdır. Dolayısıyla, mutlak bir vergi adaletine ulaşmak ya da vergi kanunlarının gerçek anlamda vergi adaletini sağlamaya elverişli olabileceğini iddia etmek mümkün değildir. Ancak, vergi adaletine olabildiğince yaklaşabilmeyi sağlamaya elverişli düzenlemelerin yapılabilmesi mümkündür.

Tasarruf düzeyinin düşüklüğünde sosyal ve demografik faktörler yanında en önemli etkenlerden birisi olarak vergi politikaları olarak görülmektedir. Faiz , kar payı ve sermaye kazancı gibi değerlerden vergi alınması tüketime nazaran tasarrufların maliyetini arttırdığı gibi , bireysel tercihleri de etkilemektedir. Özellikle gelir vergisi , tüketim vergilerine nispeten tasarruf maliyetini büyük ölçüde yükseltmektedir. Yapılması gereken tam tersi iken , tasarruflara karşı tüketimi teşvik eden bir yapılanma söz konusudur. Yüksek düzeyde artan oranlı gelir ve kurumlar vergisi , yatırımların dağılımını ve risk alma arzusunu önemli ölçüde azaltır. Vergilerin yatırım kararları ve risk alma arzusu üzerindeki olumsuz etkisinin telefi edilebilmesi için Arz-yönlü vergi politikasına göre ,faiz, kar payı ve sermaye kazançları üzerindeki vergi oranlarında indirim gidilmesi gerekmektedir. Bu şekilde yatırımların vergi sonrası karlılığı artacağından , kişisel tasarruf ve yatırımlara gidebilecek olan fonlar da artacaktır¹⁴⁷.

Vergi adaletine yaklaşmak için, vergilemede genellik ve eşitlik ilkeleri hayata geçirilmelidir. Bu bağlamda, ödeme gücü olan herkesin ödeme gücü oranında kamu harcamalarının finansmanına katılmasını sağlamak gerekir. Ancak, gelir üzerinden alınan vergilerde "az kazanan az, çok kazanan çok vergi alınması"na yönelik mali güce göre vergileme ilkesinin artık ters çalıştığı, az kazananın çok, çok kazananın az vergi öder hale geldiği bilinmektedir. Vergi sisteminin dolaysız vergiler yerine dolaylı vergilere ağırlık vermesi de bir başka vergi adaletinden sapma göstergesidir.

Vergilerin konulmasında ve tahsilinde *verimlilik ve tasarruf* ilkelerine uyulmalıdır. Vergilemenin verimli olabilmesi, alınan vergilerin devlet tarafından

¹⁴⁷ULUSUY, KARAKUT, a.g.m., s. 104, 105.

kullanılması sonucu ortaya çıkan faydanın, yükümlünün kullanımında kalsaydı ortaya çıkacak faydadan yüksek olmasına bağlıdır. Vergilemede tasarruf ilkesi, verginin kolayca ve ucuz bir biçimde toplanması anlamına gelmektedir. Bunun için, verginin yükümlüden alınıp hazineye aktarılmasında, zaman ve para yönünden çok az bir fark bulunmalıdır.

Vergi hukuku düzenlemelerinin yapılması ve vergi kanunlarının hazırlanmasında, vergilemede *belirlilik* ve *açıklık* ilkelerine uygun davranılmalıdır. Bu ilkelere göre, yükümlülerin, ne zaman, nasıl ve ne kadar vergi ödeyeceklerini önceden bilmeleri gerekmektedir. Bu itibarla, vergi kanunları ve bunların uygulanması, yükümlüleri belirsiz bir vergilendirme ortamına sokmamalıdır. Vergi hukuku alanında çok sayıda kanun yapılması ya da kanunların çok sık değiştirilmesi, yükümlülerin ödevlerini gereği gibi yerine getirmelerini zorlaştırmaktadır. Özellikle, verginin konusunun ve oranının değişmesi, ek vergiler konulması, sık sık vergi afları çıkarılması ve kanunların karmaşık bir yapıya sahip olması yükümlülerin vergi ödeme gayretlerini azaltmaktadır.

2.7.3.3. Yapılan Kanunların Kapsayıcı Olamaması (Kanun Boşlukları İstisna ve Muafiyetler)

Vergi hukuku alanında sistem tercihi yapılmadığı, temel yaklaşım belirlenmediği için, hangi konuların vergilendirilmesi gerektiği hususunda sürekli değişimler yaşanmaktadır. İyi hazırlanmamış kanunlar boşluklar içermektedir. Bu boşluklardan yararlanarak ya da kanun koyucunun düşünmediği bir anlam yükleyerek vergiden kaçınabilmekte, bazen de vergi kaçırmaktadır. Vergiden kaçınma olayının kanunlardaki boşluklardan faydalanarak gerçekleşmesi durumu için Roma Hukuku'nda "Hakkını kullanan kimsenin hile yaptığını kimse söyleyemez" deyimini bulunmaktadır¹⁴⁸. Aslında vergilendirilmesi gereken konu veya kişiler bu boşluklar yüzünden vergi dışı kalabilmektedir. Diğer taraftan istisna ve muafiyetlerin iyi belirlenememesi; vergi kanunlarında çok sayıda istisna ve muafiyetin yer alması

¹⁴⁸ EDİZDOĞAN, a.g.e., s. 122.

ve vergilerin teşvik aracı olarak yoğun bir şekilde kullanılması vergi kayıp ve kaçaklarına yol açmakta ve bunları çoğaltmaktadır¹⁴⁹.

Götürü usulde vergileme yerine getirilmiş bulunan basit usulde vergileme de bir başka vergi kayıp ve kaçak kaynağı işlevi görmektedir. Nitekim, basit usulde vergileme, gerçek usulde vergilemenin de vergi kayıp ve kaçak oluşturmaya yol açmaktadır.

2.7.3.4. Kanunların Sistematikten Yoksun Olması

Türk vergi sisteminin sistem bütünlüğünü kaybettiği, adeta *yamalı bohça* haline geldiği artık herkes tarafından bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Bunun hem sebebi hem de sonucu olarak, "vergi hukukunun hukuk ilkelerine göre değil, Hazine'nin gelir ihtiyaçlarına göre belirlenir hale geldiği" ifade edilmektedir.

Son yıllarda vergi yasaları yaz-boz tahtasına dönmüştür. Önce büyük iddialarla yürürlükten kaldırılan müesseseler, daha sonra farklı bir biçimde yürürlüğe konulmaya çalışılmaktadır¹⁵⁰.

Vergi kanunlarının karmaşık yapısı, vergi kaybına yol açmaktadır. Çünkü, anlaşılmayan bir kanunun doğru bir biçimde uygulanabilmesi mümkün değildir. Çok sayıda vergi kanunu olması ve birbirleriyle bağlantının kurulmaması, uyumun sağlanamaması karmaşa yol açmaktadır. Bu karmaşa, sistem kaynaklı vergi kaybına ve kaçağına sebep olmaktadır.

2.7.3.5. Vergi Kanunlarının Hazırlanması ve Değiştirilmesi Süreci

Kanunların hazırlanması sırasında, hukuka uygun davranıldığını söylemek mümkün değildir. Bir kere, gerekli ve yeterli hazırlık yapılmamaktadır. Vergi kanunlarının hazırlanış, kabul ediliş ve uygulanılış sürecinde hukukçunun adı

¹⁴⁹Yusuf KARAKOÇ, "Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları(Düzenleme-Uygulama-Yargılama)", Haziran, 2004, Sayı: 11, www.yaklasim.com, Erişim: 04.06.2005.

¹⁵⁰ SEVİÇ, a.g.m.

olmadığı için, maalesef vergi kanunları, uygulaması ve yargılaması diğer hukuk alanlarına göre daha çok hukuka aykırılıklar içermektedir. Vergi kanunlarının çokluğu, düzensizliği, uyuşmazlıkların çokluğu ve davaların çok yüksek oranda idare aleyhine sonuçlanması hep bunun göstergeleri olarak kabul edilebilir.

Değişikliklerde, yamalar yerine, sistemin yeniden düzenlenmesi tercih edilmelidir. Bunun için gerekli hazırlıkların yapılması, geçiş ve uyum sürecinin düşünülmesi ve kanunların yeniden kaleme alınması gerekir.

Vergi kanunlarının yürürlük tarihlerinin belirlenmesinde hukuki güvenlik ilkesi, önizin ilkesi gibi ilkelere uyulmalıdır. Çünkü, yıl içinde kabul edilen bir kanun ya da kanun değişikliğine bağlı olarak vergi yükünün artırılması hem hukuki güvenlik ilkesini zedelemekte hem de bütçe hukukunda yer alan önizin ilkesine aykırılık oluşturmaktadır. Bu ilkelere aykırı düzenlemeler, vergi yükümlülerinin vergi ödeme gayretlerini olumsuz yönde etkilemekte; vergiden kaçınma ve ya vergi kaçırma yoluna gitmelerine sebep olmaktadır¹⁵¹.

2.7.3.6. Türk Vergi Sistemine “Vergilerin Kararlılığı İlkesinin” Egemen Olması

Son yılların düzenlemeleriyle, verginin kanuniliği ilkesinin ve amacının aksine, vergilendirme alanında yasama aleyhine olarak yürütme erki güçlendirilmektedir. Ancak vergi yönetim ve idaresinin düzenlemeleri ile bu güçlendirmeyi karşılayacak güç ve etkinliğe sahip olmadığı; yapılan düzenlemelerin hukuki ilke ve temellerden uzak şekilde bilimsel olmayan gerekçelerle yapıldığı bilinmektedir. Özellikle sirküler adı verilen sanal metinlerle veya değişik muktezalarla idarenin yönlendirilmesi mümkün değildir.

Maliye Bakanlığı, vergi hukuku alanında temel belirleyici organ konumundadır. Maliye Bakanlığı'na çoğu kanunda gerekli-gereksiz yetkiler verilmekte; bu yetkilere dayanılarak, bazen de yetkisiz olarak, vergi hukuku alanında

¹⁵¹ KARAKOÇ, a.g.m.

düzenlemeler yapılmaktadır. Genel tebliğlerle başlayıp, muktezalar ve sirkülerlere kadar çok sayıda hukuki sonuçları olan metinler üretilmekte, düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak, üst normlara uymayan, birbiriyle çelişen bu tür düzenlemeler, parçası olduğu vergi mevzuatında büyük bir karmaşaya yol açmaktadır. Karmaşanın olduğu yerde, keyfilik, adaletsizlik, kayıtdışı ile vergi kayıp ve kaçakları kaçınılmaz olmaktadır.

2.8. Gönüllü Uyumun Artırılmasına Yönelik Yapılması Muhtemel Çalışmalar

Mevcut mükellef kitlesinin vergi yükünü daha da artırmak, ülkenin bütün yükünü sırtında taşıyan namuslu ve dürüst girişimci ve emekçi kesimi katlanamayacakları bir fedakârlığa daha fazla zorlamak anlamına gelecektir. Ülkemizdeki gelir dağılımı adaletsizliği de dikkate alındığında, böyle bir tercih, zaten var olan gelir dağılımı adaletsizliğini, vergiye olan direnci daha da artıracığı açıktır. Bu nedenle, devletin amacı mevcut mükellef kitlesinin yükünü artırmaksızın vergi gelirlerini artırmak olmalıdır.

Gerçekleştirilmesi zor gibi görünen bu amaca ulaşmak için yapılması gereken, önemli boyutlara ulaşan kayıtdışı ekonomiyi ve geliri kayıt altına almak, bu suretle vergi tabanını genişletmektir. Bu doğrultuda, bir yandan gerçek gelirlerini beyan etmeyen kesimleri vergilendirecek idarî ve yasal düzenlemelere gidilecek, öte yandan vergiye gönüllü uyumu artırmak amacıyla, mükelleflerin haklı şikayetlerine yol açan vergi sistemimizle ilgili aksaklıklara kökten çözüm getirmeyi hedefleyen bir düzenlemeyle;

- vergi tabanının genişletilmesi,
- kayıtdışı ekonominin kayda alınması,
- vergi sisteminde basitlik ve açıklık,
- bireylerin vergi yükünü artırmaksızın vergi gelirlerinde artış sağlanması hedeflenmektedir.

Kayıtdışı ekonominin kayda alınması en temel amaç olmalıdır. Bugün, vergi sistemimiz, uzmanlar için bile içinden çıkılmaz bir hal almıştır, dolayısıyla, mükelleflerin kolaylıkla anlayabileceği, basit, açık ve anlaşılabilir bir yapıya kavuşturulması şarttır. Vergi sistemimizin basit ve kolay anlaşılır hale getirilmesine yönelik düzenlemeler, küçük çiftçiler için, stopaj, nihaî vergileme usulü olarak benimsenerek, götürü vergilendirme kaldırılıp yerine basit usul getirilerek, bazı defterler için tutma yükümlülüğü kaldırılarak mükelleflerin yükümlülükleri azaltılmaktadır. Ancak, bu yapılırken, enflasyon tek haneli rakamlara indirilene kadar, bu grupta yer alan mükelleflerin vergi yükünün üzerine ek bir Gelir Vergisi yükü de kesinlikle getirilmemelidir.

Diğer taraftan, vergi uygulamalarında basitlik ve anlaşılabilirliği sağlamak üzere, mevcut mevzuata göre karmaşık ve uygulanamaz bir yapıya sahip olan ceza sistemi de yeniden düzenlenerek, basit, anlaşılabilir ve uygulanabilir bir hale getirilmelidir.

Vergi sistemimizin daha adil ve çağdaş yapıya kavuşturulması, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Toplumun ve ekonominin ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş, adalet ilkesine dayalı bir vergi sisteminin, vergiye uyumu artıracığı açıktır. Bu nedenle, vergi tabanının genişletilmesine yönelik düzenlemelere paralel olarak, Gelir ve Kurumlar Vergisi oranları, ödeme gücünü esas alan, vergiye uyumu artıracak düzeyde indirilmelidir¹⁵².

Önemli olan mevcut mükellef kitlesinin vergi yükünü artırmaksızın, vergi gelirlerinde artış sağlamaktır.

Özellikle vergi oranlarında indirimler, vergi tabanının genişletilmesi ve kayıtdışı ekonominin kayda alınması ile vergi gelirlerini ve mükellefin vergiye gönüllü uyumunu artırıcı etki yaratacaktır.

¹⁵² Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genel Kurul Tutanağı, 20. Dönem 3. Yasama Yılı ,28. Birleşim 16.11.1997.

2.8.2.1. Vergi Oranlarının Düşürülmesi

Bugün, çok yüksek olan vergi oranları yaşanabilir bir düzeye indirilmeli, parafiskal yükler kademeli olarak azaltılmalıdır. Ağır vergi ve sosyal güvenlik yükleri kayıtdışı çıkışa teşvik edici olmaktadır. Anayasamız, vergi yükünün adil ve dengeli dağılımını, genel olarak maliye politikasının ve özel olarak ise vergi politikasının temel amacı olarak kabul etmektedir¹⁵³.

Ekonomi üzerindeki vergi yükü yatırım kararını, dolayısıyla istihdamın seyirini belirleyen en önemli faktördür.

Vergi yükü arttıkça sabit sermaye yatırımlarının azaldığı, herkesin bildiği bir gerçektir. Ülkemizdeki vergi sistemi, ekonominin gelişmesine; tasarruf, yatırım ve istihdama engel oluşturmakta, kayıtdışı ekonomiyi ve kayıtdışı istihdamı büyütmektedir. Türkiye'nin 30 OECD ülkesi içinde vergi yükünü en hızlı artıran ülke olduğu grafik 4'te görülmektedir.

Konsolide bütçe gelirlerinin GSMH'ya oranını, yani dar anlamda vergi yükünü esas aldığımızda da son yıllarda güçlü bir artış eğilimi dikkati çekmektedir.

Tablo 6: Türkiyede Konsolide Bütçe Gelirlerinin GSMH'ya Oranı (yüzde)

Türkiyede Konsolide Bütçe Gelirlerinin GSMH'ya Oranı (yüzde)	
1999	18,91
2000	21,10
2001	22,52
2002	21,81
2003	23,64
2004(T)	23,69
2005(H)	24,73

T: Tahmini

H: Hedeflenen

¹⁵³ Mehmet TİMUR, "Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele ve Toplumsal Katkı" Konulu, Ankara, 2003, <http://www.turmob.org.tr>, Erişim: 12.11.2005.

Tablo 7: Seçilmiş Ülkelerde Türkiye'ye Göre Vergi Oranları ve Kişi Başına GSYİH 2003 (TÜRKİYE=100)

Seçilmiş Ülkelerde Türkiye'ye Göre Vergi Oranları ve Kişi Başına GSYİH 2003 (TÜRKİYE=100)		
	Vergi Oranları İndeksi	Kişi Başına GSYİH İndeksi(*)
ABD	71,4	560,5
İRLANDA	72,5	455,2
KANADA	80,2	444,5
KORE	80,2	268
İSVİÇRE	87,3	478,8
İNGİLTERE	89,4	413,3
ALMANYA	93,7	410,5

(*) Satınalma Gücü Paritesine Göre

Gelir ve kurumlar vergilerinin yükü Almanya ve Hollanda düzeyindedir (Grafik 5). Vergi oranları incelendiğinde ülkemizin gelişmişlik düzeyine göre çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Forbes yaptığı araştırmalar sonucu, sosyal güvenlik dahil çeşitli vergilere ait oranları araştırma konusu yaparak Vergi Oranları İndeksi'ni oluşturmuştur. Buna göre ülkemiz 2003 yılında 124.5 indeks puanı ile ABD, İsviçre, İngiltere, Almanya, Kanada, İrlanda, Avusturalya, Danimarka ve bunlar gibi pek çok zengin ülkeyi geride bırakmıştır (Grafik 6).

En önemli gelişmişlik kıstası olan kişi başına milli gelirden Türkiye'nin 4-5 katı büyüklüğe sahip ülkelerde, vergi oranları ülkemizden oldukça düşüktür. Tablo 7 incelendiğinde Türkiye'nin kişi başına milli gelir indeksi 100 kabul edildiğinde ABD'de 560 iken, vergi oranları indeksi 71'dir. Ülkemizin gelişmişlik derecesi ile vergi oranları arasında ciddi bir tutarsızlık vardır; Türkiye'deki vergi oranları bulunduğu pozisyona göre çok yüksektir. Oysa kalkınma farkını kapatabilmek için ülkemizin yatırımlara, zengin ülkelere çok daha fazla ihtiyacı bulunmaktadır.

Ülkemizde vergi yükünün ağırlığı ve vergi oranlarının yüksekliği, yurtiçi tasarruf ve yatırımları engellemenin yanında, sürdürülebilir hızlı büyüme için gerekli olan zorunlu olan yabancı sermayenin ülkeye girişini de güçleştirmektedir. Rekabet ettiğimiz ülkelerde vergi oranlarının ülkemizin aksine düşüş gösterdiği dikkate alındığında, durumun önemi daha net görülebilmektedir.

Düşük Vergi Oranı = Yüksek Vergi Geliri

Tablo 8 incelendiğinde dünya ülkelerinin çoğunun vergi oranlarını indirme çabası ile hareket ettiği gözlenmektedir . Buna örnek olarak, 2000-2004 döneminde vergi oranları Rusya'da 34, Almanya'da 31, Fransa'da 20, İrlanda'da 19, Çin'de 11, Yunanistan'da 9, Polonya'da 5 puan azaltılmıştır. Dünyada vergi oranlarını artıran ülkelerin sayısı çok azdır, ve ne yazık ki Türkiye de bunların arasındadır.

Dünyadaki bu trend büyümeye ve istihdama kaynaklık eden yatırımları körüklediği gibi, bununla beraber vergi gelirlerinde de artış sağlamaktadır. Vergi gelirlerini artırmak ve kayıtdışı ekonomiyi küçültmek, yatırımları ve istihdamı artırmak için vergi oranları indirilmeli ve vergi yükü azaltılmalıdır¹⁵⁴. Vergi tabanının darlığı ve vergi gelirlerinin düşüklüğü sorunlarıyla mücadele eden Türkiye gibi ülkelerin yapması gereken ilk uygulama vergi oranlarını indirmektir.

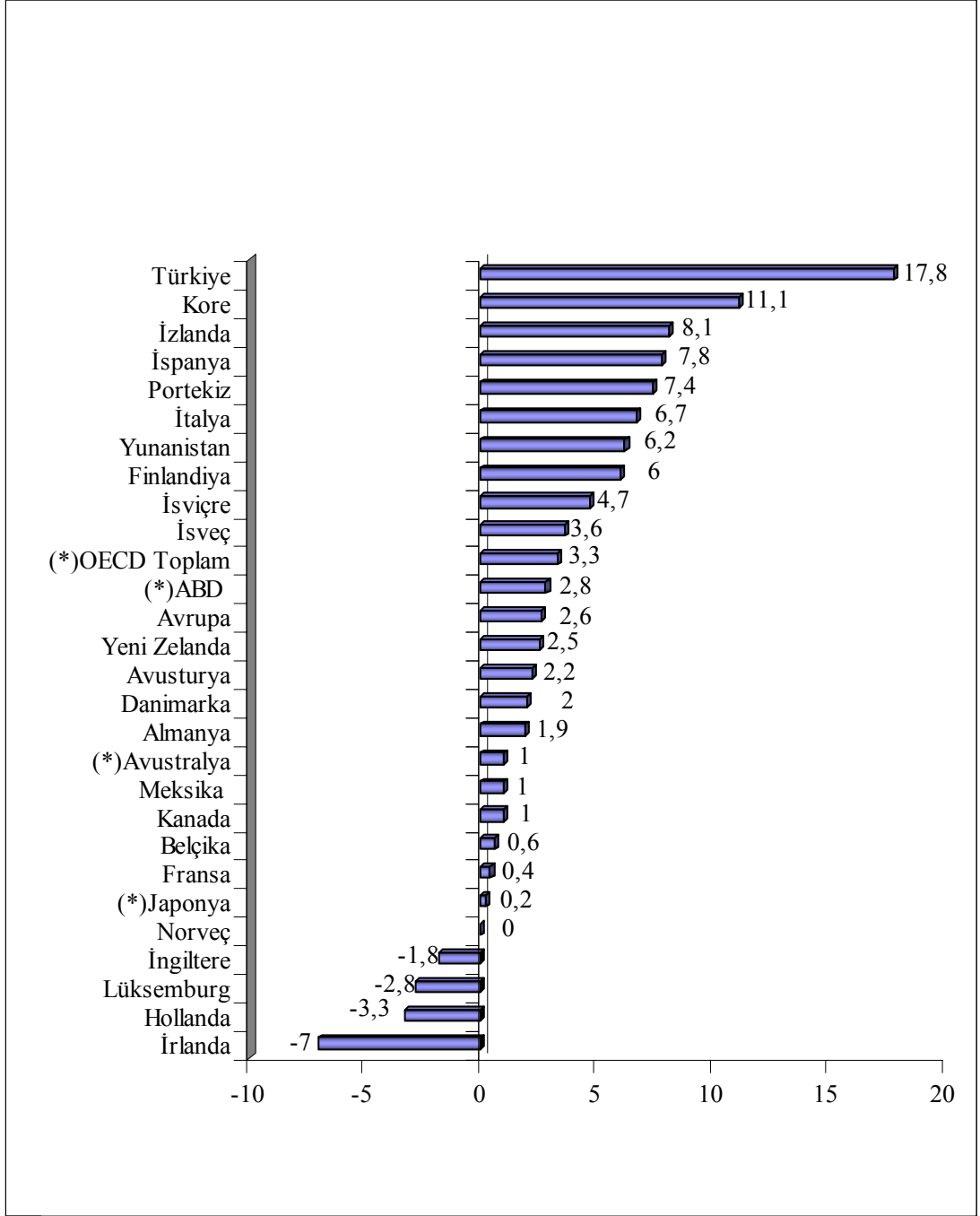
¹⁵⁴ “Türkiye’de Vergi Yüğü Hızla Artarken Rakiplerimizde Azalıyor”, <http://www.tisk.org.tr>, Erişim: 30.01.2006.

Tablo 8: Vergi Oranları Toplamı 2000-2004 Döneminde Kaç Puan Azaltıldı

VERGİ ORANLARINI AZALTAN ÜLKELER	
İsveç	-0,8
İsviçre	-2
Danimarka	-2
Japonya	-2,1
Güney Kore	-2,3
Çek Cumhuriyeti	-3
İsrail	-3,3
İspanya	-3,3
Avusturya	-3,5
Macaristan	-4
Portekiz	-4,5
Polonya	-5,2
Finlandiya	-8,8
Estonya	-9
Yunanistan	-9,1
İtalya	-9,9
Çin	-11
Letonya	-12
Hollanda	-12,6
Singapur	-13,5
Belçika	-15
Lüksemburg	-18,3
İrlanda	-19,3
Fransa	-19,3
Slovakya	-29,9
Almanya	-30,5
Rusya	-33,9

Kaynak: Forbes Globe Dergisi, "The Misery and Reform İndeks", Mayıs, 2004.

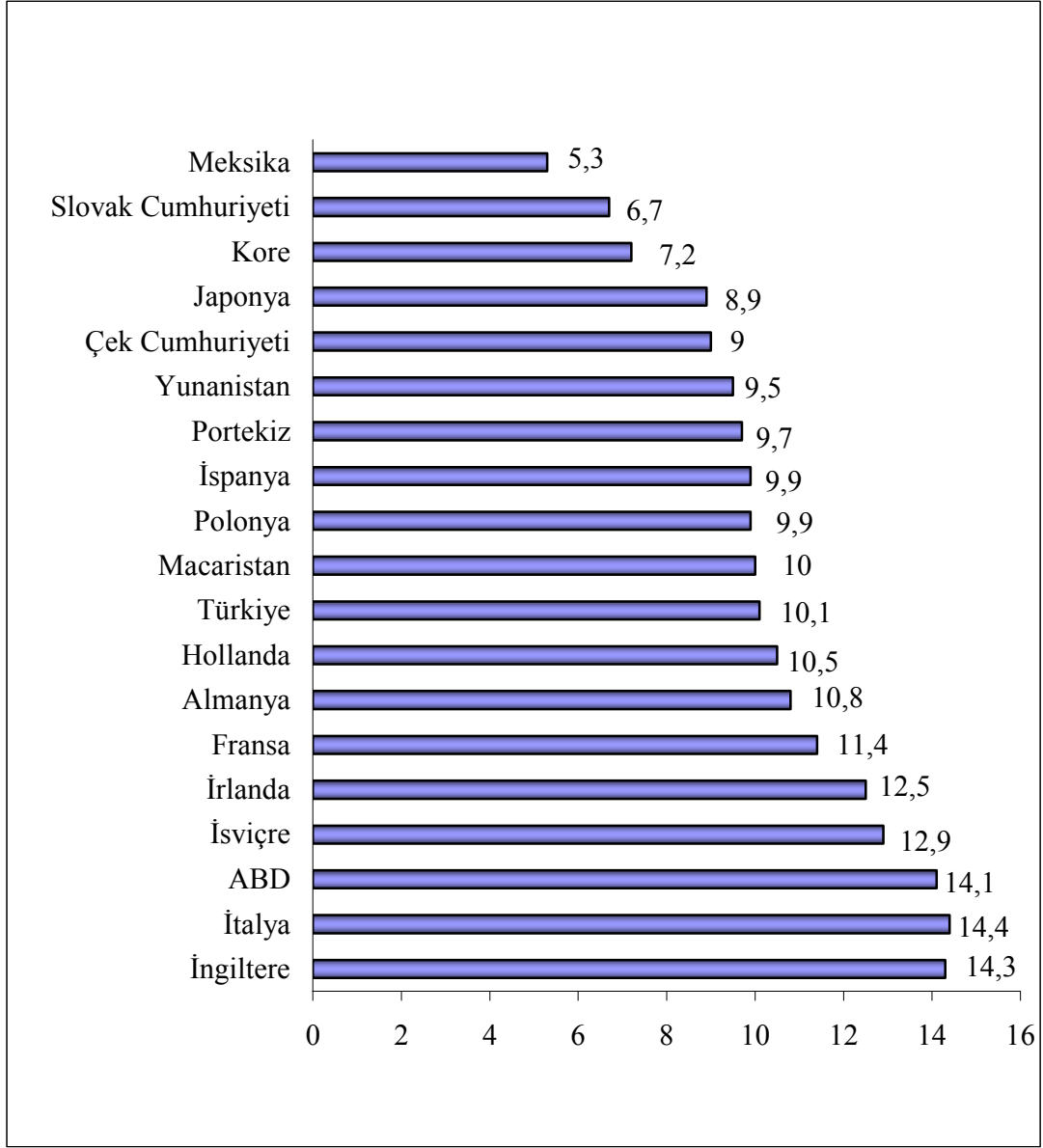
Grafik 5:OECD Ülkelerinde Vergi Yükündeki Değişim 1985-2002 (YÜZDE PUAN)

(*)1985-2001 dönemi

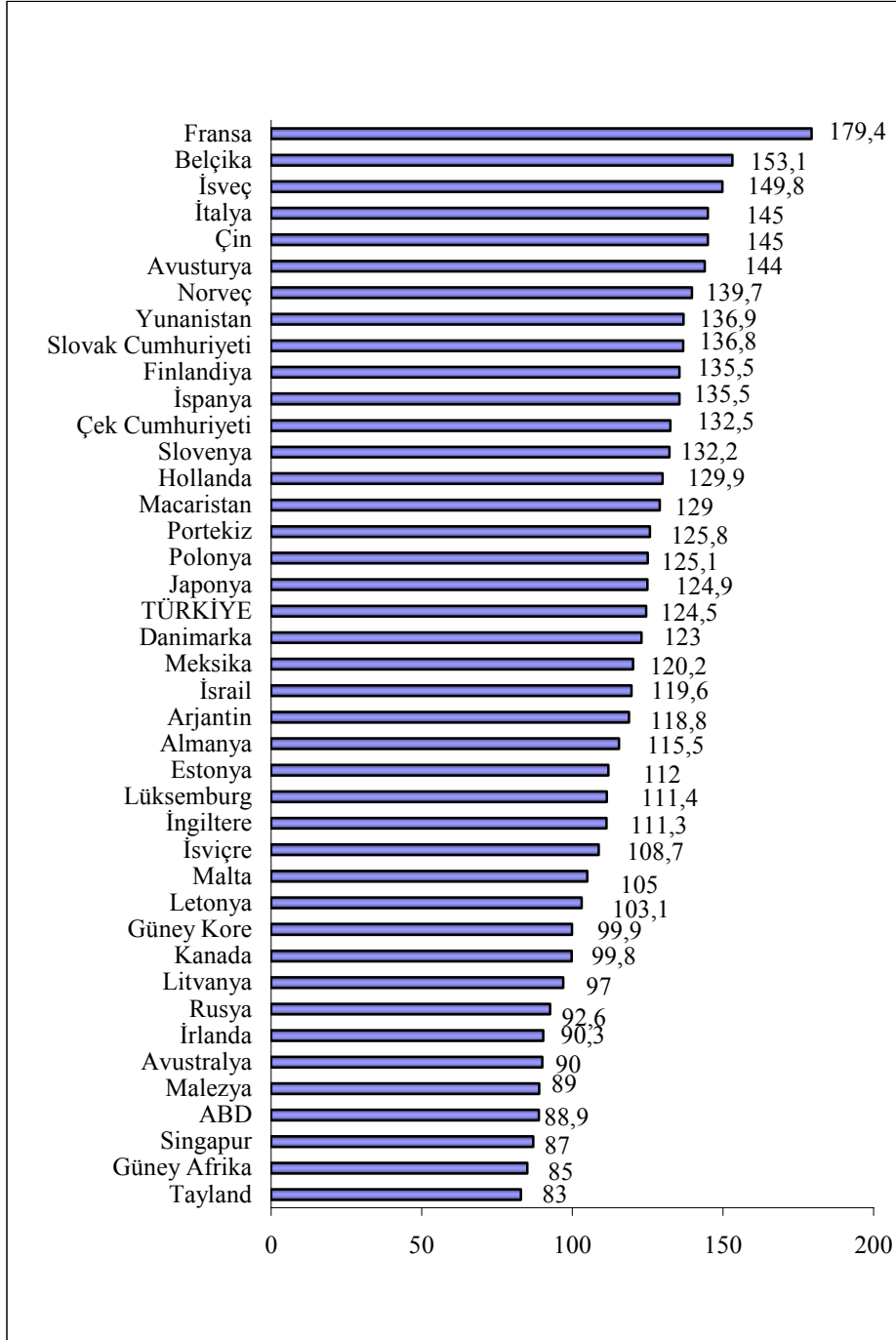
Kaynak: OECD, Revenue Statics 1985-2002, 2003 Edition.

Grafik 6: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Gelir ve Kurumlar Vergilerinin GSMH Oranı, 2001(%)

Kaynak: OECD, Revenue Statics 1985-2002, 2003 Edition.

Grafik 7: Vergi Oranları Endeksi

(*)Gelir, Kurumlar ve Servet Vergileri, KDV ve Sosyal Güvenlik Prim Oranları.

Kaynak: Forbes Globe Dergisi, "The Misery and Reform İndeks", Mayıs, 2004.

2.8.3. İstisnalar ve Muafiyetlerin Azaltılması

Vergi Hukuku, kanunlarla bazı kişi (muafiyet) ve konulara (istisna) imtiyaz hakkı tanımıştır. İmtiyaz hakkı tanıyan bu kanunların gerekçesi mükellefin gerçek ödeme gücüne ulaşılabilmesi veya ekonomide gelişmesi gereken sektörlerle devlet verdiği bir tür destektir. Ancak, kanunların genelliği ilkesi bu istisna ve muafiyet uygulamaları ile sarsılmaktadır.

1982 Anayasası'na göre Türkiye Cumhuriyeti "demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir". Hukukun genel ilkesi uyarınca yasalar, genel, nesnel ve soyut olmak zorundadırlar. Yasaların genelliği ilkesi, özel, gündelik ve geçici bir durumu gözetmeden, belli kişi ya da grubu hedef almadan, kamu yararına olarak geleceği düzenleyen, soyut ve nesnel hukuk kurallarının getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Kişilerin hukuksal statüsünün güvencesi olarak öngörülen genellik ögesi, bu özelliğiyle "hukuk güvenliği" kapsamında hukuk devletinin temelini oluşturmaktadır¹⁵⁵. Bu kapsamda hukuk devletini zedeleyen bir uygulama olarak istisna ve muafiyetlerin bu kadar fazla olmasının Anayasa'ya aykırı olduğu öne sürülebilir.

Genellik ilkesi uyarınca, vergi hak ve ödevlerinin "herkese" aittir. Verginin herkesten, eşit olarak alınması hukuksal adaletin korunması için önemlidir¹⁵⁶.

Genellik ilkesi:

- Yalnız belirli kişi veya grubu kapsayacak şekilde vergi konamaz,
- Vergi yükü, toplumun belirli kesimleri üzerinde yoğunlaştırılmaz,
- Vergi istisna ve muafiyetlerinin, verginin yapısına ve Anayasal ilkelere uygun olarak ve nesnel gerekçelere dayanması gerekir,
- Vergileme oranlarının mükelleflerin bir bölümünün vergi yükü dışında kalacak şekilde belirlenmemesi gerekir¹⁵⁷.

¹⁵⁵ Ahmet Necdet SEZER, T.B.M.M., **Tutanak Dergisi**, Cilt: 51, 95. Birleşim, www.tbmm.gov.tr, Erişim: 07.11.2005.

¹⁵⁶ Selim KANETİ, **Vergi Hukuku**, 1989, s. 31.

¹⁵⁷ Özhan ULUATAM, **Kamu Maliyesi**, Ankara, 1999, s. 179.

Vergilendirmede eşitlik ilkesi mükelleflerin vergi ödeme gücü dikkate alınarak vergilendirilmesini öngörür. Mükelleflerin kişisel ve ekonomik durumlarına göre vergi yükünün eşit olarak dağıtmasını gerektirir. Vergide eşitlik ilkesinin, genellik ilkesi ve Anayasanın 10'uncu maddesinde belirtilen yasa önünde eşitlik kavramı ile çakışmaktadır¹⁵⁸.

Vergi imtiyazları nedeniyle devlet için oluşan “vergi kaybı” vergi dışı piyasa ekonomisinin bir yönünü oluşturmaktadır. Vergi dışı piyasa ekonomisinin ortadan kaldırılması için *genellik ve yasa önünde eşitlik* ilkesine uygun olmayan vergi imtiyazlarının tamamen kaldırılması gereklidir¹⁵⁹.

Türk vergi sisteminde uygulanan muafiyet ve istisnaların oldukça fazla olması vergi tabanının genişletilmesini engellemekte dolayısıyla kayıt dışı ekonomiyi genişletmektedir. Vergi mükelleflerinin, bu muafiyet ve istisna sınırlarını aşmamak için kazançlarının bir kısmını gizleyerek beyan etmeme yoluna gitmeleri kayıt dışı ekonominin daha da büyümesine neden olmaktadır.

2.8.4. Türk Vergi Sistemi'nin Sadeleştirilmesi

Vergi, işletme için önemli bir gider unsuru iken mevzuatta sık sık yapılan değişiklikler bir de vergi ödeme maliyeti ortaya çıkmaktadır ve bu maliyeti arttırmaktadır.

Tablo 9: Vergi Yasalarının Sıklıkla Değişmesi ve İş Yükü Karşılaştırması

Vergi yasalarının sık sık değiştirilmesi iş yükünüzü ne kadar artırmaktadır?	-Çok fazla %51 - Oldukça fazla %38 - Ne fazla ne az %8 - Oldukça az %2 - Çok az %1
--	--

¹⁵⁸ Mualla ÖNCEL, Ahmet KUMRULU, Nami ÇAĞAN; **Vergi Hukuku**, 9. Baskı, s. 40.

¹⁵⁹ AKTAN, “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisinin Ölçülmesi ve Ölçme Yöntemleri”, a.g.m.

Bireylerin mümkün olduğu kadar kolaylıkla anlayıp uygulayacağı bir vergi sistemine gereksinim vardır. Kanunlarda sürekli açıklama gereksinimi doğuran çok sık değişiklikler yapılması *vergi yorum kitapları endüstrisini* doğurmuştur. Yapılan değişikliklerin mutlak artı ya da eksi mali bir amacının bulunması şarttır. Aksi takdirde yapılan değişiklikler bugün olduğu gibi bir endüstrinin oluşmasına sağladığı katkıdan başka yararı olmayacaktır. Bu olayı tarihimizde matbaanın Osmanlı'ya çok geç gelişi ile benzer görmemiz yanlış olmaz kanaatindeyim. Hat sanatı, el yazması kitaplar matbaanın gelişi ile endüstri ile baş edemeyecek duruma gelecekti ve yeni teknoloji o tarih itibariyle bir çok kişiyi işsiz bırakacaktı.

Tablo 10: Mevzuat Değişiklerinin İş Yüküne Olan Etkisi

Yapılan mevzuat değişiklikleri işin daha kolay yapılması sonucunu vermekte midir?	<ul style="list-style-type: none"> - Büyük ölçüde %7 - Oldukça fazla %7 - Şöyle böyle %36 - Oldukça az %33 - Hiç ya da çok az %17
---	--

Mevzuattaki değişiklikleri ne mükellefler ne vergi daireleri ne de meslek mensupları yeterince takip edemez hale gelmiştir. Kanun metinleri ve diğer yardımcı dökümanlar vergi dairelerine ya hiç gönderilmemekte ya da çok az sayıda gönderilmektedir. Halbuki tüm değişiklikler, açıklayıcı dökümanlar zamanında ve vergi dairesindeki tüm personele yetecek kadar gönderilmelidir.

Tablo 11: Mevzuat Değişiklerinin Mükellefe Ulaşması

Yapılan mevzuat değişiklikleri ne kadar sürede elinize geçmektedir?	<ul style="list-style-type: none"> - Hiç ulaşmıyor %54 - Değişik sürelerde ulaşıyor %46
---	---

Bakanlığın yayımladığı genel tebliğ, iç genelge, uygulama iç genelgesi gibi uygulamaya ışık tutan hususların dikkate alınmamasından dolayı vergi dairesi aleyhine sonuçlar doğmaktadır. Kararların idare aleyhine sonuçlanması idarenin mükellef nezdinde güvenilirliğini yitirmesine neden olmaktadır.

Türk Vergi mevzuatının dili ağır, vergileme ile ilgili işlemleri çok karışıktır. Vergi kanunları gözden geçirilerek metinler kısa ve kesin hükümlerle sadeleştirilmeli, herkesin anlayabileceği bir dil kullanılmalıdır.

Vergi kanunları hakkında çok sayıda tebliğ mevcuttur. Her vergi kanunu ile ilgili tüm tebliğlerin tek bir tebliğe dönüştürülmesi yerinde olacaktır. Bu işlemin beş yılda bir yinelenmesi gerek vergi idaresi personeline gerekse mükelleflere kolaylık sağlanmış olacaktır¹⁶⁰.

2.8.5. Vergi Denetimleri ve Vergi Cezalarının Caydırıcılığı Artırılması

Vergi denetimleri daha sık aralıklarla, daha çok mükellefi kapsayacak şekilde artırılmalıdır. Denetimde etkinlik sağlanması için, mevcut personelle yapılacak maksimum denetim potansiyeline ulaşılarak denetim mekanizmasının verimliliği artırılmalı ve ihtiyaç analizi yapılarak bu analiz doğrultusunda genişlemeye gidilmelidir. Neden verimlilik veya personel azlığı olsun, şu anki denetim yetersiz kalmakta, vergi cezalarının caydırıcılığını daha da düşürmektedir. Vergi denetimlerinin daha etkin hale getirilmesiyle mükelleflerin beyanlarının sürekli denetim altında bulundurulması, gerek vergiden kaçınma gerekse vergi kaçırma güdüsü gibi vergiye karşı dirençleri zamanla azaltacaktır.

Denetim sonucunda ortaya çıkacak vergi suçlarına uygulanacak vergi cezaları artırılarak caydırıcılığı yükseltilmeli ve hapis cezaları, para cezalarına çevrilemez ve ertelenemez hale getirilmeli ve vergisini zamanında ödemeyen mükelleflere uygulanacak gecikme zammı ve faizleri artırılmalıdır. Vergi cezalarının caydırıcılığını azaltan uzlaşma müessesesi kaldırılmalıdır.

2.8.6. Vergi Afları Sık Aralıklarla Çıkarılmaması

Türk Vergi Sistemi'nde 1960 yılından bugüne vergi affına ilişkin hükümler taşıyan toplam 18 adet kanun çıkarılmıştır. Çok sık aralıklarla mali af çıkarılması,

¹⁶⁰ T.C. Maliye Bakanlığı, "Vergi Mevzuatı", www.maliye.gov.tr, Erişim: 12.11.2005.

vergisini zamanında ödeyen bir kısım dürüst mükellefin de devlete olan güvenini zedeleyerek, faaliyetlerini kayıt dışına kaydırmalarına neden olmuştur. Çünkü vergi afları, dürüst ve dürüst olmayan mükellefler arasında adaletsizliğe sebep olmaktadır. Bunun yanında, sık aralıklarla çıkarılan bu vergi afları, mükelleflerin her zaman af beklentisi içinde olmalarına neden olarak vergi kaçırmalarına da teşvik eder duruma gelmiştir¹⁶¹.

Vergi aflarının ancak kanunla çıkarılabilmesi ve kanunların çıkarılabilmeleri için belirli bir zaman gerektirmesi ve yeni bir mali affa tepkilerin doğacağı düşüncesiyle af yerine Maliye Bakanlığı'nın yetkisinde bulunan vergi borçlarının tecili ve taksitlendirilmesi imkanı getirilmiştir. Bu uygulamada da, vergi ödemesi gecikme cezasından düşük bir oranla ve uzun vadelerle taksit imkanı tanındı.

Vergi afları, vergisini zamanında ödeyen mükellefler aleyhine eşitsizlikler yaratır. T.C. Anayasası'nın 10. maddesine göre; "Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar." Mükelleflerin bir kısmı yürürlükte olan bir takım kanunlara geçmişte uymadıkları için af ile bir nevi mükafatlandırılmaktadırlar. Bu durum toplum vicdanında ve "vergisel kamu düzeni"nde derin tahribat yaratacaktır. Ancak, mali aflara karşı yeterli toplumsal tepki de verilmemektedir. Bunun bir nedeni de mükelleflerin kendilerinin ya da yakınlarının af ile elde ettikleri maddi çıkarın, hissettikleri sosyal rahatsızlıktan daha ağır basmasıdır.

Vergi affının bireylerin vergi uyumuna ilişkin kendisinden beklenen olumlu gelişmeleri sağlayabilmesi için yalnızca bir defa ve önceden tahmin edilmeden uygulanması gerekmektedir. Vergi aflarına çok sık başvurulması ve önceden tahmin edilebilir olması, vergi suçlarının işlenmesi durumunda maddi bir teşvik sağlayacağından mükelleflerin uyum davranışları olumsuz yönde etkileyecektir¹⁶².

¹⁶¹ SARILI, a.g.m..

¹⁶² Peter STELLA, (1991), "An Economic Analysis of Tax Amnesties", **Journal of Public Economics**, Volume: 46, 1991, p. 399.

Mali afların çıkarılmasındaki gölge gerekçelerden biri de vergi mükelleflerinin kayıt altına alınırken vergiye gönüllü uyumla birlikte iktidar partiyeye olan sempatiyi artırmaktır. Bu kaygıyı içinde barındıran aflar, vergisel sistemde belli grup ve kişilere ayrıcalık tanınarak, maddi çıkarlarının diğer mükelleflere nispetle üstün tutulması vergi sisteminin ve devlet düzeninin güvenilirliğini zedelemektedir.

2.8.7. İlköğretimde ve Liselerde Vergi Bilincinin Oluşturulması

Vergi bilincinin toplumda yerleşmesi için, yetişkin potansiyel mükelleflerin yanında gelecek yılların şimdiden mükellefi olan çocuk ve gençlere verginin bir ödev, toplumsal yaşamın gerekliliği olan harcamaların bedeli, bu harcamalara katılma payı olduğu müfredata ek bir ders konularak ve bunun yanında seminerlerle anlatılmalıdır. Vergi bilinci bir eğitim konusu olmalıdır. Kişilik çocuk yaşlarda şekillenmeye başlar. Aile de aksi bir yönde bakış açısı olmasına karşı çocuğun böyle bir eğitim alması durumunda düşüncelerinde soru işaretleri oluşacak ve doğrunun ne olduğunu sorgulayacaktır. Aksi bir durumda eğitimin olmadığı bir koşulda ise, çocuk ve genç aile etkisi ile olumsuz bakış açısına sahip olacak ve kendi mükellefiyet döneminde de aynı zihniyetle hareket edecektir.

Vergi bilincinin okullarda yerleştirilmesi gereğinin hükümet programlarına girmesinden bu yana konu ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Tabiki bu çalışmalar sadece okul aracılığı ile değil halka açık seminerler, halk eğitim merkezlerinin bu konudaki çalışmaları ve dernek ve vakıflar aracılığı ile desteklenmelidir.

İstanbul Konseyi, 900'ün üzerindeki özel ve devlet liselerinin tamamında, lise ve dengi okullarda okuyan öğrencilere, bilinçli vatandaşlık anlamına gelen tüketici hakları, çevre hakları ve vergi bilincinin anlatılacağı seminerler düzenlemiştir. Okullardaki öğrenciler, bilinçli vatandaşlık anlamına gelen tüketici hakları, çevre hakları ve vergi bilinci konusunda bilgilendirilmişlerdir. Eğitim çalışmalarına İstanbul Konseyi, Tüketicinin Korunması Komisyonu, Çevre Komisyonu, Kayıt Dışı

Ekonomiyle Mücadele Komisyonu ve İl Milli Eğitim Kültür Müdürlüğü destek vermiştir. Proje kapsamında eğitim çalışmalarının dışında, lise öğrencilerinin katılacağı “Bilinçli Vatandaş” konulu bir kompozisyon yarışması da düzenlenmesi önemli bir girişimdir. İstanbul Konseyi’nin kararıyla başlatılan eğitimlerle, yetişme çağındaki gençlerin tüketici, çevre ve vergi bilinci konusunda duyarlılıklarını artırmak amaçlanmıştır. Eğitim çalışmalarına liseden başlanmasının nedeni hayata hazırlanan gençlerin iyi donanımlarla yeni hayatlarına atılmalarının sağlanmasıdır. Bilinçli tüketici, çevreci ve vergi bilinci yüksek insan demek, iyi bir vatandaş demektir¹⁶³.

Bakanlık bu konudaki çalışmalarını hızlandırarak, öğrencilere bir kaç saat vergiyle ilgili ders verilmesi konusunda Milli Eğitim’le görüşmüştür. Halka ulaşmanın en etkili aracı olan radyo ve televizyon vergi bilincinin yerleştirilmesinde kullanılmalıdır. Bakanlık tarafından eskiden Ayşegül ve Ali Atik’in yaptığına benzer bir çalışma ile televizyon kampanyası başlatılacaktır. Gelir İdaresi Başkanı konu ile ilgili olarak radyo ve televizyon aracılığı ile yapılacak projelere başladığını belirtmiştir¹⁶⁴.

¹⁶³Fatih Uğur , “Liselilere Tüketim, Çevre ve Vergi Bilinci Öğretilecek”, İstanbul , 2002, www.zaman.com.tr, Erişim: 12.11.2005.

¹⁶⁴ Mehmet Akif ULUSOY, “İnternette Vergi İhbarında Patlama Yaşanıyor”, www.ekocerceve.com, Erişim: 22.07.2006.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÖNÜLLÜ VERGİ UYUMU; TÜRKİYE ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Gönüllü vergi uyumunu, bireylerin devlete olan vergi yükümlülüklerini tam olarak, zamanında yerine getirmeleri olarak tanımlarsak Türkiye’de bu boyutta bir kayıtdışı ekonominin varlığı ile birlikte gönüllü vergi uyumunun varlığından bahsetmek doğru olmaz. Gönüllü vergi uyumu olan mükelleflerin, vergi uyumsuzluğu yüksek olan mükelleflerin yanında oranının çok düşük kalması onların varlığının ihmal edilebilir olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, bir geçiş ekonomisi olan ülkemizde gönüllü vergi uyumu yok denecek kadar düşük seviyededir. Olan durumun tahlili bu olmakla beraber, olması gerekene ulaşmak için gerekli hipotezler üzerine çalışmalar devlet, gelir idaresi ve özel kuruluşlar tarafından hızla hayata geçirilmektedir.

Ekonominin genelini olumsuz yönde etkileyen vergi uyumsuzluğunu önlemek, vergiye gönüllü uyumu artırmak için vergi gelir türlerine göre gönüllü uyumun araştırılması eksik yönlerin tamamlanması gerekmektedir.

3.7. Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyumunun, Verginin Mali ve Mali Olmayan Fonksiyonları Üzerine Değerlendirilmesi

Keynesyen görüşe göre, devlet sadece emniyet, adalet vb. asli görevlerini gerçekleştirmeli, ekonomik ve sosyal anlamda piyasanın işleyişine müdahale etmemelidir. Piyasa ekonomisi konjonktürün dalgalandığı dönemlerde görünmez bir el (invisible hand) vasıtasıyla bir süre sonra dengeye ulaşacaktır. Bu nedenle devlet müdahalesi gereksiz ve denge bozucu olarak görülür. Bu nedenle klasik iktisat, verginin ekonomik ve sosyal fonksiyonu tarafsız olma şeklinde ifade etmektedir. Devletin asli faaliyetlerini finanse eden temel kaynak olarak vergi, tamamen mali bir nitelik taşımaktadır. Buradaki tarafsızlık, her türlü faaliyet ve hizmetinde kaynakları

azaltan bir kurum olarak görülen devletin, asgari düzeyde tutulması gereken hizmetleri için temin ettiği kaynakların ekonomik faaliyet ve işleyişe etki etmemesi anlayışına dayalı bir tarafsızlıktır¹⁶⁵. Klasik anlayışa göre devlet, kamu harcamalarını karşılamak amacıyla herkesten mali gücüne göre, tam rekabet koşullarını ve piyasa mekanizmasının işleyişini aksatmayacak şekilde ve en az masraf ile en çok vergiyi toplamak durumundadır.

Müdahaleci devlet anlayışı, ekonomilerde oluşan talep yetersizliğinin devletin müdahalesi ve bunun gerektirdiği bütçe açıklarıyla giderilmesi yönünde eğilimler başlatmıştır. Devletin müdahaleci bir yapı kazanması, geleneksel hizmetlerinin yanı sıra iktisadi ve sosyal hayatta da yeni görevler üstlenmesine neden olmuştur. Klasik anlamda devlette ilave her yeni görev yeni bir harcama, her harcama da vergi gelirlerinde ilave bir artışın meydana gelmesiyle sonuçlanacaktır. Bu nedenle, vergi gelirlerinin milli gelire oranı 20. yüzyılın başlarında yüzde 5-15 arasında değişirken 1930'lu yıllarla beraber bu oran giderek artmış ve yüzde 25-40 gibi bir düzeye ulaşmıştır¹⁶⁶. Bu, milli gelirin yarısına yakın bir kısmının harcamalar için kullanılan bir araç olmak şartıyla vergi yolu ile yeniden dağıtılması demektir. Böylesine ağır bir verginin, klasiklerin öngördüğü anlamda tarafsız olması istense de mümkün değildir. Ayrıca vergi, müdahaleci devlet anlayışı ile birlikte iktisadi ve sosyal hayatı düzenlemenin ve iktisadi faaliyetleri kendisinin saptayacağı istikametlere yönlendirmenin de bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Tarafsız devletin anlayışının yerini müdahaleci devlete bırakmasıyla birlikte, tarafsız verginin yerini de müdahaleci vergi almıştır. Devletin giderek müdahaleci bir karakter kazanması, geleneksel hizmetlerinin yanı sıra iktisadi ve sosyal alanlarda yeni görevler yüklenmesine sebep olmuştur. Bu nedenle, vergilerin asıl amacının kamu harcamalarını finanse etmek olduğu ifade edilse de, her verginin ekonomide üretim ve tüketim kalıplarını değiştirici etkilere sahip olduğu görülmüştür. Böylelikle verginin işlevi, sadece devlete mali kaynak (fiscal) sağlamak değil, aynı zamanda

¹⁶⁵ DEVRİM, **Kamu Maliyesi**, s.182.

¹⁶⁶ NADAROĞLU, a.g.e., s. 219.

iktisadi ve sosyal (exstra-fiscal) politikayı yönlendirmede etkili bir araç olarak kullanılması şeklinde genişlemiştir¹⁶⁷.

Yaşanılan hızlı ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak toplumsal ihtiyaçların artması ile ortaya çıkan değişiklikler, modern devlet anlayışının yarattığı görev ve fonksiyonlar, devletlerin sadece mali amaçla değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal amaçlara aracı olan bir vergi politikası uygulamalarını zorunlu hale getirmiştir.

Vergi sistemini oluşturan vergilerin uygulanmaları, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde önemli etkiler yaratır. İzlenen vergi politikası ile bir taraftan ekonomik, sosyal ve mali sorunlara çözüm bulunmaya çalışılırken, diğer taraftan özellikle vergiler açısından ortaya çıkacak yük dağılımının vergide adalet ilkesinin zedelememesi gerekmektedir.

Modern devlet anlayışında verginin mali, sosyal ve ekonomik olarak üç temel işlevini yerine getirmesi gerekir.

- Mali işlev; verginin geleneksel amacı olarak devlete sürekli bir gelir sağlamasıdır. Bu işlevi yerine getirmeyen bir vergi, vergi olma niteliğini kaybeder.
- Sosyal işlev; vergileme yolu ile sosyal adaletin sağlanmasıdır. Verginin, geliri yeniden dağıtıcı fonksiyonunun (redistribution) kullanılarak gelir dağılımında adaletin sağlanmasıdır.
- Ekonomik işlev; vergilerin maliye politikası aracı olarak kullanılmasının yanında iktisat politikasına hizmet etmesidir. Yatırımların teşvik edilmesi, müteşebbisin yeni ve değişik ekonomik alanlara yönlendirilmesi, bunalım dönemlerinde müdahale edilmesinde verginin araç olarak kullanılması verginin ekonomik işlevidir¹⁶⁸.

¹⁶⁷ EDİZDOĞAN, a.g.e., s. 59.

¹⁶⁸ Selahattin TUNCER, **Vergi Hukuku ve Uygulaması**, Yaklaşım Yayınları, Mart, 2003, s.118,119.

Vergilemenin bu amaçlar doğrultusunda aktif bir araç olarak kullanılabilmesi için gönüllü vergi uyumunun yüksek olması gerekir. Vergi uyumu düşük olan vergiler, kendisinden beklenen mali ve mali olmayan amaçları istenilen düzeyde gerçekleştiremez. Modern vergi anlayışında vergi bu üç temel işlevi yerine getirmelidir. Aksi takdirde verginin etkin bir gelir kaynağı olması veya ekonomik ve sosyal hayatı yönlendirici etki taşıması beklenemez.

Bu amaçla gönüllü vergi uyumunun ya da uyumsuzluğunun verginin mali ve mali olmayan amaçları üzerine etkisini incelememiz gerekmektedir.

3.7.2. Vergi Uyumunun Verginin Mali (fiskal) Amaçlarına Etkisi

Gönüllü vergi uyumunun, vergi gelirleri üzerine etkileri tartışılmaz boyuttadır. Bütçe gelir ve gider dengesizliğine bakıldığında, bütçe açıklarının başlıca nedeninin vergi potansiyelinin tam olarak kullanılamaması olduğu ve dar vergi tabanında yüksek vergi oranları ile kaybın telafi edilmeye çalışıldığı bilinen bir gerçektir.

Türkiye’de vergi oranları seviyesi Avrupa Birliği ülkelerinin çok fazla üstünde olmamakla birlikte vergi çeşitliliği vergi tabanının darlığı vergi yükünün ağırlığı olarak ilk sıralarda yer almamıza neden olmaktadır. Vergi oranlarının düşürülmesinin tek başına bir faktör olarak vergi tabanını genişleteceği görüşü tartışma konusudur. Ancak 1979 yılında Amerika’da Vergi İndirimi Kanunu(tax reduction act of 1979) kişisel gelir vergisinin indirilmesi meclise sunulmuştur. Meclisten o dönemde geçemeyen tasarı, başkan Reagan döneminde üç yıl boyunca kişisel gelir vergisinin yüzde 30 oranında indirilmesi ile yürürlüğe girmiştir¹⁶⁹. Günümüzde de tüm dünya ülkelerinde vergi oranlarının düşürülmesi yönündeki hareket hızla devam etmektedir¹⁷⁰.

Ülkemiz 2003 yılında 124.5 indeks puanı ile ABD, İsviçre, İngiltere, Almanya, Kanada, İrlanda, Avusturalya, Danimarka ve benzeri bir çok zengin ülkeyi

¹⁶⁹ TUNCER, a.g.e., s. 415, 416.

¹⁷⁰ Jack ANDERSON, “Taxes Going Down”, www.forbes.com, Erişim: 20.06.2006.

geride bırakmıştır(Grafik 6). En önemli gelişmişlik kıstası olan kişi başına milli gelirden Türkiye'nin 4-5 katı büyüklüğe sahip ülkelerde de, vergi oranları ülkemizden oldukça düşüktür.

Dünya ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak vergi yükü seviyelerine baktığımızda ise Türkiye'nin OECD ülkeleri içinde pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında birinci sırada yer aldığını görmekteyiz(grafik 5).

Gelir vergisi oranı 1 Ocak 2003 tarihi itibariyle yüzde 15 den yüzde 33'lük artışla yüzde 20'ye yükseltildi. Buna ilave olarak 2004'te bazı stopaj oranları da yükseltildi.

Gelir Vergisi'nde yüzde 15 olan geçici vergi 20'ye, Kurumlar Vergisi'nde ise yüzde 25'ten önce 30'a ardından 33'e yükseltildi. Özel Tüketim Vergisi'nde özellikle akaryakıt, sigara-içki ve otomobilde devamlı olarak artırıldı.

Avrupa'da Türkiye'nin onda biri oranında Motorlu Taşıtlar Vergisi alınırken. taşıt vergilerinde, bazı araçlarda yüzde 100'e ulaşan artışlar yapıldı. Damga Vergisi, Harçlar, Emlak Vergisi gibi vergilerde her yıl sürekli artış yapılmaya devam edilmektedir. Bunlara ek olarak yüzde 15 Özel İletişim Vergisi getirildi. Konut ve işyeri telefon giderleri, yüzde 15 daha artırıldı. Son yıllarda ülkemizde hem vergi yükü hem de vergi oranları sürekli arttı.

Vergi gelirlerinin genel dağılımına baktığımızda ise yüzde 73 oranındaki dolaylı vergilerin payı, gönüllü uyum göstergesi ve modern vergi sisteminin temeli olan beyan usulüne dayanan dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payının ne kadar az olduğunun göstergesidir.

Daha önce tablo 4'de incelediğimiz vergi denetiminde incelenen matrah ve inceleme sonucunda bulunan matrah farkı vergiye gönüllü uyumun ne kadar düşük olduğunun ayrı bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk vergi sistemi içindeki gelir türlerinin vergi oranları, istisna ve muafiyetler, vergi hasılatı gibi gönüllü uyum düzeyinin belirleyicileri dikkate alınarak incelenmesi gönüllü uyum seviyesinin vergi gelirlerini nasıl etkilediği hususunda bilgi edinmemizi sağlayacaktır.

3.7.2.1. Gelir Vergisi Üzerine

Vergi uyumsuzluğu durumunda mükelleflerin elde edecekleri faydayı belirlemeleri açısından marjinal vergi oranlarının yüksekliği önemli bir göstergedir.

Öncelikli olarak, yabancı ülkelerde, belli bir tutara kadar olan gelirlerden “en az geçim indirimi” adı altında hiç vergi alınmıyor. Örneğin, evli bir çift için; ABD’de 10.000 Dolar’a, Almanya’da 15.329 Euro’ya, İngiltere’de 7.100 Sterlin’e kadar olan gelirler, vergiye tabi değil. Bu son derece anlamlı bir uygulamadır. Böylelikle, devlet dürüst vatandaşlarını maddi açıdan sıkıştırarak, vergi kaçırmaya zorlamıyor. Yabancı ülkelerin çoğunda, en az geçim indirimi müessesesi ile belli tutardaki gelir vergi dışı bırakıldıktan sonra, başlangıç dilimlerinin vergi oranlarının da düşük tutulması ile genişleyen vergi tabanından daha fazla vergi toplandığını görüyoruz.

Gelir Vergisi Oranları:

- Türkiye’de yüzde 20 ile 40 arasında değişiyor:
- ABD’de, Japonya ve Güney Kore’de yüzde 10’dan,
- İngiltere’de yüzde 10’dan başlıyor.
- Fransa’da, 4.334 Euro’ya kadar olan gelirler vergi dışı, 8.524 Euro’ya kadar olan gelirlere ise yüzde 6,83 oranı uygulanıyor. Oran kademeli olarak artıyor.
- İsviçre’de vergi oranı yüzde 1’den başlamakta ve gelirin 788.400 İsviçre Frangını aşması durumunda, tüm tutar yüzde 11,5 vergi oranına tabi olmaktadır.

- Lüksemburg'da; 9.750 Euro'ya kadar olan gelirlerde vergi oranı yüzde 0, ondan sonra kademeli olarak yüzde 8, yüzde 10, 12... diye ikişer puan artarak gidiyor.
- Hong-Kong ve Singapur'da vergi oranı yüzde 2'den, Tayvan'da yüzde 6'dan başlamaktadır.

Türkiye'de, toplam vergi gelirleri içinde gelir vergisinin payı 1980'de yüzde 52 iken, 1990'da 41'e, 2001'de yüzde 29'a, 2002'de yüzde 23'e, 2003 ve 2004'te yüzde 20'ye, 2005'te ise yüzde 18'e düşmüştür¹⁷¹.

Vergi uyumunun en düşük olduğu gözlemlenen gelir türü ise, eğitim seviyesi ve toplumsal bilincin yüksek olmasını gerektiren, beyan esasına dayalı serbest meslek kazançlarıdır. Denetimler sonucu en yüksek vergi uyumsuzluğunun gösteren meslekler doktorlar ve avukatlar olarak belirlenmiştir. Denetimler sonucu beyan ettikleri miktarın üç katı matrah farkının çıkması devletin, vergi idarelerinin ve denetimlerin bu alanlara yoğunlaşmasına sebebiyet vermektedir. Devlet adına bu mesleklerin kredibilitésinin düşmesi vergi idare, denetim memurları tarafından tüm bu meslek mensuplarının potansiyel vergi suçlusu olarak görülmesine, bu da mesleğini ve mükellefiyetini tam olarak yerine getiren aynı meslek mensuplarının gönüllü vergi uyumunun düşmesine neden olmaktadır¹⁷².

Gelir ve Kurumlar vergilerinde uygulanan çok sayıda muafiyet ve istisnalar vergi sistemini karmaşık hale getirmiştir. Kanunların karmaşıklığı yetmiyormuş gibi bunları açıklayan tebliğler, mevzuatı daha da karmaşık hale getirmiştir. Vergi kanunları ve mevzuatının karmaşık olması ve vergi kanunlarında yapılan sık değişiklikler kanunların anlaşılabilirliğini ve uygulanabilirliğini daha da zorlaştırmış dolayısıyla mükelleflerin gönüllü uyumunu düşürmüştür¹⁷³.

¹⁷¹ Şükrü KIZILOĞ, "Vergi Oranları İndirilmeli Mi?", www.turmob.org.tr, Erişim: 30.01.2006.

¹⁷² ULUSOY, a.g.m..

¹⁷³ SARILI, a.g.m..

3.7.2.2. Kurumlar Vergisi Üzerine

Türk Vergi Kanun'a göre kurum olarak belirtilmiş tüzel kişiliklerin elde ettikleri kazançlar üzerinden alınan vergi kurumlar vergisidir.

Kurumlar vergisinin vergi gelirleri içindeki payı ise 2003'te yüzde 10 iken 2004'te 9,6'ya, 2005'te yüzde 7,5'e düşmüştür.

Kurumlar vergisi oranı Türkiye'de yüzde 30 dur. Ayrıca kar dağıtımında yüzde 10 stopaj kesilmektedir. Türkiye'de yaklaşık 600 bin kurumlar vergisi mükellefi olduğuna göre, 100 mükellef toplam kurumlar vergisinin yüzde 68'ini, ilk 1000 mükellef de toplam kurumlar vergisinin yüzde 90'ını ödemektedir.

- İngiltere'de 50.000 Sterlin'e kadar oran yüzde 10, ardından yüzde 19 olmakta ve yüzde 39'a kadar ulaşmaktadır.
- ABD'de; kurumlar vergisi yüzde 15'ten başlayıp, 5 ayrı kademede artıyor. Kazancın 18,3 milyon doları aşması halinde ise yüzde 35 oranı uygulanıyor.
- Lüksemburg'da en düşük oran yüzde 20, en yüksek oran yüzde 26'dır. Belli sınır aşıldığında, oran yüzde 22'ye düşüyor.
- İsviçre'de kurumlar vergisi yüzde 8,5 ile yüzde 35 arasında değişiyor.

Bu arada, kurumlar vergisi oranları Dünya'da gelir vergisi oranları gibi düşme trendinde. Polonya'da kurumlar vergisi yüzde 29'dan yüzde 19'a, Slovakya'da yüzde 25'ten yüzde 19'a indirilmiştir. İrlanda'da aktif gelirlere yüzde 12,5, pasif gelirlere ise yüzde 25 vergi oranı uygulanmaktadır¹⁷⁴.

Ayrıca sermaye şirketlerinde çifte vergilendirme konusu kurum kazancı elde eden mükellefleri uyumsuzluğa itmektedir. Bu olumsuz etkiler nedeniyle mükellefin vergiye uyumsuzluk göstermesi sonucu beyan edilen kurum kazançları ile gerçek

¹⁷⁴ www.turmob.org.tr/turmob/basin/20-09-2005.htm., Erişim: 20.12.2005.

kurum kazançları arasında büyük matrah farkları oluşturarak kurumlar vergisi kanunu'nun güncellenmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu sebeple yapılan yeni düzenlemeler, TBMM Genel Kurulunda 13 Haziran 2006 tarihi itibariyle kabul edilmiş ve 21 Haziran 2006 tarihli Resmi Gazeteyle ilan edilerek 5520 sayılı yeni Kurumlar Vergisi Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Kanun'la birlikte;

- Kanuna göre dar mükelleflerin vergilendirilmesi ayrı bir bölümde düzenlenmektedir.
- Gelir Vergisi Kanunu'na yapılan atıflar azaltılmaktadır. Kurum kazançları üzerinden yapılacak stopajlar Kurumlar Vergisi Kanunu'nda düzenlenmektedir. Kurumlar açısından kanunen kabul edilmeyen giderler ise yine sadece KVK'da düzenlenmektedir. Kanunun yazımında yeni bir kodifikasyon benimsenmiştir. Madde numaraları, fıkralar, bentler ve alt bentler daha anlaşılır şekilde kodlanmıştır. Bentler sıralanırken birbirleriyle ilgili hususları düzenleyenler birbirini takip edecek şekilde yerleştirilmiştir. Kanun dilinin mümkün olduğu kadar sade ve anlaşılır olmasına ve yaşayan Türkçe kelimelerin kullanılmasına özen gösterilmektedir. Bu da kanunun sadeleştirilmesi ve anlaşılır olması, mükellefin gönüllü uyumun artırılması açısından önem arz etmektedir.
- Kanun Anayasal açıdan vergileme ile ilgili esaslar ancak kanun ile düzenlenebileceği için Maliye Bakanlığı'na esasları belirleme yetkisi verilmemiştir.
- Kurumlar vergisi ve geçici vergi oranı yüzde20'ye düşürülmektedir.

Kanunda yine gönüllü vergi uyumunu artırmaya yönelik olarak istisna ve muafiyetlere kısıtlama getirilmiştir ve azaltılmıştır. 5520 sayılı Kanun'da istisna ve muafiyetlere ilişkin aşağıdaki hususlar dikkat çekmektedir:

- Tüketim ve taşıma kooperatiflerinde muafiyet kaldırılmaktadır.
- Rüçhan hakkı kupon satışından elde edilen kazançlarda istisna kaldırılmakta olup, istisna ancak iki yıl elde tutulan rüçhan hakkının

satışından -iştirak ve gayrimenkul satış kazancı istisnası için getirilen şartlarla- elde edilen kazancın yüzde75'ine uygulanmaktadır.

- Portföyü Türkiye'de kurulu borsalarda işlem gören altın ve kıymetli madenlere dayalı yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları kurumlar vergisinden istisna edilmiştir.
- İştirak hisseleri alımıyla ilgili finansman giderlerinin kurum kazancından indirilebileceği hüküm altına alınmıştır.
- İştirak Hissesi İstisnası'ndan yararlanmak için karı sermayeye ilave etme şartı kaldırılmakta ve karın en az beş yıl süreyle özel bir fon hesabında tutulması şartı getirilmektedir. Böylelikle kazancın yüzde75'i istisnaya konu olabilmektedir¹⁷⁵.

3.7.2.3. Katma Değer Vergisi Üzerine

Katma Değer Vergisi, yapılan mal ve hizmet teslimlerinde, mal veya hizmeti teslim alanın, teslim edene ödediği vergidir.

Ülkemizde vergi gelirleri içinde en geniş tabana sahip olan KDV ile ilgili yapılan değişikliklerin vergi uyumu üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Katma Değer Vergisi'nin etkin olarak uygulanması, Gelir ve Kurumlar Vergisi'nin daha doğrusu tüm vergiler için uyumu artırıcı bir etki yaratmaktadır.

Gönüllü vergi uyumunun artırılması için belge düzeninin sağlanması birinci koşuldur. Kazanç unsuru içeren her işlem işlemin yapıldığı anda belgelendirilmelidir. KDV uygulaması belge düzeninin yerleştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Ancak KDV'nin diğer bir özelliği ise kayıtdışı işlemleri özendirerek vergi uyumunu azaltıcı etkide bulunmasıdır. Yapısı nedeniyle son tüketici üzerinde kalması, özellikle enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde belge düzenini olumsuz etkilemektedir¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Zeki GÜNDÜZ, "5520 Sayılı Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu", www.vergiportali.com, Erişim: 10.07.2006.

¹⁷⁶ Sinasi AYDEMİR, "Kaçakçılıkta Hapis Cezası ve Kayıtdışı Ekonomi", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 26, Şubat, 1995, s. 174.

KDV, ülkemizde sabit oranlı olup mal ve hizmet türlerine göre oran farklılaştırılmasına gidilmiştir. Uygulamada olan KDV oranlarımız yüzde 18'dir. KDV oranlarının AB ülkelerindeki uygulamalarına bakıldığında ve ülkemizle kıyaslandığında ise özellikle oranların yüksekliği açısından uygulanan KDV oranlarının AB ülkelerinin genelinden yüksek olduğu görülür. AB, verginin sosyal amacına uygun olarak gıda maddelerinde yüzde 5 oranını uygun görmüşken, Türkiye'de yüzde 8 olarak uygulanmaktadır. Ancak yaşanan asıl çelişki ülkemizde gıda maddelerine uygulanan KDV'nin kendi içinde de farklılaşmasından kaynaklanıyor.

AB ülkelerinde ise özellikle gıdada uygulanan KDV oranları ülkemizden düşük ve bu tip ayrımlar da mevcut değildir. AB'ye üye ülkelerde KDV indirilmiş ve normal oranlar çerçevesinde ve geçici bir rejim özelliğinde sürdürülüyor. Geçici rejim uygulamasında indirilmiş oran en az yüzde 5, standart oran en az yüzde 15 olarak belirleniyor ve sürekli rejimin kabulüne kadar üye ülkelerde mevcut olan yüzde 5'in altındaki oranların uygulanmasına izin veriliyor. AB ideal olarak yüzde 5 ve yüzde 15 olarak ikili oran sistemini benimserken Türkiye'de ise yüzde 1, yüzde 8 ve yüzde 18'den oluşan üçlü oran sistemi sürdürülüyor.

AB'de benimsenen bu ikili sistem genel olarak KDV'nin konusuna giren uygulamaların hepsinde geçerlidir. Gıda alanında AB ülkelerine bakıldığında; Almanya'da yüzde 7, İspanya'da yüzde 4, Lüksemburg'da yüzde 3, Hollanda'da yüzde 6, Avusturya'da yüzde 10, İngiltere'de yüzde 0 – yüzde 17,5 arasındaki oranlarda KDV uygulaması görülüyor.

Gıda maddeleri için uygulanan KDV'de toptan ve perakende satışlar için bir farklılaşmaya gidilmezken, gıdaların bazı kategorilere ayrılarak KDV'lerinin farklılaştırılması uygulaması bazı ülkelerde söz konusu olabilmektedir. Bu farklılaştırma kapsamında bazı ürünlerin KDV oranları sıfıra kadar inebiliyor. Ülkemizde pırlanta, yakut gibi değerli taşlarda uygulanan sıfır oranlı KDV'nin; İngiltere, Belçika, Danimarka ve İrlanda gibi ülkelerde günlük ve haftalık gazete ve dergilerde, çocuk ve bebek giysilerinde, işitme cihazı, diş protezi gibi bazı zorunlu sağlık giderlerinde uygulanması da dikkat çekici.

KDV Kanununun 28. maddesi, Bakanlar Kurulu'na oranlar üzerinde değişiklik yapma ve oranların uygulandığı mal ve hizmetleri başka bir oran grubuna alma yetkisi veriyor. Bu düzenlemeyi yapmak bu kadar kolayken

KDV oranlarının hem AB'ye uyum, hem de mevcut çelişkilerin giderilmesi adına bir an önce düzeltilmesi gerekiyor. Katma Değer Vergisi'nde indirim ekonominin gündeminde bulunuyor. Sağlık ve eğitim, tekstil, hazır giyim ve deri sektöründe yüzde 8 olarak uygulanan KDV, turizm başta olmak üzere diğer bazı sektörler için de indirilmesi bekleniyor.

KDV, mal ve hizmet fiyatlarının içinde gizli olarak tahsil edildiğinden, mükellef üzerinde *mali anestezi* yaratarak uyum ortamını beraberinde getirmektedir. Ancak enflasyon dönemlerinde mal ve hizmet fiyatlarının yükselmesiyle beraber aşırı fiyat artışları son tüketici durumunda olan bireyi zararını minimize etme arayışına sokacak ve fiyat içinde gizli olan vergiden kurtulmak için belge pazarlığına yöneltecektir.

3.7.3. Vergi Uyumunun Verginin Ekonomik Amaçları Üzerine Etkisi

Vergisel tedbirler yolu ile ekonominin yönlendirilmesi mümkündür. Örneğin, yatırımların teşviki amacıyla, yatırım harcamalarının vergi matrahından düşülmesi veya tasarrufların teşviki amacıyla tahvil faizlerinin vergiden istisna edilmesi veya düşük oranda vergilendirilmesi gibi yöntemler kullanılabilir¹⁷⁷.

Ekonomilerde yaşanan buhranlar ve iktisadi görüşlerdeki değişmeler; vergilerin, ekonomi üzerinde önemli etkiler yaratacak güce sahip olduğunu göstermiştir. Vergiler ekonomide belirli alanların veya konuların teşvik edilmesini sağlamak için kullanılabilir. Bunun yanında devlet, ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik olarak vergiler aracılığı ile enflasyonist veya deflasyonist etkileri ortadan kaldırmaya yönelik müdahalelerde bulunabilir. Verginin ekonomik amaç ve fonksiyonları çerçevesinde, yatırımların veya tasarrufların özendirilmesi, üretim veya tüketimin kısıtlanması veya özendirilmesi, ödemeler dengesinin özendirilmesi,

¹⁷⁷ Devrim, a.g.e., s.198.

ödemeler dengesinin düzeltilmesi de mümkündür¹⁷⁸. Günümüzde konjonktürel dalgalanmaların ekonomik istikrarı bozucu nitelikte oldukları bilinmektedir ve bu sebeple, vergi politikalarına ilişkin önlemlerle bunların hafifletilmesine çalışılmaktadır. Bir ekonomide ekonomik istikrar sağlanmaya çalışıldığı zaman başlıca üç husus önem kazanmaktadır. Bunlar; tam istihdam, fiyat istikrarı ve dış ekonomik dengedir. Modern maliye bilimine göre ekonomideki konjonktürel ve strüktürel dalgalanmaları gidermek için değişen iktisadi koşullar ile uyumlu hale getirilen ensek bir vergi politikasının uygulanması gerekmektedir.

Ancak tüm bu uygulamalar amacına ulaşabilmesi için verginin tam kapasite ile toplanması gerekmektedir. Bu da mükellefin vergi uyumunun artırılması ile mümkündür. Aksi halde, yapılan vergisel teşvik ve yönlendirmeler beklenen sonuçları vermeyecektir.

3.7.3.1. Yatırımlar

Verginin yatırımlar üzerindeki etkisi, yatırımcıların yatırım sonrası kazançlarının belirli bir kısmının devlete aktarılmasının yatırımcı üzerinde yarattığı vergi yükünün incelenmesi ile belirlenebilir. Özellikle artan oranlı bir gelir vergisi, ekonomik birimlerin yatırım yapma ve rizikoya girme arzularını oldukça önemli bir şekilde etkiler. Vergi oranlarının yüksekliği, yatırım yapma ve risk alma konusunda mükellefi endişeye düşürür. Yeni yatırımlar ve piyasada tutunma kaygısı, zaten kendi başına risk unsuru oluştururken, vergi oranlarının yüksek oluşu bazı müteşebbisleri yatırım kararlarından vazgeçirebilmektedir. Vergiye gönüllü uyumu düşük olan müteşebbisler ise yüksek vergi oranlarını içeren yatırım kararını alırken, ödeyecekleri vergiden çeşitli yöntemlerle kurtulma çabası içine gireceklerdir.

Arz-yönlü vergi politikasını savunanlar, vergi indirimi neticesinde firmanın yatırıma yöneltebileceği fonların artacağını öne sürmektedirler. Firmanın vergi indirimleri neticesinde artan marjinal geliriyle, daha fazla emek, daha fazla sermaye,

¹⁷⁸ Fazıl Aydın, “Vergide Konu Seçiminin Verginin Amaç ve Fonksiyonları Açısından Analizi –I”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Eylül, 2001, Sayı: 56, s. 156.

yatırım için gerekli teçhizat satın alabilecektir¹⁷⁹. Bununla beraber vergi oranlarının indirilmesi aynı zamanda vergiye uyumu da artırarak vergiden kaçınma ve vergi kaçırma faaliyetlerini azaltacaktır.

Gelişmiş ülkelerde önemli bir gelir kaynağı olan kurumlar vergisi oranlarında yapılacak bir indirim toplam talep üzerindeki etkisi, bu verginin kime yansıdığına bağlıdır. Eğer verginin fiyatlar yolu ile tüketiciye yansımadığı ve firma karlarından ödendiği kabul edilirse, vergi indiriminin etkisi, yüksek gelir gruplarının ödediği gelir vergisi oranlarının düşürülmesi veya firmalara gelir transfer edilmesi ile aynı etkiyi yaratacaktır. Bu durumda dağıtılan karlar veya firma içi tasarruflar artacaktır. Yüksek gelir gruplarının harcanabilir gelirlerinin artırılması tüketim harcamalarında önemli bir artışa neden olmaz. Durgunluk döneminde tasarrufların artması üretimi ve yeni yatırımları teşvik etmez. Eğer vergi oranları indirilmeyip, mesela amortisman indirimleri artırılırsa, yeni yatırımın maliyeti düşeceğinden, yatırımları teşvik edici marjinal bir etki meydana gelebilir¹⁸⁰.

3.7.3.2. Üretim ve Tüketim

Gelir vergilerinde yapılacak olan bir indirim, vergi kapsamının genişliği oranında, kişilerin harcanabilir gelirlerini yükseltecektir. Bu durum mükellefin vergi sonrası şahsi kazancının artması ile vergiye uyumunu artıracaktır. Eğer talebin gelir esnekliği, fiyat esnekliğinden yüksekse ortaya çıkan gelir artışının talebi etkilemesi daha yüksek ve hissedilir olacaktır. Bu anlamda marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelir gruplarının vergilerinde indirim gidilmesi ise toplam talebi artırmak bakımından uygulamada daha etkili olacaktır.

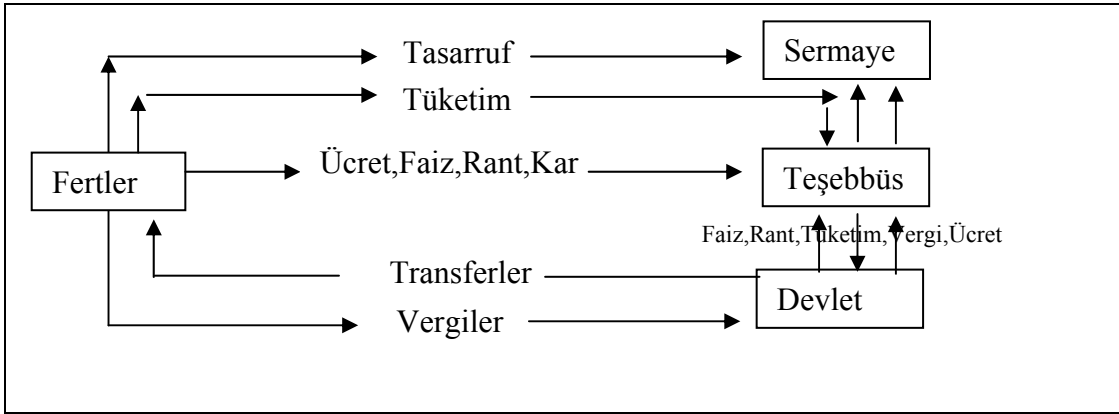
Durgunluğu giderici maliye politikasında kullanılan vergilerin en etkili özellikleriyle yaygın olan harcama vergilerinin oranlarının azaltılmasıdır. Bu şekilde yapılacak bir indirim gelir ve kurumlar vergisinde yapılacak indirimden daha etkili

¹⁷⁹ Ronal KRIEGER, Çeviren: Coşkun Can AKTAN, “Arz Yönlü İktisat Teorisinde Vergi İndirimleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, www.canaktan.org, Erişim: 11.11.2002.

¹⁸⁰ Sevim GÖRGÜN, **Maliye Politikası**, İstanbul, 1972, s. 77.

olacaktır. Çünkü kişilerin mal ve hizmetlerinin fiyatlarının düşmesi sonucu hem reel gelirleri yükselmekte hem de söz konusu mal ve hizmetlere olan talep artışı ile tüketim teşvik edilmektedir. Özellikle fiyat esnekliği yüksek ve tüketimi yaygın olan mal ve hizmetlerde yapılacak vergi indirimi toplam talep üzerinde genişletici bir etki yaratacaktır. Diğer yönüyle de toplumun geniş kesimlerinin kullandığı mal ve hizmetler üzerinde yapılacak bu indirimler gelir dağılımını düzeltici yönde etkide bulunacaktır. böylelikle vergisi düşen malın tüketimi nedeniyle mükellefin gelirinde gerçekleşen soyut artış mükellefin refahının ve vergiye olan uyumunun artmasına neden olacaktır.

Grafik 8: Gelir Döngüsü

Kaynak: Makro Ekonomi, <http://www20.uludag.edu.tr>.

3.7.3.3. Tasarruf

Ülke içinde uygulamadaki vergi politikaları, tasarruf seviyesinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Toplam tasarruf düzeyinin düşük olması iktisadi gelişme için temel engellerden biridir. Çünkü, bir ekonomide gerekli olan yatırımların en sağlıklı kaynağı toplam tasarruf hacmidir. Bu anlamda ileri sürülen görüşlerden biriside, ekonomide ortaya çıkan tasarruf açığını, devletin vergi gelirleri politikası yoluyla kapatarak özellikle özel teşebbüsün girişemediği temel altyapı veya sanayileşme sürecini hızlandıracak yatırımları gerçekleştirmesidir.

Az gelişmiş ülkelerde tasarruf düzeyinin yetersiz olması ve beraberinde özel kesimin kendisinden beklenen yatırımları gerçekleştirememesi sonucunda kamunun mevcut tasarruf açığını kapatmak yönünde politikalar uyguladığı görülür. Bunlardan

en önemlisi, gerekli olan yatırımların kamu eliyle gerçekleştirilmesi ve bunun finansmanı için birincil olarak vergilere başvurulmasıdır. Fakat az gelişmiş ülkelerdeki, milli gelir düzeyinin düşüklüğü, gönüllü vergi uyumunun sağlanamaması ve siyasi karar alma sürecinin gelişmişlik düzeyi bu yaklaşımın önündeki temel engellerdir. Gelişmiş ülkelerdeki kamu gelirleri politikası ise, toplam talep düzeyini etkileyen kamu harcamaları için gerekli olan finansmanı sağlama şeklindedir.

Toplam tasarruf düzeyini veya yatırılabilir fonları artırmaya çalışmanın bu anlamda bir başka yöntemi de, çeşitli kesimlerden vergileme yoluyla toplanmış olan kaynakların bir kısmının tasarruf eğilimi yüksek kesimlere aktarılması veya bu kesimlerin vergilemeye konu olan kazançlarının daha az oranda vergilendirilmesi, istisna ve muafiyetlerle vergi kapsamı dışına çıkarılması gibi araçları kullanmak suretiyle tasarrufların teşvik edilmesidir¹⁸¹.

3.7.3.4. Ekonomik İstikrar

Vergileme ulaşılmak istenen iktisadi amaçlardan birisi de ekonomik istikrardır. Yani fiyat istikrarının temini ve tam istihdama ulaşılmasında vergi politikaları devreye girer. Fiyat istikrarsızlığı genelde fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi, yani enflasyon şeklinde kendini göstermektedir. Enflasyon ise toplam talebin toplam arzı geçmesi sonucunda oluşur. Bunu önlemek için vergi politikası talep fazlasını emecek şekilde düzenlenebilir. İşsizlik ise eksik istihdamda piyasanın dengede olması durumunda, toplam talep seviyesinin düşüklüğünden veya hızlı nüfus artışı, eğitimsizlik, tarımda makineleşme, sermaye birikiminin yetersizliği vb. yapısal bazı sebeplerden kaynaklanabilir. Yapısal işsizlik için vergi politikası ile müdahale etmek mümkün değildir. Ancak talebin arzdan düşük olmasıyla oluşan konjonktürel işsizlik durumunda ise vergi yükü azaltılarak talebin artması sağlanabilir.

¹⁸¹ <http://ekutup.dpt.gov.tr>, Erişim: 10.11.2005.

Düzenleyici bir vergi politikası yoluyla yeni vergiler getirilmeden ve eski vergilerin oranını arttırmadan önce, ekonomideki toplam talep fazlasının vergi sistemindeki boşluklardan meydana gelip gelmediği bir araştırmaya tabi tutulmalıdır. Çünkü vergilerin tesirleri ve mükellefin bu vergiler için psikolojik sınırları birbirinden farklıdır¹⁸².

Geliri arttırmak, istihdam seviyesini yükseltmek ve dolayısıyla neticede tam istihdama ulaşabilmek için deflasyonist açığı kapatmak gerekir. Bu da efektif talebi arttırmakla mümkündür. Bunu gerçekleştirmek ise devletin görevidir. Toplam harcamayı arttırmak için devlet, zorunlu olarak müdahaleci bir karaktere bürünecek, ayrıca bu yoldaki politikasını gerçekleştirebilmek için milli ekonomi tarafından yaratılan hasılanın daha fazla bir kısmını vergi veya başka adlar altında cebir yoluyla kamu ekonomisine aktaracaktır¹⁸³.

3.7.3.5. Boş Kapasite

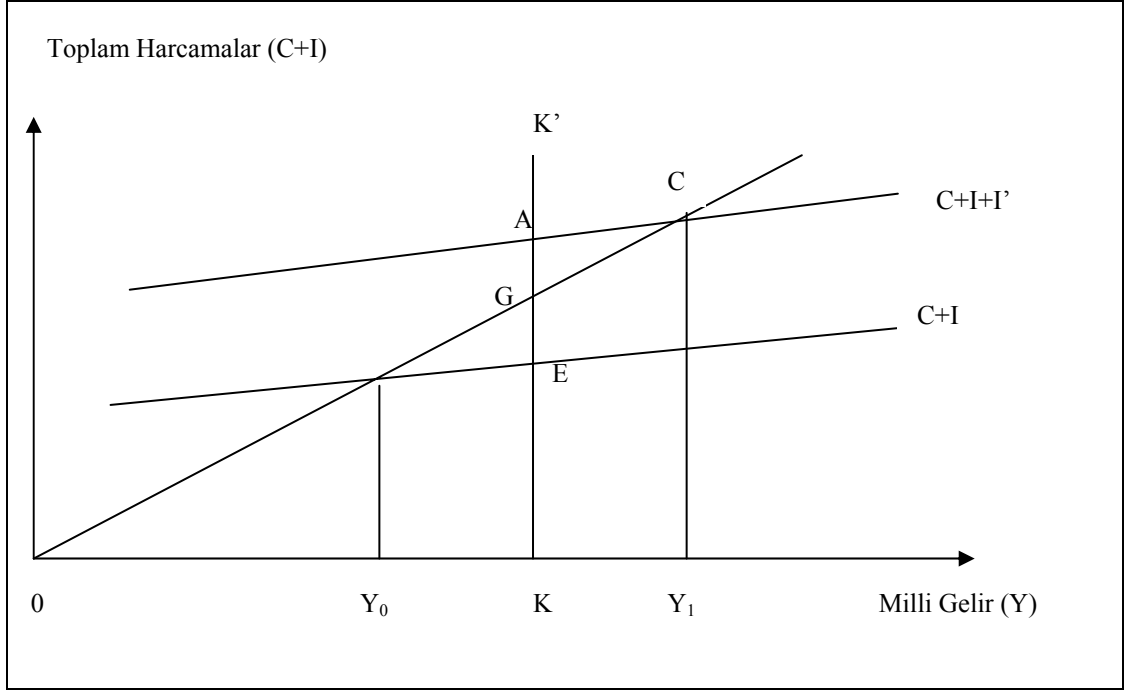
Ekonomide önemli olan makro ekonomik dengedir. Makro ekonomik dengeye ulaşmak için iktisat politikası araçları yanında vergiler de etkin bir araç olarak kullanılır. Konjonktürdeki durgunluk dönemlerinde talebin düşmesi ile birlikte arzın yüksek seviyede kalması üreticileri arzı düşürmek için üretimi kısımaya zorlar. Bu da ekonomide işgücü ve üretim faktörlerinin atılda kalmasına neden olur.

Ekonomide marjinal tasarruf eğiliminin dolayısıyla hızlandıran katsayısının arttırıldığı dönemlerde, tüketim ve yatırım harcamalarında önemli artışlar ortaya çıkabilir. Bu durum karşısında toplam arz ile toplam talep arasında önemli dengesizlikler ortaya çıkabilir.

¹⁸² İsmail TÜRK, **Maliye Politikası**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2003, s. 119.

¹⁸³ NADAROĞLU, a.g.e., s. 102.

Grafik 9: Toplam Harcamalar Milli Gelir Karşılaştırması

Kaynak: Makro Ekonomi, <http://www20.uludag.edu.tr>

Grafikte toplam harcamalar (C tüketim I yatırım harcamaları) C+I iken milli gelir Y_0 da dengeye gelmektedir. Tüketimdeki artışlar sonucu C+I eğrisi C+I' ne çıkmakla, birden bire toplam arz göre toplam talepte bir artış meydana gelmektedir. Bu nedenle, ekonomide gerek hammadde ve gerekse ara malların temininde bir takım zorluklarla karşı karşıya kalılabilmektedir. Örneğin, döviz yetersizliği sonucu görülen ithalat tıkanıklığı, sanayi işletmeleri için hammadde, yardımcı madde ve makine ile yedek parça açısından darboğazlar meydana getirmektedir (grafikteki KK' eğrisi bu durumu yansıtmaktadır). Böyle durumlarda, ekonomideki kullanılmayan işgücü ve üretim araçları boş kapasite olsa bile, toplam arzın elastikiyeti oldukça küçüleceği için toplam talep, üretimi değil fiyatları yükseltecektir. Dolayısıyla şekilde AG kadar bir enflasyonist açık veya diğer bir anlatımla enflasyonist gelir fazlalığı yaratacaktır. Bu enflasyonist açığın şiddeti bir yandan tüketim fonksiyonunun (C+I+I') eğrisinin eğimine, diğer yandan ise toplam efektif talebin yukarıya veya aşağıya kaymasına bağlı bulunmaktadır. Enflasyonist açık gelişmekte olan ülkelerde sık sık olmaktadır. Deflasyon, ekonomik faaliyetlerin canlılığını kaybetmesi ve sönük bir devreye girmesi demektir. Bu dönemde toplam

harcamaların azalması deflasyonun en önemli özelliklerinden biridir. Dolayısıyla bu dönemlerde enflasyonun aksine fiyatlarda gerilemeler görülür. Toplam talebin toplam arzın tam çalışma düzeyinin altında kesmesi sonucu meydana gelen ekonomik boşluğa *deflasyonist açık* denir¹⁸⁴. Bu durumda toplam arz toplam talepten GE kadar büyüktür. Böyle durumda üretilen mal ve hizmetlerin satılamaması, ekonomik faaliyetleri yavaşlatacak, üretim faaliyetleri ve iş gücü boş kapasite oluşturacak ve bu durum giderek gelirin azalmasına, bunun sonucu talebin daha da kısılmasına neden olacaktır. Bu süreç deflasyon olarak tanımlanmaktadır. Bu süreci doğuran toplam arz ile toplam talep arasındaki boşluğa da deflasyonist açık denir.

Enflasyonist açık ile mücadelede vergiler tüketimi kısırarak talebi düşürecek şekilde artırılır. Keynes'e göre enflasyonist açık durumunda yapılması gereken uygulama kamu harcamalarının azaltılması ve vergilerin artırılmasıdır. Teorik olarak bu şekilde olmakla beraber uygulamaya safhasına geçildiğinde mükellef faktörü ile birlikte psikolojik ve sosyal etmenlerin teorisinin istenilen sonuca ulaşmasını engellediğini görürüz. Tüketimi kısıracak şekilde vergi oranlarının yükseltilmesi demek KDV başta olmak üzere dolaylı vergilerin oranlarının yükseltilmesi ile gerçekleştirilir. Bu da son tüketici durumundaki vatandaşın belge almayarak bu yükü hafifletme arayışlarına girmesine neden olur. Ancak vergi uyumu ve bilinci yüksek mükellefler ise böyle bir durumda vergi oranlarının yükseltilme gerekçelerinin haklılığının bilincinde olarak tüketimlerini kısırarak bu vergisel değişiklikten etkilenmeme davranışına yönelecektir. Ancak geçiş ekonomilerinin genel yapısı gereği Türkiye'de bir tüketim toplumdur ve vergiye gönüllü uyum seviyesi düşüktür. Aynı durum ekonomideki deflasyonist açık durumunda uygulanacak vergisel politikalar içinde geçerlidir. Vergi uyumu yüksek olmadığı sürece vergisel tedbirlerle ekonomiye yön vermek, beklenen hedeflere ulaşmak güçleşmektedir.

3.7.3.6. Spekülasyon

Para talebinin diğer deyimle likidite tercihinin üç unsuru vardır. Bunlar işlem, ihtiyat ve spekülasyondur. İşlem ve ihtiyat amacı elde tutulan para milli gelir

¹⁸⁴ <http://www20.uludag.edu.tr>, Erişim: 30.01.2006.

düzeyine, spekülasyon ile tutulan para faiz oranına bağlıdır. Spekülasyon ile tutulan para ile faiz oranı arasında ters yönde bir ilişki vardır. Faiz oranı yüksekken yakın zamanda düşeceği öngörülerek para talebi azalmakta, faiz oranı düşükken kısa zamanda yükseleceği öngörülerek para talebi artmaktadır¹⁸⁵.

Keynezyen iktisat teorisinde likidite tuzağı, herkesin faiz oranının düşebileceği en düşük seviyeye düştüğüne inanması halidir. Bu durum, para talebinin faiz oranına karşı sonsuz esnek olduğu halidir. Böyle bir durumda para arzında meydana gelebilecek her artış spekülasyon etkisi ile elde tutulacak ve faiz oranı hiç etkilenmeyecektir. Diğer bir ifade ile böyle bir durumda para politikaları etkisiz olacaktır.

Küreselleşmenin devletler ve sosyal sınıflar açısından yarattığı olumsuz sonuçları hafifletmek amacıyla yapılan öneriler, sermaye hareketlerinin sınırlandırılması düşüncesinin aksine bu hareketlerin vergilendirilerek kontrol edilebilmesi üzerine odaklanmıştır.

Keynes 1936 yılında, finansal piyasalarda uygulanacak işlem vergilerinin kısa vadeli spekülasyonu engelleme ve uzun vadeli yatırımları teşvik etme konusunda potansiyel rolüne dikkat çekmiştir. Keynes'e göre, hisse senedi piyasasında uygulanacak böyle bir vergi, amacı kısa vadeli alım satım karı elde etmek olanları etkileyecek, temel göstergelere bakarak yatırım yapanları ise etkilemeyecektir¹⁸⁶. İşlem vergisinin spekülasyonu engelleyici gücü, verginin yıllık kümülatif maliyeti hesaplanarak bulunabilecektir.

James Tobin, spekülatif amaçlı uluslararası sermaye hareketlerinin giderek artmasının neden olduğu finansal ve ekonomik dalgalanmaları önlemek ve ulusal politikaları piyasanın sert dalgalanmalarından korumak için, dövizlerin çevrilmesini içeren bütün uluslar arası kambiyo işlemlerini etkileyecek bir verginin uygulanmasını önermiştir.

¹⁸⁵ Can AKTAN, "Keynezyen İktisat", www.canaktan.org.tr, Erişim: 30.03.2006.

¹⁸⁶ Abdulkadir GÖKTA, "Küreselleşme ve Vergi Gelirlerinin Bileşimine Etkileri, Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesi Önerisi – II", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 90, Haziran, 2000, s. 83.

Öneri, bir para biriminden başka bir para birimine çevrilecek olan paradan yüzde 0,1 ile yüzde 0,5 arasında değişen bir oranda vergi alınması şeklindedir. Söz konusu vergi hem alımda hem de satımda işlemin amacı ne olursa olsun, işlem miktarı üzerine uygulanacak oran kadar tahsil edilecektir.

Tobin'in önerisi, spekülasyon maliyetlerini yükseltip, kısa vadeli veya gecelik spekülasyonlardaki kar elde etme olasılığını azaltmak amacıyla uluslar arası sermaye hareketleri üzerine yüksek oranda bir işlem vergisi getirilmesidir. Böylece ülke ekonomisine spekülasyon yolu ile verilen zararlar azaltılıp, ülke merkez bankaları ulusal para birimini daha kolay koruyabilecek ve bunun yanında vergi geliri elde edilecektir¹⁸⁷.

Verginin büyük bölümünün yüksek gelir sahibi bireylerin sermayeleri üzerinden elde ettikleri gelirlerden alınması ve verginin artan oranlı yapısının sağlayacağı etkiler, vergide adalet ve eşitlik ilkelerinin sağlanmasında önemli bir fonksiyon görmektedir. Ayrıca, çok uluslu şirketlerin vergi dışı kalan bir çok işlemi için de, uluslararası kurumlar vergisi tabanının oluşturulmasında önemli bir işlev görebileceği ileri sürülmektedir¹⁸⁸. Vergi uyumunu artırıcı yönde etki yapması beklenen bir vergi türüdür. Ancak hala tartışmaları sürmektedir.

Çok tartışılmasına rağmen henüz uygulanmayan bu vergi, Türkiye'de dalgalı kur sistemine geçiş ile birlikte daha yakından incelenen döviz kuru dalgalanmaları sorununa rağmen henüz tanınmamaktadır. Spekülasyondan kaynaklanan döviz kuru dalgalanmalarının engellenmesinde vergisel çözüm yöntemi olarak uluslararası akademik çevrelerde giderek daha fazla destek bulmaktadır.

¹⁸⁷ Fatih SARAÇOĞLU, Özgür ŞAHAN, "Tobin Vergisi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", www.sayistay.gov.tr, Erişim: 24.12.2005.

¹⁸⁸ Hale BALSEVEN, "Dünya Uygulamalarında ve Türkiye'de Finansal Piyasalardaki İşlem Vergileri", **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 265, Eylül, 2003, s. 174.

3.7.4. Vergi Uyumunun Verginin Sosyal Amaçları Üzerine Etkisi

Vergilerin bilinen sosyal fonksiyonları ile birlikte, yakın yıllarda bütün dünya ülkelerinde giderek önem kazanan çevre sorunları, hızlı nüfus artışı, hızlı ve çarpık şehirleşme ve sanayileşme hareketleri, uyuşturucu ve alkol kullanımı gibi toplum sağlığına zararlı malların(demerit goods) kullanım miktarının artması sorunları karşısında diğer ekonomik ve mali araçlar yanında bu sorunlarla mücadelede vergiler önemli ve etkili bir araç haline gelmiştir. Sosyal fonksiyonun bu boyutunu örneklendirecek olursak ilk olarak negatif gelir vergisini verebiliriz. Bu sistemde devletin, fakirlik çizgisinin altında bulunanlardan vergi almak yerine tersine bu kişilere bir ödemede bulunması gerektiği önerilmektedir. Negatif gelir vergisi önerisi özellikle gelir dağılımı amacına yönelik genel bir araçtır ve gelir vergisinin içine yerleştirilebilir. Bir diğer vergi tedbiri, gelir vergisinde emek geliri lehine ayırım ilkesinin uygulanması ve asgari geçim seviyesi dikkate alınarak kişilere genel veya özel indirim uygulanmasıdır¹⁸⁹.

Hızlı, yoğun ve çarpık sanayileşme ve şehirleşme hareketini kontrol altına almak amacıyla büyük şehirlerde hemşerilik vergisi, kirliliği önlemek adına, “kirliliği önleme veya çevre temizlik vergisi”, çeşitli hizmet veya harcamalara katılma payları gibi ödemeler talep edilmektedir¹⁹⁰.

Vergi yoluyla sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, yani gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması amacı güdülebilir. Bunun için yüksek gelir ve servet düzeylerindeki bireylerin nispeten daha ağır vergilendirilmesi gerekir. Gelir transferi ile düşük gelir düzeyindeki bireylere daha adil bir yaşam standardı sağlanabilir.

Ancak vergiye gönüllü uyumun düşük olması vergi tabanının darlığına, verginin tabana yayılamaması da vergi üzerinden ulaşılmak istenen sosyal hedeflere ulaşılamamasına neden olmaktadır.

¹⁸⁹ DEVRİM, a.g.e., s. 200.

¹⁹⁰ DEVRİM, Kamu Maliyesine Giriş, İzmir, 2002, s. 201.

Böylelikle, zor yaşam şartlarında mücadele veren bireyin devlet yönetimine karşı güveni artar, vergilerin haklılığına inanır. Bu durum, devletin vatandaşına verdiği değerin göstergesidir.

3.7.4.1. Gelir ve Servet Dağılımı Üzerine

Vergilemenin sosyal amacı özellikle serbest piyasa mekanizmasının gerçekleştiremediği hatta gelişmekte olan ülkelerde daha da çok bozduğu adil gelir ve servet dağılımının sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır. Piyasa ekonomisi kurallarına göre gerçekleşen bir gelir ve servet dağılımı her zaman adil olmamaktadır. Bunun için devletin gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri giderme yönünde piyasaya müdahale etmesi gerekir. Çünkü, sosyal devlet anlayışının ve sosyal adaletin bir gereği olarak toplumda adil ve dengeli bir gelir ve servet dağılımının gerçekleştirilmelidir¹⁹¹.

Vergi konusunun seçilmesinde, matrahın belirlenmesinde ve oranların saptanmasında sosyal amaç büyük önem taşımaktadır. Sosyal amacın gerçekleştirilmesi için başvuru yollarından bazıları şunlardır:

- Artan oranlı gelir vergileri, belli bir sınırın üstünde bulunan gelirlerden alınan ek vergi, gider vergilerinde vergiye tabi mal ve hizmetten alınan vergilerin bunların lüks olup olmamalarına göre farklılaştırılması, toplumdaki gelir farklılıklarını kısmen olsun kaldırmak amacını gütmektedir.
- Servet vergileri, diğer amaçlar yanında servet farklılıklarını ortadan kaldırmak amacını güden vergilerdir.
- Sosyal güvenlik aidatlarının vergiye tabi tutulmaması, sosyal yardımların vergi dışı bırakılması, teşebbüslerin sosyal yardımlarının gider kabul edilmesi ve yararlanan yönünden vergiye tabi tutulmaması, sosyal güvenlik amacıyla tanınan vergi avantajlarıdır.

¹⁹¹ AKSOY, a.g.e., s. 174.

- Yaşlılara, iktisadi açıdan korunmaya muhtaç olanlara ait gelirlerin vergi dışı bırakılması, sosyal güvenlik amacına yönelmiş vergi politikası araçları olarak kabul edilebilir¹⁹².

Devlet vergileme yoluyla sağladığı gelirlerinin bir kısmını çeşitli kamu harcamaları şeklinde düşük gelir gruplarına veya hiç geliri olmayanlara transfer harcamaları şeklinde aktarabilir. Bazen de finansmanı vergi gelirleriyle karşılanan mal ve hizmetleri düşük gelirlilere bedelsiz, ya da düşük bedelle yani maliyet bedelinin altında satmak suretiyle de gelir dağılımında adalet sağlamaya çalışabilir. Ayrıca, toplumu oluşturan kişiler arasında vergi yükünün adil dağılımının sağlanması için gerekli önlemlerin alınması da verginin sosyal amacı bakımından büyük önem taşımaktadır. Nitekim gelir vergisi sistemlerinde “en az geçim indirimi” veya “genel indirim”, ”artan oranlılık” ve emek gelirlerinin sermaye gelirlerine nazaran daha hafif vergilendirilmesini teşkil eden “ayırma ilkesinin” uygulanmasının adil bir vergilemenin ve verginin sosyal amacının gerçekleşmesinde önemi büyüktür. Bu hususun gerçekleşmesi için yüksek gelir elde edenlerden daha yüksek oranda ve daha fazla vergi alınması suretiyle orta ve düşük gelirlilerin vergi yükünü hafifletmek gerekmektedir¹⁹³.

Bütün bu sosyal amaçlı vergisel düzenlemeler, verginin hedeflenen kesimlerce ödenmemesi ya da eksik ödenmesi sonucu kendisinden beklenen sonuçları verememektedir. Devlet, ne kadar toplumsal anlayışla bireyin yanında olarak vergileri koyarsa koysun yine de toplumsal gelir transferinin adının “vergi” olması uyumsuzluk için yeterli bir sebeptir.

3.7.4.2. Sosyal Güvenlik

Anayasamızın 2. maddesine göre “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.”

¹⁹² EDİZDOĞAN, a.g.e., s. 63,64.

¹⁹³ AKSOY, a.g.e., s. 174.

Yine Anayasamızın 48. maddesi konu ile ilgili olarak “Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir. Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.”

Konu ile ilgili olarak Anayasamızın sosyal güvenlik hakkı ile ilgili 60. maddesi “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir, devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar” ifadesine yer vererek sosyal güvenliği güvence altına almıştır.

Anayasamızın 2. maddesinde açıkça vurgulanan “sosyal hukuk devleti” söyleminin kavramsal olmaktan çıkarılıp, işlevsel bir niteliğe geçirilmesi görevi de devlete verilmiştir. Uyruklarına salt klasik özgürlükleri sağlamakla yetinmeyip, onların insani şartlarda yaşayabilmeleri için gerekli maddi gereksinimlerinin karşılanmasını ifade eden bu devlet anlayışı,

- Millî geliri artırma,
 - Millî gelirin adaletli dağıtımını sağlama,
 - Özgürlüklerin sağlanması bağlamında gerekli olan maddi olanakların temini,
 - Bireyleri sosyal güvenliğe kavuşturma,
- hususlarını da beraberinde getirir.

Ülkemizde devlete bu denli çok görev yüklenince, kamusal harcamaların hacmi oldukça artmış ve beraberinde hükümetleri sağlıklı olmayan popülist gelir arayışlarına götürmüştür. Kamusal bütçelerin borçlanmalarla finanse edilir olması, çok geçmeden bütçelerin mahiyetinin değişmesine ve gerekli kamu gelirlerinin yalnız borç servislerine tahsisini gerektirmiştir. Bu durum ise, bütçe açıklarının giderek büyümesine ve vergi gelirlerinin artırılması çabasına neden olmaktadır.

Sosyal güvenlik aidatlarının vergiye tabi tutulmaması, sosyal yardımların vergi dışı bırakılması, teşebbüslerin sosyal yardımlarının ve bağışlarının gider olarak kabul edilmesi ve yararlanan açısından vergiye tabi tutulmaması, sosyal güvenlik amacıyla tanınan vergi avantajlarıdır.

Yaşlılara, iktisadi açıdan korunmaya muhtaç olanlara ait gelirlerin vergi dışı bırakılması, sosyal güvenlik amacına yönelmiş vergi politikası araçları olarak kabul edilebilir¹⁹⁴.

Sosyal güvenlik yasalarında Sosyal Güvenlik Reformu adı altında yeni bir yapılanma oluşturulmuştur. Sosyal Güvenlik Reformu ile getirilen en önemli yenilik, vatandaşlar arasında ayrımcılığa yol açan bu farklı uygulamalara son verilmesidir. Reformla birlikte kamu yada özel sektörde, bir işverene bağlı yada serbest çalışıp çalışmadığına bakılmaksızın, çalışan bütün vatandaşlar için eşit haklar ve yükümlülüklerin söz konusu olduğu tek bir emeklilik sistemi ve tüm vatandaşlar için tek bir genel sağlık sigortası kurulması temel amaçtır. Yeni emeklilik sisteminde zorunlu ve isteğe bağlı sigortalılık ülke gerçeklerine uygun bir biçimde yeniden tanımlanmaktadır. Herkesi kapsamı içine alan bir genel sağlık sigortasının oluşturulması tasarlanmaktadır. Bunlar tek bir merkezden yönetilecektir.

İsteğe bağlı sigortalılık ise ülke gerçeklerine uygun olarak yeniden tanımlanmıştır. Tarım işlerinde süresiz olarak çalışanlardan, tarımda kendi nam ve hesabına çalışanlardan, gelir vergisinden muaf olup esnaf ve sanatkar siciliyle birlikte kanunla kurulu meslek kuruluşlarına kayıt olanlardan ve ev hizmetlerinde çalışanlardan aylık kazançları prime esas asgari aylık kazancın altında olan vatandaşlar isteğe bağlı sigortalı olabileceklerdir. Ayrıca, isteğe bağlı sigortalılıktan yararlanacak vatandaşların durumlarına uygun, bir takvim yılı içinde olmak kaydıyla esnek ödeme olanakları da getirilmekte, böylece prim ödeyemedikleri dönemler için borçlarının birikmesi önlenmiş olmaktadır¹⁹⁵.

¹⁹⁴ EDİZDOĞAN, a.g.e., s. 63.

¹⁹⁵ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Sosyal Sigortalar Kurumu, "50 Soruda Sosyal Güvenlik Reformu", www.ssk.gov.tr, Erişim: 20.02.2006.

İşsizlik sigortası prim ödemeleri mükellefi çalıştığı dönem boyunca rahatsız etmektedir. Ancak bu rahatsızlık her ay brüt gelirden kesinti olması işsiz kaldığı dönemde devletin kendisine geri ödemedeki bulunmasıyla ortadan kalkmaktadır. Oysa ki mükellef çalıştığı dönemde birey psikolojisi ile hareket ederek sanki hiç işsiz kalmayacakmış gibi düşünerek bu küçük ödemeleri bile ödememe isteği duymaktadır. Vergi bilinci ve uyumu yüksek mükellefler ise illiyet bağı kurarak rahatsızlık duymadan gönüllü olarak mükellefiyetini yerine getirmektedir. Devletin kendisini düşünerek böyle bir uygulama getirdiğinin ve buna katılımının şart olduğu konusunda bilinçlidir.

3.7.4.3. Nüfus Politikası

Türkiye'nin gündemindeki en önemli sorun işsizlik, yoksulluk ve gelir dağılımındaki bozukluktur. Resmi verilere göre, nüfusumuzun yüzde 43'ü yoksul, yüzde 12'si ise açlık sınırının altında yaşamını sürdürmekte, milyonlarca vatandaş işsizlik sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Vergi ve prim yükleri ile işverenlerin sosyal yükümlülüklerinin fazla olması; ekonomik krizler ve büyümede sürekliliğin sağlanamaması; dünyadaki yeni ekonomi şartlarına uyumda ve ulusal rekabet gücünün artırılmasında başarı kaydedilememesi işsizliğin genel bir eğilim olarak 1997 yılından bu yana sürekli artmasına yol açmıştır.

Her yıl, çalışma çağındaki nüfus yaklaşık 1 milyon artmakta ve işgücü piyasasına 800 bin genç girmektedir. Bugün her dört gençten biri atıl durumdadır. Resmi kayıtlara göre genel işsizlik ortalama yüzde 10 düzeyinde olup, eksik istihdam ile birlikte yüzde 13'lere varan bir noktadadır.

Nüfus trendleri nedeniyle, toplumdan iş talep edenlerin sayısı ve oranı gelecek yıllarda çok daha büyük olacaktır. Türkiye'deki aktif nüfus (15-64 yaş grubu) yaklaşık 2030'lu yıllara kadar hızlı bir artış temposu sürdürecektir. Nüfus artış hızı yüzde 1,4-1,5, buna karşılık çalışabilir çağ nüfusu yüzde 2,5-3,5 oranında

artacaktır. Tarım sektöründe giderek azalacak olan istihdam, eğitim düzeyi yükselecek olan kadın nüfusun tarım dışı işlerde çalışma arzusu da işgücü arzını büyük ölçüde artırarak, işgücü piyasası üzerindeki baskıyı büyütecektir.

Türk ekonomisinin istihdam yaratma performansı düşüktür. 1997-2004 döneminde, ülkemizde toplam nüfus yılda ortalama yüzde 1,4 oranında artarken istihdamın yıllık ortalama artış hızı yüzde 0,5'te kalmıştır.

Öte yandan ülkemiz, yeterince istihdam yaratmayan, yarattığında da kayıtdışılığı besleyen bir büyüme süreci yaşamaktadır. Türkiye, 2004 yılında yüzde 9,9'luk rekor bir büyüme oranı gerçekleştirmiş; ancak işsizlik oranında yüzde 0,2'lik bir düşüş sağlanabilmiş; yaratılan 644 bin kişilik istihdamın ise yüzde 96'sı kayıtdışı olarak gerçekleşmiştir. Kayıtdışı istihdam bir önceki yıla göre artmış; 2003'te yüzde 51,7 iken, 2004'te yüzde 53'e çıkmıştır¹⁹⁶.

Ekonomik büyüme hızını ve kişi başına geliri olumsuz etkileyen işsizlik sorununu büyüten hızlı nüfus artışının önlenmesi konusuna gereken önem verilmelidir. Bu konuda yeni bir vergi konulabilir. Üç çocuk sonrası ilave her çocuk için 18 yıl boyunca devlete yıllık gelirinin yüzde 1'ini ödeme zorunluluğu getirilebilir. Devlet üçüncü çocuk sonrası her çocuğun masrafını, ilköğretimde ve lisede okul, öğretmen, araç gereç masrafı dahil olmak üzere bu ödenen vergiden düşecektir. Çocuğun ilköğretim ve lise masrafları düşüldükten sonra kalan kısmı 18 yaşına geldiğinde kişinin tercihi doğrultusunda kendisine eğitim, iş kurma amaçlı geri ödenecektir. Böylece nüfus artışı kontrol altına alınırken, gençler için yatırımlar yapılarak yeni iş sahaları geliştirilebilir ve gençlerin gelecekleri biraz daha belirli bir hal alabilir.

Bu kuramın başarıya ulaşabilmesi vergi dairelerinin nüfus idaresiyle işbirliği içinde ve sıkı bir çalışma yapmasını gerektirmektedir. Vergi mükelleflerinin uyum düzeyi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir kısım vatandaş böyle bir kanunun yürürlüğe girdiği varsayımı altında, çocuklarının nüfusa kaydını

¹⁹⁶ "Ulusal İstihdam Politikaları ve İşsizlik Sorununa Çözüm Önerileri", www.iskur.gov.tr/mydocu/3.Genel%20Kurul%20Kararlar%C4%B1.doc, Erişim: 30.03.2006.

gerçekleştirmeyecek ve kayıtdışı ekonomi yanında bir de kayıtdışı nüfus hissedilir düzeyde artacaktır.

Oysaki inanılması gereken devletin kendilerinin ve çocuklarının geleceğini düşünerek hareket ettiğidir. Bunun bilincinde olan birey vergisini ödeyecek ve çocuğunun geleceğini garanti altına alacaktır.

SONUÇ

Ülkemizde vergi kayıp ve kaçaklarını önlemeye yönelik olarak vergi kanunlarında çok sayıda düzenleme ve değişiklikler yapılırken, vergi psikolojisi ve sosyal etkileri üzerinde çok az durulmuştur. Oysa tek başına vergi kanunlarında yapılan düzenlemeler verginin etkin ve rasyonel bir şekilde toplanması için yeterli değildir. Vergi yasaları vergiden kaçınmaya fırsat vermeyecek mükemmellikte de olsa, kaçınma faaliyeti azalıp, daha zararlı olan illegal vergi kaçakçılığı faaliyeti artacak bu da beraberinde yer altı ekonomisi artmasına, gayri resmi ve suç ekonomisinin büyümesine neden olacaktır. Bu nedenle, ülkemizde vergi kayıp ve kaçaklarının etkin bir şekilde önlenmesi için, vergi mevzuatının bir bütün olarak mükellef psikolojisini dikkate alan yeni bir anlayışla baştan sona yeniden yapılandırılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Artık vergi sistemimizde suçluları cezalandırmak yerine, suç işlenmesini önleyecek yapı ve psikolojinin yerleştirilmesi gerekmektedir.

Gelir ihtiyacının artması devletin en büyük gelir kaynağı olan vergiler üzerinde daha önemle durulması gereğini beraberinde getirmiştir. Bu gereksinim vergiler kadar eski bir konu olan vergi uyumu üzerinde daha yoğun çalışmalar yapılmasına neden olmuştur.

Vergi uyumu yalnızca devlet geliri açısından değil, makro-ekonomik dengeler açısından da son derece önemlidir. Bu anlamda ülkelerin koşullarına bağlı olarak ulaşılabilen vergi uyumu düzeyi devletin amaçlarının etkin şekilde yerine getirilmesi açısından belirleyici olmaktadır.

Gelir düzeyi, vergi oranları, vergi cezaları, denetim olasılığı önceki denetimler ve enflasyon düzeyinin vergi uyumu üzerindeki etkileri ile ilgili yerli ve yabancı literatürdeki çalışmaların sonuçları incelenerek, değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucu ulaşılan genel bulgular şu şekilde sıralanabilir.

Gelir düzeyi ve vergi oranlarının vergi uyumu üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar birbirinden çok farklı sonuçlar vermiştir. Özellikle teorik tahminlere ile ampirik yöntemler sonuçları arasındaki farklılık dikkat çekicidir. Bu açıdan ilk bakışta yüksek vergi oranlarının vergi uyumu üzerinde olumsuz etki yapacağı gibi bir tahmin yürütülse de yapılan çalışmaların sonuçlarına göre; hem vergi oranlarının hem de gelir düzeyinin etkisi hususunda yalnızca bu faktörlere bağlı olmadığı kanısına ulaşılmıştır.

Vergide denetim olasılığının artmasının vergi uyumunu artırdığını söyleyebiliriz. Vergi cezaları ise denetim olasılığı açısından önemli olan ancak bunların vergi cezalarının gerçek düzeyleri değil mükellefler tarafından algılanan büyüklüğünün önemli olduğu gözlemlenmiştir.

Enflasyon oranı ile vergi uyumu arasındaki ilişki negatif olduğu için, enflasyon oranının artması vergi uyumunu azalttığı bu nedenle yüksek enflasyon dönemlerinde vergi idarelerinin kaçakçılığı önlemeye yönelik çabalarını artırmaları gerektiği söylenebilir.

Çalışmada vergi uyumuna etki eden sosyo-psikolojik faktörler, vergi ahlakı, eşitlik algılaması, hükümet-birey ilişkileri ve demografik-sosyal faktörler çerçevesinde incelenmiştir. Buna göre sosyo-psikolojik faktörler mükelleflerin vergi uyumları üzerinde önemli etkiye sahiptir. Vergi kaçakçılığı ve vergi cezaları karşısında takınılan genel tavır, vergi ahlakının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği ve genel ahlaka göre daha düşük olduğudur. Bu nedenle genel caydırma yöntemleri hapsedme, para cezası vb. cebri yaptırımlar ve de vergi ahlakı kaynaklı utanma, suçluluk hissi, ayıplanma vb. sosyal ve bireysel yaptırımlar vergi uyumunu artıracaktır.

Vergi mükellefi ile hükümet ilişkisi değiş tokuş ilişkisi olarak görülebilir. Mükellef kendisinin ve bildiği diğer kişilerin hkmetle olan ilişkilerini bilmekte ve bunları kullanabilmektedir. Bu ilişkilerde kendi lehine adaletsizlik algılayanlar vergi uyumunu azaltabilir. Bu nedenle adaletli paylaşım vergi uyumunu yükseltecektir.

Kamu harcamalarının vatandaşlar tarafından algılanışı, bürokratik sorunlar, yönetime bağlılık, meşruiyet algılamaları gibi konuların vergi uyumuna etkilerini önem arz etmektedir ve incelenmesi gerekir.

Yapılan çalışmalar cinsiyet, medeni durum, ırk, eğitim düzeyi, işsizlik ve iş meslek durumu gibi demografik ve sosyal etmenlerin vergi uyumunda belirleyici rol oynayabildiğini göstermektedir.

Vergilemenin en önemli unsuru olan vergi yönetimine ilişkin faktörlerin vergi uyumu üstündeki etkileri vergi idaresinin etkinliği vergi sisteminin karmaşıklığı, vergi afları, vergi yardımcılığı olarak incelenmiştir. İncelemede; kaynakların büyüklüğünden çok etkin kullanılabilmesi önemli olduğu yargısına varılmıştır.

Vergi sisteminin karmaşıklığı vergi uyumu üstündeki uyum maliyetlerinin artmasına, yolsuzluğun kolaylaşmasına, denetim ve mahkemelerce karar vermede zorlaştırmaya neden olmaktadır

Vergi afları bir defalığına ve af sonrasında reformlarda daha katı ceza ve denetim olursa faydalı olmaktadır. Mükellef buna inanmalıdır. Aksi takdirde mükellef sık, sık af beklentisi içine olup, kendisini eşitsizlik durumuna düşürmemek için vergi uyumunda ters etki yapar.

Vergi uyumu üstündeki çok sayıda ekonomik, sosyo-psikolojik vergi yönetimine ait faktör vardır. Bunlar ülkelere ve içinde bulunduğu koşullara göre incelenmelidir.

Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, KDV açısından Türkiye’de vergi oranları AB ülkeleri ile yaklaşık olarak aynı düzeydedir. Türkiye’de vergi cezalarının yeterince ağır olduğu ve tam uygulandığı durumda vergi uyumunda artma olacaktır. Vergi cezalarının caydırıcılığı büyüklüğü ile değil gerçek ceza oranı ile doğru orantılıdır. Türkiye’de %3 düzeyindeki denetim oranı yeteli seviyede olmasa da vergi

denetiminin niteliği, çeşitli sorunlardan ötürü yeterli vergi uyumunu sağlamaktan çok uzaktır.

Türkiye'deki vergi ahlakı, geçiş ekonomilerinin hemen hemen hepsinde görüldüğü üzere yeterli vergi uyumunu sağlama açısından düşüktür.

Gönüllü vergi uyumunun Türkiye için yapılan tüm bu değerlendirmeler kapsamında vergi oranlarının seviyesinin mükellefin uyumunda ana belirleyici olmadığı söylenebilir. Vergi denetim olasılığının düşük olduğu Türkiye gibi ekonomilerde vergi cezalarının ağırlığı da yeterli düzeyde hissedilememektedir. Türkiye'de gönüllü vergi uyumunun belirlenmesinde en önemli etmen vergi aflarıdır. Çok sık aralıklarla ve yeterli somut gerekçelere dayandırılmadan çıkarılan vergi afları vergi denetim olasılığına karşı yakalanma ihtimali sonrası mükellefin kendisine vergi cezaları kapsamında uygulanacak yaptırımlara karşı çekincesini ortadan kaldırmaktadır.

Vergi uyumunun belirlenmesinde, vergi oranlarının pozitif etkisi vergi denetim olasılığının yüksek olmasına, vergi denetim olasılığı vergi cezalarının mükellef tarafından hissedilen ağırlığına, vergi cezalarının yükümlü üzerindeki uyumu artırıcı etkisi ise mali af beklentisinin olmamasına bağlıdır.

Tablo 12: 2004-2005 Yılları (2005 Bütçe, Revize ve Yılsonu) Konsolide Bütçe Gelirleri, Artış Oranları ile GSMH İçindeki Payı

GELİRLER	2004	2005	2005	2005	GSMH PAYI (%)	2004	2005	2005	2005
	GERÇEK LEŞME	BÜTÇE	REVİZE	GERÇEK LEŞME					
			ESKİ SİSTEM					ESKİ SİSTEM	
KONSOLİDE BÜTÇE GEL.TOP.(1+39)	121.870	139.005	143.696	147.301	28,41	28,9	29,62	30,37	
1 - GENEL BÜTÇE GEL. TOPLAMI (2+24+32+36)	120.089	136.845	141.536	145.140	28	28,45	29,18	29,92	
2 - VERGİ GELİRLERİ TOPLAMI (3+7+10+15+19+22)	101.039	118.950	119.651	119.254	23,56	24,73	24,67	24,59	
3 - GELİR, KAR VE SER. KAZANÇ. ÜZ. AL. VER. (4 - 6)	29.309	30.060	33.738	34.220	6,83	6,25	6,96	7,05	
4 - GELİR VERGİSİ	19.690	21.170	22.736	22.817	4,59	4,4	4,69	4,7	
-Beyana Dayanan Gelir Vergisi	1.151	1.070	1.300	1.263	0,27	0,22	0,27	0,26	
-Basit Usulde Gelir Vergisi	64	90	120	108	0,01	0,02	0,02	0,02	
-Gelir Vergisi Tevkifatı	17.754	19.175	20.471	20.637	4,14	3,99	4,22	4,25	
-Gelir Geçici Vergisi	721	835	845	810	0,17	0,17	0,17	0,17	
5 - KURUMLAR VERGİSİ	9.619	8.890	11.002	11.402	2,24	1,85	2,27	2,35	
-Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	919	203	595	635	0,21	0,04	0,12	0,13	
-Kurumlar Vergisi Tevkifatı	135	127	127	130	0,03	0,03	0,03	0,03	
-Kurumlar Geçici Vergisi	8.566	8.560	10.280	10.637	2,00	1,78	2,12	2,19	
6 - GELİR,KAR VE SER. KAZANÇ. ALAY.YAPILAMAYAN VERGİLER	0	0	0	0	0,00			0,00	
7 - MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER (8 - 10)	3.266	3.440	4.100	4.139	0,76	0,72	0,85	0,85	
8 - ARAZİ, VERASET VE İNTİKAL VERGİSİ	57	80	80	79	0,01	0,02	0,02	0,02	

9 - MALİ, SERMAYE MUAMELELERİ ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	1.428	1.190	1.700	1.769	0,33	0,25	0,35	0,36
10 - MÜLKİYET ÜZERİNDEN DÜZENLİ OLARAK ALINAN DİĞER VERGİLER	1.781	2.170	2.320	2.291	0,42	0,45	0,48	0,47
11 - DAHİLDE ALINAN MAL VE HİZMET VERGİLERİ (12 - 14)	47.196	59.985	57.698	56.450	11,00	12,47	11,90	11,64
12 - DAHİLDE ALINAN KDV	18.666	22.130	20.750	20.401	4,35	4,60	4,28	4,21
13 - ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	26.289	34.730	33.723	32.753	6,13	7,22	6,95	6,75
14 - MAL VE HİZMETLERDEN ALINAN DİĞER VERGİLER	2.240	3.125	3.225	3.296	0,52	0,65	0,66	0,68
15 - ULUSLARARASI TİC. VE MUAM. AL. VERGİLER (16 - 18)	16.932	20.320	19.015	19.304	3,95	4,22	3,92	3,98
16 - GÜMRÜK VERGİLERİ	1.220	1.535	1.400	1.370	0,28	0,32	0,29	0,28
17 - İTHALAT VERGİLERİ	15.659	18.700	17.550	17.879	3,65	3,89	3,62	3,69
18- ULUSLARARASI TİC. VE MUAM. AL. DİĞER VERGİLER	54	85	65	55	0,01	0,02	0,01	0,01
19 - DİĞER VERGİLER (20-21)	2.224	2.400	2.200	2.212	0,52	0,50	0,45	0,46
20 - DAMGA VERGİSİ	1.916	2.350	2.150	2.187	0,45	0,49	0,44	0,45
21 - BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAYAN DİĞER VERGİLER	309	50	50	25	0,07	0,01	0,01	0,01
22 - İDARİ HARÇLAR VE ÜCRETLER, SANAYİ DIŞI VE ARIZİ SATIŞLAR (23)	2.112	2.745	2.900	2.929	0,49	0,57	0,60	0,60
23 - HARÇLAR	2.112	2.745	2.900	2.929	0,49	0,57	0,60	0,60
24 - VERGİ DIŞI GELİRLER TOP. (25-31)	17.678	17.411	19.527	23.355	4,12	3,62	4,03	4,81
25 - TEŞEBBÜS VE MÜLKİYET GELİRLERİ	1.098	1.285	1.428	1.480	0,26	0,27	0,29	0,31

26 - MALİ OLMAYAN TEŞEKKÜL VE KAMU MALİ KURULUŞLARINDAN GEL.	3.507	3.780	3.459	2.903	0,82	0,79	0,71	0,60
27 - DİĞER MÜLKİYET GELİRLERİ	3.979	3.475	5.320	8.900	0,93	0,72	1,10	1,83
28 - PARA CEZALARI VE CEZALAR	2.183	1.600	1.675	1.868	0,51	0,33	0,35	0,39
29 - ÇEŞİTLİ VERGİ DIŞI GELİRLER	4.452	4.840	5.336	4.062	1,04	1,01	1,10	0,84
30 - KİŞİ VE KURUMLARDAN ALINAN PAYLAR	1.982	1.856	1.735	3.583	0,46	0,39	0,36	0,74
31 - DİĞER VERGİ DIŞI GELİRLER	477	575	575	559	0,11	0,12	0,12	0,12
32 - SERMAYE GELİRLERİ (33-35)	166	352	2.204	2.045	0,04	0,07	0,45	0,42
33 - SABİT SERMAYE VARLIKLARININ SATIŞI	30	150	152	35	0,01	0,03	0,03	0,01
34 - STOKLARIN SATIŞI	3	2	0	23	0,00	0,00		0,00
35 - ARAZİ VE MADDİ OLMAYAN VARLIKLARIN SATIŞI	133	200	2.052	1.987	0,03	0,04	0,42	0,41
36 - ALINAN BAĞIŞ VE YARDIMLAR (37+38)	1.206	132	154	487	0,28	0,03	0,03	0,10
37 - YURT DIŞINDAN	6	7	7	0	0,00	0,00	0,00	0,00
38 - ÖZEL GELİRLER	1.201	125	146	487	0,28	0,03	0,03	0,10
39 - KATMA BÜTÇE GELİRLERİ	1.781	2.160	2.160	2.161	0,42	0,45	0,45	0,45
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA	428.932	480.963	485.058	485.058				

KAYNAK: “Vergi İstatistikleri VERGİ İSTATİSTİKLERİ + GENEL BÜTÇE GELİRLERİ”
www.gelirler.gov.tr, Erişim: 30.06.2006.

Tablo 13: 2005-2008 Yılları (2005 Bütçe, Revize ve Yılsonu) Konsolide Bütçe Gelirleri, Artış Oranları ile GSMH İçindeki Payı

GELİRLER	2005 GERÇEK LEŞME	2006 TAHMİN ESKİ SİSTEM	2006		2007		MİLYON YTL 2008		2006	2006	2007	2008
			2005'E GÖRE ARTIŞI (%)	2006 TAHMİN YENİ SİSTEM	2007 TAHMİN YENİ SİSTEM	2006'YA GÖRE ARTIŞI (%)	2008 TAHMİN YENİ SİSTEM	2007'YE GÖRE ARTIŞI (%)				
KONSOLİDE BÜTÇE GEL.TOP.(1+39)	147.301	156.173	6	171.250	178.409	4,2	188.901	5,9	28,93	31,72	30,12	29,34
1 - GENEL BÜTÇE GEL. TOPLAMI (2+24+32+36)	145.140	156.173	7,6	171.250	178.409	4,2	188.901	5,9	28,93	31,72	30,12	29,34
2 - VERGİ GELİRLERİ TOPLAMI (3+7+10+15+19+22)	119.254	132.570	11,2	146.449	156.234	6,7	165.975	6,2	24,56	27,13	26,37	25,78
3 - GELİR, KAR VE SER. KAZANÇ. ÜZ. AL. VER. (4 - 6)	34.220	37.140	8,5	43.827	46.207	5,4	48.054	4	6,88	8,12	7,8	7,46
4 - GELİR VERGİSİ	22.817	24.720	8,3	29.071	31.625	8,8	33.961	7,4	4,58	5,38	5,34	5,28
-Beyana Dayanan Gelir Vergisi	1.263	1.460	15,6	1.815	2.020	11,3	2.217	9,7	0,27	0,34	0,34	0,34
-Basit Usulde Gelir Vergisi	108	135	25,4	162	180	11,3	198	9,7	0,03	0,03	0,03	0,03
-Gelir Vergisi Tevkifatı	20.637	22.185	7,5	25.981	28.203	8,6	30.220	7,1	4,11	4,81	4,76	4,69
-Gelir Geçici Vergisi	810	940	16,1	1.113	1.221	9,7	1.327	8,7	0,17	0,21	0,21	0,21
5 - KURUMLAR VERGİSİ	11.402	12.420	8,9	14.756	14.582	-1,2	14.093	-3,4	2,30	2,73	2,46	2,19
-Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	635	668	5,2	745	746	0,2	728	-2,5	0,12	0,14	0,13	0,11
-Kurumlar Vergisi Tevkifatı	130	142	9,0	170	168	-1,2	162	-3,4	0,03	0,03	0,03	0,03
-Kurumlar Geçici Vergisi	10.637	11.610	9,1	13.841	13.668	-1,2	13.203	-3,4	2,15	2,56	2,31	2,05
6 - GELİR,KAR VE SER. KAZANÇ. AL.AY.YAPILAMAYAN VERGİLER	0											
7 - MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER (8 - 10)	4.139	4.340	4,9	4.973	4.722	-5,0	5.167	9,4	0,80	0,92	0,80	0,80
8 - ARAZİ, VERASET VE İNTİKAL VERGİSİ	79	90	14,5	99	109	9,7	118	8,7	0,02	0,02	0,02	0,02
9 - MALİ, SERMAYE MUAMELELERİ ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	1.769	1.560	-11,8	1.814	1.103	-39,2	1.091	-1,0	0,29	0,34	0,19	0,17
10 - MÜLKİYET ÜZERİNDEN DÜZENLİ OLARAK ALINAN DİĞER VERGİLER	2.291	2.690	17,4	3.060	3.511	14,7	3.957	12,7	0,50	0,57	0,59	0,61

11 - DAHİLDE ALINAN MAL VE HİZMET VERGİLERİ (12 - 14)	56.450	63.955	13,3	66.839	71.700	7,3	76.495	6,7	11,85	12,38	12,10	11,88
12 - DAHİLDE ALINAN KDV	20.401	23.605	15,7	25.492	28.531	11,9	31.626	10,8	4,37	4,72	4,82	4,91
13 - ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	32.753	36.420	11,2	37.332	38.764	3,8	40.081	3,4	6,75	6,91	6,54	6,23
14 - MAL VE HİZMETLERDEN ALINAN DİĞER VERGİLER	3.296	3.930	19,2	4.015	4.405	9,7	4.788	8,7	0,73	0,74	0,74	0,74
15 - ULUSLARARASI TİC. VE MUAM. AL. VERGİLER (16 - 18)	19.304	21.505	11,4	24.263	26.362	8,7	28.346	7,5	3,98	4,49	4,45	4,40
16 - GÜMRÜK VERGİLERİ	1.370	1.585	15,7	1.780	1.934	8,7	2.080	7,5	0,29	0,33	0,33	0,32
17 - İTHALAT VERGİLERİ	17.879	19.845	11,0	22.400	24.338	8,7	26.169	7,5	3,68	4,15	4,11	4,07
18- ULUSLARARASI TİC. VE MUAM. AL. DİĞER VERGİLER	55	75	36,8	83	90	8,7	97	7,5	0,01	0,02	0,02	0,02
19 - DİĞER VERGİLER (20-21)	2.212	2.430	9,9	2.848	3.125	9,7	3.396	8,7	0,45	0,53	0,53	0,53
20 - DAMGA VERGİSİ	2.187	2.380	8,8	2.796	3.068	9,7	3.334	8,7	0,44	0,52	0,52	0,52
21 - BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAYAN DİĞER VERGİLER	25	50	101,5	52	57	9,7	62	8,7	0,01	0,01	0,01	0,01
22 - İDARİ HARÇLAR VE ÜCRETLER, SANAYİ DIŞI VE ARIZİ SATIŞLAR (23)	2.929	3.200	9,3	3.699	4.117	11,3	4.517	9,7	0,59	0,69	0,70	0,70
23 - HARÇLAR	2.929	3.200	9,3	3.699	4.117	11,3	4.517	9,7	0,59	0,69	0,70	0,70
24 - VERGİ DIŞI GELİRLER TOP. (25-31)	23.355	20.957	-10,3	22.155	19.544	-11,8	20.332	4,0	3,88	4,10	3,30	3,16
25 - TEŞEBBÜS VE MÜLKİYET GELİRLERİ	1.480	1.730	16,9	2.305	2.530	9,8	2.746	8,6	0,32	0,43	0,43	0,43
26 - MALİ OLMAYAN TEŞEKKÜL VE KAMU MALİ KURULUŞLARINDAN GEL.	2.903	6.072	109,2	6.072	3.132	-48,4	3.103	-0,9	1,12	1,12	0,53	0,48
27 - DİĞER MÜLKİYET GELİRLERİ	8.900	2.340	-73,7	2.515	2.625	4,4	2.733	4,1	0,43	0,47	0,44	0,42
28 -PARA CEZALARI VE CEZALAR	1.868	2.220	18,8	2.460	2.697	9,6	2.910	7,9	0,41	0,46	0,46	0,45
29 - ÇEŞİTLİ VERGİ DIŞI GELİRLER	4.062	5.505	35,5	5.713	5.227	-8,5	5.270	0,8	1,02	1,06	0,88	0,82
30 - KİŞİ VE KURUMLARDAN ALINAN PAYLAR	3.583	2.435	-32,0	2.435	2.630	8,0	2.820	7,2	0,45	0,45	0,44	0,44
31 - DİĞER VERGİ DIŞI GELİRLER	559	655	17,1	655	702	7,2	750	6,8	0,12	0,12	0,12	0,12
32 - SERMAYE GELİRLERİ (33-35)	2.045	2.272	11,1	2.272	2.222	-2,2	2.152	-3,1	0,42	0,42	0,38	0,33
33 - SABİT SERMAYE VARLIKLARININ SATIŞI	35	162	364,8	162	174	7,1	185	6,6	0,03	0,03	0,03	0,03

34 - STOKLARIN SATIŞI	23	0		0	0		0					
35 - ARAZİ VE MADDİ OLMAYAN VARLIKLARIN SATIŞI	1.987	2.110	6,2	2.110	2.048	-2,9	1.967	-3,9	0,39	0,39	0,35	0,31
36 - ALINAN BAĞIŞ VE YARDIMLAR (37+38)	487	374	-23,1	374	410	9,6	441	7,6	0,07	0,07	0,07	0,07
37 - YURT DIŞINDAN	0	7		7	7	0,0	7	0,0	0,00	0,00	0,00	0,00
38 - ÖZEL GELİRLER	487	367	-24,6	367	403	9,8	434	7,7	0,07	0,07	0,07	0,07
39 - KATMA BÜTÇE GELİRLERİ	2.161											
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA	485.058	539.870	11,3	539.870	592.372	9,7	643.760	8,7				

KAYNAK: “Vergi İstatistikleri VERGİ İSTATİSTİKLERİ + GENEL BÜTÇE GELİRLERİ”
www.gelirler.gov.tr, Erişim: 30.06.2006.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, Kasım-1999.

AKSOY Şerafettin, **Kamu Maliyesi**, İstanbul, 1998.

AKTAN Coşkun Can, **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1994.

ARIKAN Zeynep, " Geçiş Ekonomilerinde Mali Disiplin", **Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongre Dizisi: 3, Bişkek- Kırgızistan, 2002.

ARIKAN Zeynep, YURTSEVER Hatice, "Türkiye’de Mali Affin Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-1", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 136, Nisan, 2004.

ARPACI Atlar Ömer, "Vergi Denetimi, Vergi İncelemesini de İçeren Geniş Kapsamlı Bir Tanımdır", **Yaklaşım Dergisi**, Ağustos, 2004, Sayı: 13.

ASLAN Abdullah, "Kayıtdışı Ekonomi Üzerine", **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 241, Eylül, 2001.

AYDEMİR Sinasi, "Kaçakçılıkta Hapis Cezası ve Kayıtdışı Ekonomi", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 26, Şubat, 1995.

AYDIN Fazıl, "Vergide Konu Seçiminin Verginin Amaç ve Fonksiyonları Açısından Analizi –I", **Vergi Sorunları**, Eylül, 2001, Sayı: 56.

BALSEVEN Hale, "Dünya Uygulamalarında ve Türkiye’de Finansal Piyasalardaki İşlem Vergileri", **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 265, Eylül, 2003.

BATIREL Ömer Faruk, “Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Mart, 1996, Sayı: 175.

BİÇER Hüsamettin, “Vergi Sistemi ve Denetim”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 41.

BULUT Fazlı, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi(Vergisel Ağırlıklı Uzlaşma Önerisi)”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 174, Şubat, 1996.

BÜLBÜL Duran, “Vergi Aflarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, **Yaklaşım Dergisi**, Aralık, 2003, Sayı:132.

ÇAĞAN Nami, **Vergilendirme Yetkisi**, İstanbul, 1982.

ÇELEBİ Kemal, **Kamu Ekonomisi Analizi**, Emek Matbaası, Manisa, 2000.

DEVRİM Fevzi, **Kamu Maliyesine Giriş**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, İzmir, 1998.

DEVRİM Fevzi, **Kamu Maliyesine Giriş**, İzmir, 2002.

DEVRİM Fevzi, **Vergi Bilinci ve Vergiye Karşı Direniş Sorunu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1974.

DPT: 2597, ÖİK: 608, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001.

DUBE S.C., **Modernization and Development**, London, Zed Books Ltd., 1988.

EDİZDOĞAN Nihat, **Kamu Maliyesi 2(Kamu Gelirleri ve Vergi Teorisi)**, 5. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.

ERDEM Metin, Doğan ŞENYÜZ, İsmail TATLIOğLU, **Kamu Maliyesi**, Üçüncü Baskı, 2003, Ekin Kitabevi.

ERİM Muharrem, “Mali Affin Suç Psikolojisi Açısından Doğurduğu Sonuçlar ve Vergi Hasılatına Etkisi, **Yaklaşım Dergisi**, Kasım, 2003, Sayı:4.

GERÇEK Adnan, **Türk Vergi Hukukunda Tahsilat İşlemi ve Etkinliği**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2003.

GÖKMEN Necdet , GÜLEÇ Abdullah, “Gelir İdaresi ve Vergi Denetiminde Etkinlik ve Verimlilik Nasıl Sağlanır?” , **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 238, Haziran, 2001.

GÖKTA Abdulkadir, “Küreselleşme ve Vergi Gelirlerinin Bileşimine Etkileri, Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesi Önerisi – II”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 90, Haziran, 2000.

GÖRGÜN Sevim, **Maliye Politikası**, İstanbul, 1972.

GÜNEŞ Gülsen, **Verginin Yasallığı İlkesi**, Alfa Basım, İstanbul, 1998.

HERSCHEL Frederico J., “Tax Evasion and Measurement in Developing Countries”, **Public Finance**, Volume: 33, 1978.

JACKSON B.R., MILLIRON V.C., “Tax Compliance Research: Fundings, Problems and Prospects”, **Journal of Accounting Literature**, Volume: 5, 1986.

JAMES Andreoni, ERARD Brian, FEINSTEIN Jonathan, “Tax Compliance”, **Journal of Economic Literature**, Volume: 36, 1998.

KANETİ Selim, Vergi Hukuku, 1989.

KARL Scholz John, “The Earned Income Tax Credit: Participation, Compliance, and Antipoverty Effectiveness”, **National Tax Journal**, Volume: 47, No: 1, Mart, 1994.

KILDİŞ Yusuf, “Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, 2000.

KILIÇDAROĞLU Kemal, “Vergide Reform Yapıldı mı?”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı:73.

KIZILOT Şükrü, ÇOMAKLI Şafak Ertan, “Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”, **Yaklaşım Dergisi**, Haziran, 2004, Sayı:11.

LEWIS Alan, **The Psychology of Taxation**, Blackwell, Oxford, St Martin's Press, New York, 1982.

MARSHA Blumenthal, SLEMOD Joel, “The Compliance Cost of the U.S. Individual Income Tax System: A Second Look After Tax Reform”, **National Tax Journal**, Volume:45, No: 2, Haziran, 1992.

NADAROĞLU Halil, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 11. Baskı Beta, İstanbul, 2000.

ORHANER Emine, **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2000.

ÖNCEL Mualla, Ahmet KUMRULU, Nami ÇAĞAN, **Vergi Hukuku**, 9. Baskı.

ÖZ Ersan, “Türkiye’de Vergileme ve Ekonomik Kriz Beklentisi”, **Vergi Sorunları**, Sayı: 215.

ÖZ Ersan, **Vergilemede Kanunilik İlkesi ve Türk Vergi Sistemi**, Gazi Kitabevi, Ankara, Aralık-2004.

SARILI Mustafa Ali, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, **Bankacılar Dergisi**, 2002, Sayı: 41.

SAVAŞAN Fatih, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Tahminleri”, **Yaklaşım Dergisi**, Haziran, 2004, Sayı:11.

SCHMÖLDERS Günther, “Vergi Yönetiminin Vergilemenin Etkinliği Üzerine Etkisi”, Çev. Ömer Faruk BATIREL, **Yeni Vergiler Yasa Tasarısı ve Vergi Güvenlik Semineri Tebliğler Kitabı**, İİTİA Ekonomi Fakültesi, Kamu Maliyesi Enstitüsü Yayınları, No:1, İstanbul, 1980.

SCHMÖLDERS Günther, **Genel Vergi Teorisi**, Çev. Salih Turhan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976.

SEZGİN Selami, ÇOBAN Hilmi, “Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 11, Haziran, 2004.

SİVEREKLİ Esra, “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 21, Temmuz, Aralık, 2003.

SÖNMEZ Nezihe ; **Vergileme Olayında Kişisel Ekonomik Denge Yönünden Mükelleflerin Davranışları** , Ticaret Matbaacılık T.A.Ş., İzmir , 1971.

STELLA Peter, (1991), “An Economic Analysis of Tax Amnesties”, **Journal of Public Economics**, Volume: 46, 1991, p. 399.

ŞENYÜZ Doğan, **Vergilemede Yükümlü Psikolojisi**, 1995, Bursa.

ŞERİF Muzaffer-Carolyn W., **Sosyal Psikolojiye Giriş II**, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996.

TANZİ Vito, “Uses and Abuses of Estimates of The Underground Economy”, **The Econoic Journal**, Volume: 109, 1989.

TİSK, “Kayıtdışı İstihdamla Mücadele İçin AB Ülkeleri Gibi Karma Politikalar İzlenmeli”, **İşveren Dergisi**, Cilt:41, Sayı:10, Temmuz, 2003.

TOSUNER Mehmet, ARIKAN Zeynep, **Vergi Usul Hukuku**, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş Bası, İzmir, 2003.

TOSUNER Mehmet, ÖZ Ersan, “Vergilendirmede Kanunilik İlkesinin Uluslararası Konumu”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 272, Nisan, 2004.

TUNCER Selahattin, **Vergi Hukuku ve Uygulaması**, Yaklaşım Yayınları, Mart, 2003.

TUNÇER Mehmet, “Vergi Ahlakı-Vergi Uyumu İlişkisi ve Türkiye”, **Vergi Sorunları**, Sayı:181, Ekim, 2003.

TURHAN Salih, **Vergi Teorisi ve Politikası**, İstanbul, 1998.

TÜRK İsmail, **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, 3. Bası, Ankara, 1999.

TÜRK İsmail, **Maliye Politikası**, Turhan Kitapevi Basım, Ankara, 2001.

TÜRK İsmail, **Maliye Politikası**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2003.

ULUATAM Özhan, **Kamu Maliyesi**, Ankara, 1999.

ULUSUY Ahmet, KARAKURT Birol, “Vergi İndiriminin Ekonomik Etkileri”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:254, 2002.

USER İnci, **Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992.

UYANIK Namık Kemal, **Bir bölüm Finansal İşlemler ve Vergilendirilmeleri**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 2001.

ÜNVER Musa Kazım, “Vergi Yükü Kavramı Ve Ülkemizdeki Durumu”, **Yaklaşım Dergisi**, Kasım, 2004, Sayı: 16.

YAVİLİOĞLU Cengiz, “Kalkınmanın Anlam, Bilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı: 1, 2002.

YILMAZ Gülay Akgül, “Kayıtdışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 11, Haziran, 2004.

Elektronik Kaynaklar

Anayasa Mahkemesi, 26-27.9.1967 tarihli, 336/29 sayılı karar, www.resulkurt.com, Erişim:20.05.2005.

AKTAN Can, DİLEYİCİ Dilek, SARAÇ Özgür, “Vergilere Karşı Gösterilen Aktif ve Pasif Tepkiler”, www.canaktan.org.tr, Erişim: 02.05.2005.

AKTAN Coşkun Can, “Vergi Psikolojisinin Önemi”, www.canaktan.org.tr, Erişim: 03.04.2004.

AKTAN Coşkun Can, “Türkiye Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi”, <http://www.canaktan.org>, Erişim:07.11.2005.

AKTAN Coşkun Can, “Keynezyen İktisat”, www.canaktan.org.tr, Erişim: 30.03.2006.

AKTAN Coşkun Can, “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisinin Ölçülmesi ve Ölçme Yöntemleri”, www.canaktan.org, Erişim: 24.12.2005.

AKTAN Coşkun Can, “Vergi Psikolojisinin Önemi” , <http://www.canaktan.org>, Erişim: 04.04.2005.

AKTAN Coşkun Can, “Vergiler ve Mükelleflerin Psikolojik Tutumları, www.canaktan.org.tr, Erişim: 04.04.2005.

AYSAN Mustafa A., “Vergi affı”, **Radikal**, 14.02.2001, www.vergiturk.com/makaleler, Erişim: 01.04.2004.

BECERGEN Mehmet, “Vergi Mükellefinin Dini Bütünü Makbul”, <http://www.milliyet.com.tr>, Erişim: 30.01.2006.

www.maliye.gov.tr/kalite/kitap/bolum2_d4.pdf, Erişim: 30.03.2005.

ÇELİKKAYA Ali, “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler”, <http://www.e-akademi.org>, Erişim: 22.11.2005.

DEVİRİM Fevzi, TURGAY Timur, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde İdare-Mükellef Etkileşimi ve Bağlı Etkileşilenlerinin Rolü”, E-yaklaşım, Haziran, 2004, Sayı: 11, www.yaklasim.com.tr, Erişim: 01.06.2004.

DUNN Douglas, **Flat Tax Fiasco**, <http://www.wordwiz72.com/econ.html>, Erişim: 10.03.2006.

EĞİLMEZ Mahfi, “Vergi İndirimlerinin Ekonomik Analizi”, <http://www.radikal.com.tr>, Erişim: 30.08.2005.

EĞİLMEZ Mağfi, “Ekonomi Politikası Sözlüğü”, <http://www.mahfiegilmez.nom.tr/>, Erişim: 12.11.2005.

ERÇEL Gazi, “Geleceğin Türkiye’si”, TCMB, Türk-Amerikan İş Konseyi Toplantısı, Londra, 1997,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1997/FUTURETU.html>, Erişim: 07.11.2005.

Gelir İdaresi Başkanlığı, “Yerel Vergi Yönetiminde Yeni Dönem”, www.gib.gov.tr, Erişim: 30.01.2006.

GÖKBEL Doğan, “Vergi Affı”, dogangokbel@eso-es.net, Erişim: 01.04.2004.

GÜNEŞ İsmail Hakkı, “Vergi kültürü, Verginin Kutsallığı”, <http://www.turmob.org.tr>, Erişim: 12.11.2005.

GÜNDÜZ Zeki, “5520 Sayılı Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu”, www.vergiportali.com, Erişim: 10.07.2006.

KRIEGER Ronal, Çeviren: Coşkun Can AKTAN, “Arz Yönlü İktisat Teorisinde Vergi İndirimleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, www.canaktan.org, Erişim: 11.11.2002.

KARAKOÇ, Yusuf, “Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları (Düzenleme-Uygulama-Yargılama)”, Haziran, 2004, Sayı: 11, www.yaklasim.com, Erişim: 04.06.2005.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genel Kurul Tutanağı, 20. Dönem 3. Yasama Yılı, 28. Birleşim 16.11.1997.

KIVILCIMLI Hikmet, “Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu”, www.comlink.de/demir/kivilcim/eserler/bilimsel.htm, Erişim: 07.09.2005.

KIZILOT Şükrü, “Vergi Oranları İndirilmeli Mi?”, www.turmob.org.tr, Erişim: 30.01.2006.

KÖYMEN Ülkü, “Yüksek Kültürlü İnsan Yetiştiremiyoruz”, www.cu.edu.tr , Erişim: 30.01.2005.

NARTA Mehmet Emin, “Vergi Bilinci”, www.maliye.gov.tr, Erişim: 30.03.2006.

ÖNDER İzzettin , “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme”, **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24, Ekim 2000, Mart 2001, www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24, Erişim: 10.03.2005.

SARAÇOĞLU Fatih, Özgür ŞAHAN, “Tobin Vergisi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, www.sayistay.gov.tr, Erişim: 24.12.2005.

SEZER Ahmet Necdet, T.B.M.M., **Tutanak Dergisi**, Cilt: 51, 95. Birleşim, www.tbmm.gov.tr, Erişim: 07.11.2005.

SEVİĞ Veysi, <http://www.malihaber.com.tr> , Erişim: 11.10.2005.

Sivil Toplum Örgütlerinin ve Meslek Örgütlerinin Vergi İdaresine Bakışı ve İdareden Beklentileri”, www.maliye.gov.tr, Erişim: 20.02.2005.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Sosyal Sigortalar Kurumu, “50 Soruda Sosyal Güvenlik Reformu”, www.ssk.gov.tr, Erişim: 20.02.2006.

T.C. Maliye Bakanlığı, “Vergi Mevzuatı”, www.maliye.gov.tr, Erişim: 12.11.2005.

TİMUR Mehmet, “Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele ve Toplumsal Katkı” Konulu, Ankara, 2003, <http://www.turmob.org.tr>, Erişim: 12.11.2005.

TUNÇER Mehmet, “Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi”, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/makale/vergiaffi.doc>, Erişim: 07.11.2006.

“Türkiye’de Vergi Yüğü Hızla Artarken Rakiplerimizde Azalıyor”,
<http://www.tisk.org.tr>, Erişim: 30.01.2006.

TUNÇER Mehmet, “Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi”, Cumhuriyet Üniversitesi, I.I.B.F., İktisat Bölümü, Araştırma Görevlisi,
<http://idari.cu.edu.tr/igunes/makale/vergiaffi.doc>.

TUNÇSİPER Bedriye, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi”, www.yaklasim.com.,
Erişim: 30.04.2005.

OECD, “Genel İdari İlkeler-GAP004 Uyum Ölçümü”, Vergi Politikası ve İdaresi Merkezi, <http://www.maliye.gov.tr/ab/turkce/tax/5.pdf>, Erişim: 07.11.2005.

Uğur Fatih , “Liselilere Tüketim, Çevre ve Vergi Bilinci Öğretilecek”, İstanbul ,
2002, www.zaman.com.tr., Erişim: 12.11.2005.

“Ulusal İstihdam Politikaları ve İşsizlik Sorununa Çözüm Önerileri”,
www.iskur.gov.tr/mydocu/3.Genel%20Kurul%20Kararlar%C4%B1.doc., Erişim:
30.03.2006.

ULUSOY Mehmet Akif, “İnternette Vergi İhbarında Patlama Yaşanıyor”,
www.ekocerceve.com., Erişim: 22.07.2006.

UNAKİTAN Kemal, “Dolaylı Vergiler Artıyor”,
<http://www.sabah.com.tr/2005/03/26/eko100.html>., Erişim:09.06.2005.

US Vuslat, “Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, www.tek.org.tr., Erişim: 20.02.2005.

UYSAL Mustafa, “Vergi Mevzuatında Uluslararası Yatırımlar Açısından Sağlanan ve Yatırım Ortamını İyileştiren Avantajlar” Semineri, İstanbul, 2004,
www.amcham.org.tr/html/Etkinlikler_detay/041203_vergi.htm., Erişim: 30.11.2005.

YENİÇERİ Harun, “Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, Haziran, 2004, Sayı:11, www.yaklasim.com.tr, Erişim: 04.06.2004.

YILMAZ Hakan, “Türkiye'de Vergi Yapısı ve 1980'den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi”, Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Proje Yatırımları Değerlendirme ve Analiz Dairesi, Ankara, Aralık, 1996, www.ekutup.dpt.gov.tr/vergi/yilmazh/vergi.html, Erişim: 15.10.2004.

http://www.izto.org.tr/IZTO/TC/Kurumsal/BaskanMesaj/MeclisKonusma/_haz.htm, Erişim:01.09.2005.

www.cankaya.gov.tr/tr_html/KONUSMALAR/01.10.2000 , Erişim: 11.11.2005.

www.turmob.org.tr/turmob/basin/20-09-2005.htm., Erişim: 20.12.2005.

<http://ekutup.dpt.gov.tr>., Erişim: 10.11.2005.

www.gelirler.gov.tr., Erişim: 30.06.2006.

<http://www20.uludag.edu.tr>., Erişim: 30.01.2006.